

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

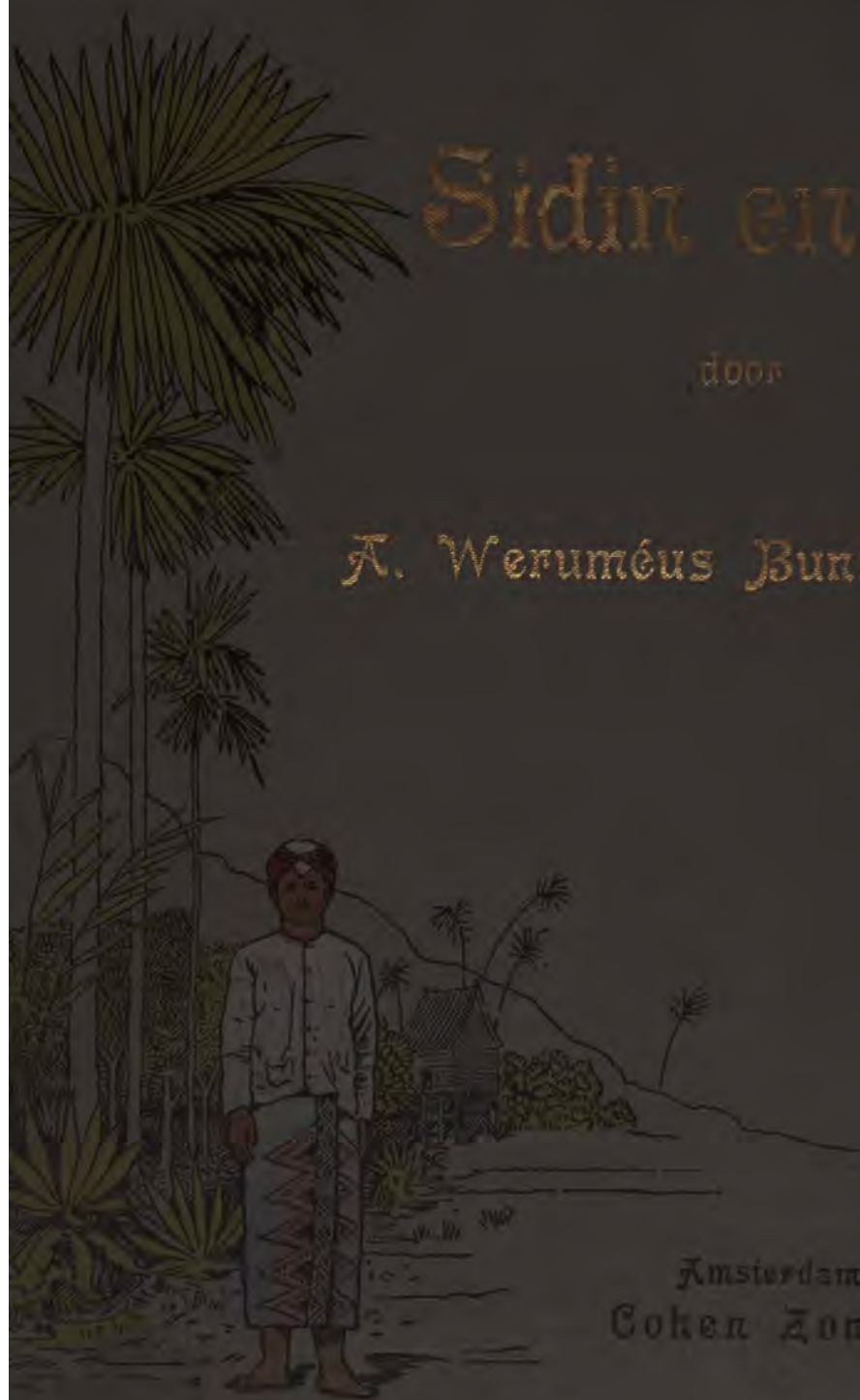
Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B 978,125

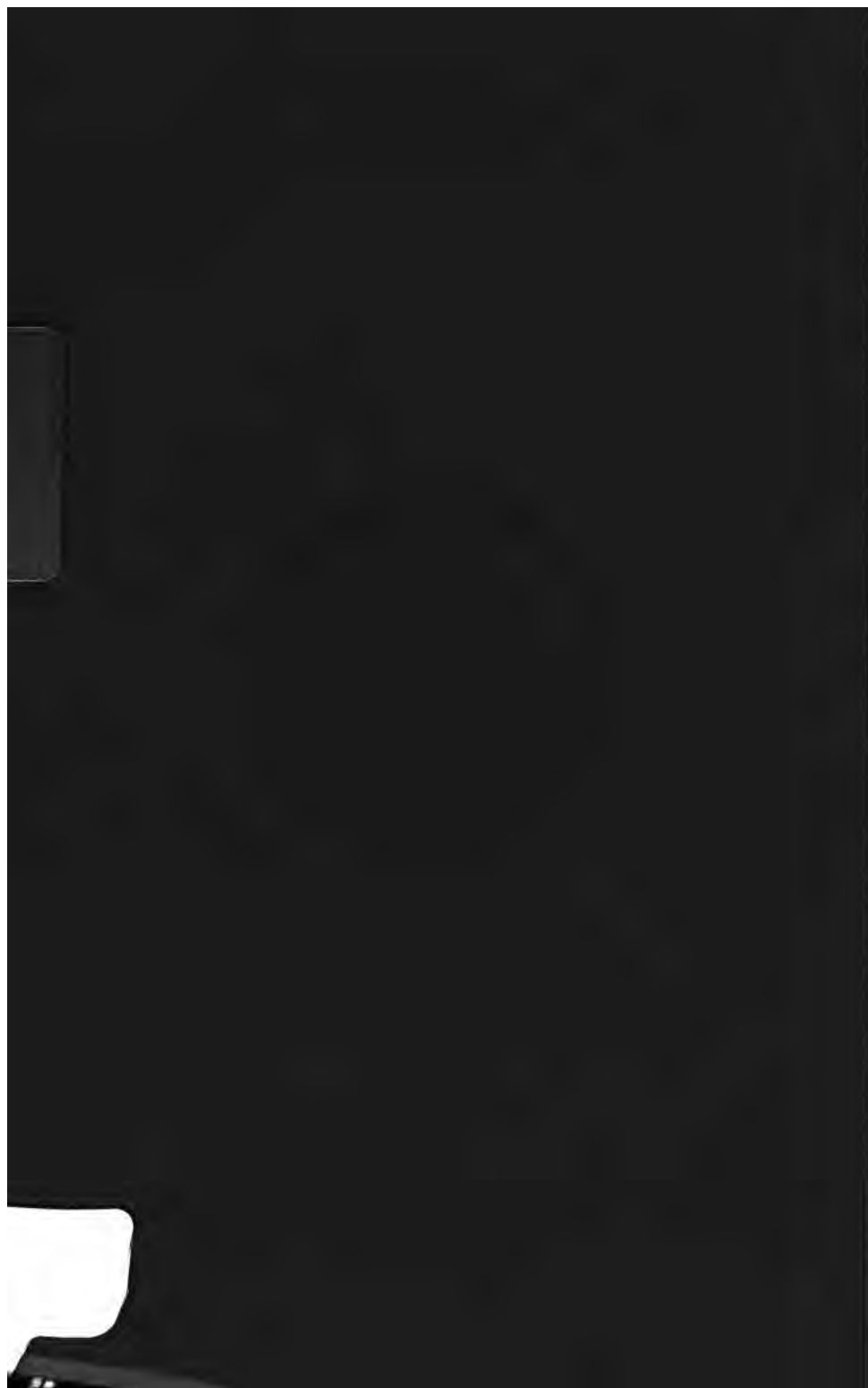
Sidin en Ik

door

A. Weruméus Buning

Amsterdam
Cohen Zonen

xt
oii

15
H. Mulder

SIDIN EN IK.

SIDIN EN IK.

EEN REISJE OVER JAVA.

DOOR

A. WERUMÉUS BUNING.

AMSTERDAM,
COHEN ZONEN
1899.

839.38

N 511 si

V O O R B E R I C H T.

*In de volgende bladzijden heb ik getracht, min of meer in den vorm van een verhaal, zoo eenvoudig mogelijk eene beschrijving te geven van het meest „typische” uit het Javaansche landschap en het Javaansche leven. Behalve van mijn eigen herinneringen, maakte ik hierbij gebruik van tal van werken en artikels, die hierover geschreven werden, zooals b. v. van Prof. Veth, Prof. v. d. Lith, van Hoëvell, Therèse Hoven, Perelaer, Flaes, Brons Middel, Leendertz, Ter Heide, Wichers, (in het tijdschrift *Eigen Haard*), enz. enz. Voor het reisje door en over het vulkanische landschap en het beklimmen van een vulkanischen bergtop maakte ik (ook weer behalve van mijn eigen herinneringen) vooral gebruik van de prachtige, zoo dichtertelijke en schilderachtige schetsen van den Heer P. Heering, de mooiste, die ik op dit gebied ken.*

Moge mijn boekje er weer iets toe bijdragen, dat „Onze Oost” steeds meer bekend worde ook onder het komende geslacht en er daardoor hoe langer hoe meer „eenheid” kome tusschen de koloniën en het moederland. Dat is in ons aller belang!

A. WERUMÉUS BUNING.

NIJMEGEN 1899.

I N H O U D.

I.	Inleiding. — Onze vlucht van boord . . .	1
II.	Onze eerste ontmoetingen op den vasten wal.	17
III.	De Groote Dorpsgeest en de Kleinere. . .	41
IV.	De woning van Pah Sidin	48
V.	De Perkoetoet en de Karbouwen.	56
VI.	Ten huize van den heer Riesberg	71
VII.	Bezichtiging van de suikerfabriek en tocht naar het koffieland	77
VIII.	Een reisje met een Oud-Indischen reiswagen.	82
VIII.	De vier plantengordels	99
IX.	Wij gaan naar boven	103
X.	De Koffie-cultuur	110
XI.	Verder het gebergte in. — Tijgers . . .	117
XII.	De tjlgerval en Hadji Sleman.	125
XIII.	Het tjemara-woud. — De zwavelhalers .	131
XIV.	Onze eerste nacht in de koude zône en opkomst van de zon	137
XV.	Beklimming van den bergtop	145
XVI.	Terugtocht.	158
XVII.	Nog iets over de suikerfabriek	167
XVIII.	Het maalfeest	175
XIX.	De Groote Postweg van Generaal Daen- dels. — Sidin trouwt; ik ook. — Besluit.	187

I.

Inleiding. — Onze vlucht van boord.

Tot dusverre is Java zeker voor ons wel het voornaamste van de Oost-Indische eilanden en ieder, die zijn vaderland lief heeft en er belang in stelt, zal ook zeker in Java belang stellen, want dit zal toch wel niemand tegenspreken: onze kolonies, en Java niet het minst, zijn een deel van ons eigen bestaan.

Het toeval wilde, dat ik in mijn vroeger leven nog al wat van Java te zien kreeg; en vooral in het begin van mijn loopbaan als zeeman, toen ik op zekeren dag met een Javaansch matroosje, die met mij diende aan boord van een Hollandschen Oostindievaarder, — ik was toen jongen of licht matroos — ons vaartuig verliet en mijn heil zocht aan den wal.

Na een poosje rondgezworven te hebben, kwam ik door toevallige omstandigheden in aanraking met een suikerfabrikant, die zich mijn lot aantrok en mij verder heelemaal als zijn zoon aannam en behandelde. Het was vooral deze, die mij mijn latere opvoeding gaf en mij ook op Java alles leerde en liet zien wat er te kijken was.

Wat ik mij nu daarvan herinner en er verder van hoorde en las, wil ik u in de volgende bladzijden gaan vertellen. — Veel verschrikkelijke avonturen beleefde ik op Java niet, het liep alles telkens nog al kalm af en ze te „bedenken,” zooals sommige schrijvers dit zoo talentvol weten te doen, daartoe zie ik geen kans; ik kan dat niet. Wat ik u hier dus geef, is geen verhaal vol avonturen, zooals gij ze anders zoo gaarne leest; — het is niet anders dan eene beschrijving van land en volk, voor dengene, die er wel wat van weten wil. — En nu vooruit maar!

Wij lagen met ons schip suiker te laden voor een van de N. Oostelijke kustplaatsen van Java, doch we hadden daar aan boord een treurig leven en Sidin en ik hadden allebei besloten, »er maar van door te gaan.” Sidin, het Javaansche matroosje, noemde dat in zijn taal »mau lâri”; of, ja, in het Javaansch, de eigenlijke taal van Sidin, heette dat nog anders, maar Sidin had al eenige jaren op

verschillende schepen gevaren en sprak dus ook Maleisch, de algemeene taal in onze O. I. Koloniën, waarin gewoonlijk door de Europeanen met de inlanders gesproken wordt.

Maar hoe het dan ook heette, Sidin en ik hadden besloten, de *Suzanna Cornelia*, een Oost-Indië-vaarder, die nu op de ree van een van de Noordelijke Javaansche kustplaatsen ten anker lag, vaarwel te zeggen, omdat wij het er aan boord niet uit konden houden.

Zoolang de oude kapitein nog leefde, hadden we allebei een goed leven gehad, maar toen deze te Soerabaija aan de cholera gestorven was, hadden we den eersten stuurman tot kapitein gekregen en toen was onze ellende begonnen.

Terwijl de oude kapitein nog leefde, had stuurman Jansen ook al niet van mij gehouden, omdat ik, zooals hij dat uitdrukte, een »doom'nie's zoon'' was. Dit was zijn gewone naam voor een jong-mensch, dat met bijzondere aanbeveling van de reeders aan boord kwam en die dan met wat meer zachtheid behandeld werd dan een gewone scheeps-jongen. En dat was met mij het geval. Gedurende de geheele reis had de kapitein zich met mij bezig gehouden. Ik kwam vast iederen voormiddag bij hem in de kajuit, waar hij mij dan op zijne manier les gaf in allerhande dingen, die goed waren om te weten. Ik was dan ook al zoo ver heen, dat ik

met een sextant een zonshoogte kon nemen, het bestek uitcijferen en op de kaart afzetten.

De eerste stuurman echter was van meening, dat ieder jeugdig zeeman in het begin van zijn loopbaan een groote hoeveelheid kwispelingen met juffrouw Driestreng moest hebben. Toen echter de kapitein hem er op betrapte, dat hij deze grondbeginselen van de zeevaartkunde ook op mij ging toepassen, kreeg hij een uitbrander, die hem voor altoos van mij deed afblijven, maar ook tevens mij zijn innigen haat bezorgde.

Het was dus geen wonder, dat hij onmiddellijk na het afsterven van onzen goeden, ouden kapitein opnieuw zijn grammatica van »drie strengs je weet wel'' met mij begon en dat ik in minder dan geen tijd bont en blauw zag. En ook Sidin, een van de Javaansche matrozen, die wij, wegens gebrek aan volk, tijdelijk aan boord genomen hadden, moest het ontgelden.

Als Sidin, die speciaal den stuurman en tegenwoordigen kapitein moest bedienen, maar het kleinste of geringste vergat of verkeerd deed, kreeg hij dadelijk de gemeenste Maleische scheldwoorden naar zijn hoofd en eindelijk, toen het ongeluk wilde, dat er een kakkerlak gevonden werd in het kop koffie, dat Sidin den stuurman 's morgens in zijn hut moest brengen, als hij wakker werd, kwam het tot een uitbarsting.

Nu moet ik zeggen, dat zoo'n kakkerlak een van de akeligste, vieze gedierten is, die ik ken en die alles, waar ze zelfs maar even over heen loopen, bederven door den ellendigen walgelijken reuk, die er aan komt, en in zoo'n kopje koffie is dus een kakkerlak wel iets anders dan een klontje suiker, wat de stuurman er anders in behoorde te hebben. En ik durf ook niet zeggen, of Sidin het niet met opzet heeft gedaan, en dan is het ontegenzeggelijk heel leelijk van hem, maar een feit is het, dat de stuurman nu Sidin niet alleen uitschold, maar dat hij hem ook te lijve ging en schandelijk mishandelde.

Ofschoon stuurman Jansen anders iedereen aandurfde en voor geen mensch bang was, had hij toch nog nooit een Javaan durven slaan, uit vrees voor hun bekende wraakzucht. Doch hij was bij deze gelegenheid zoo woedend, dat hij alle vrees voor zoo iets verloor. Een half uur later lag Sidin nog te kermen van de pijn beneden in het logies...

Ik mocht het Javaantje graag en had diep medelijden met hem. Ik hielp hem dus zooveel ik kon, bracht hem wat water en azijn om de builen van zijn hoofd te betten en wilde hem 's middags ook wat eten brengen, toen ik er in verhinderd werd door den stuurman, die het toevallig zag, mij achterna liep, mij het kommetje met rijst uit de hand sloeg en mij toen met een eind touw te lijve wou gaan, dat hij van het dek opraapte, maar, terwijl

hij dat deed, nam ik mijn kans waar en ging aan den haal naar het voorschip toe. Hij achter mij aan, doch juist op het oogenblik, dat hij mij grijpen zou, dook ik naar beneden, het luik van het voorruim in, hij struikelde en — bleef liggen Hij had zijn been verzwikt en moest door een paar van het volk naar beneden worden gedragen, naar de kajuit.

Dien avond zat ik bij Sidin, eerst beneden in het logies, doch later vooruit op de bak, het voor-eind van het schip, en overlegde met hem een plan om te deserteeren, weg te loopen, want wij begrepen allebei, dat er voor ons hier aan boord niet veel goeds meer te wachten was.

Aan het gezicht van Sidin kon ik zien, dat er diep in zijn hart iets broeide, dat voor den stuurman gevaarlijk kon worden, wanneer hij wel aan boord bleef. Dat wilde hij ook eerst. Toen ik met mijn plan tot ontvluchting aankwam, wilde hij voor zich er eerst niet van weten.

»Later,» zei hij, in het Maleisch en gebroken Hollandsch. »Later D'Din (een verkorting van Sidin) moet eerst nog wat werk doen hier aan boord. Als dat gedaan, Sidin *poelang* (weg)»

En ik zag duidelijk, dat hij onder zijn klederen het heft van een mes omklemde, terwijl zijn oogen flikkerden en ik zijn tanden kon hooren

knarsen. . . Hij was nog half dol van woede en pijn.

Er gingen nu eerst nog een paar dagen voorbij. De stuurman lag in de kajuit en vertoonde zich niet aan dek, en in dien tijd wist ik Sidin wat te kalmeeren en over te halen, om samen er van door te gaan.

Weldra hadden wij ons plannetje klaar.

Iederen dag kwamen er prauwtjes langs zij, om klappers (kokosnoten), pisang, ananas en allerhande eetwaren te koop aan te bieden. Ongemerkt liet Sidin zich langs zij in een van de kleine vaartuigen glijden, waarvan hij den eigenaar van vroeger kende en dien hij, met behulp van een geldstuk, dat ik hem gegeven had, overhaalde om in den daarop volgenden nacht om een uur of twee stilletjes naar ons schip te komen drijven of roeien, daar vooruit zich aan de ankerketting vast te maken en dan te wachten, totdat wij zouden verschijnen.

Voordat ik nu verder ga, dien ik u eerst nog wat van mij zelve te vertellen. Ge zult misschien al gedacht hebben: hoe kwaamt ge er toe, om maar zoo in eens te besluiten, om weg te loopen, hadt ge dan geen ouders of vrienden, die u later op een ander schip konden helpen, waart ge dan heelemaal alleen in de wereld?"

Ja, in dien tijd was ik zoo goed als heelemaal

alleen in de wereld. Mijn ouders had ik beiden vroeg verloren en broers of zusters had ik niet. Mijn voogd was een vriend van mijn vader, en die was het ook, die mij aan de reeders van ons schip had aanbevolen, doch juist toen we te Soerabaija kwamen, kreeg ik een brief, dat deze voogd overleden was en tevens, dat deze was komen te sterven, zonder orde op zijn zaken te stellen, die in geen al te besten toestand verkeerden ; zijn vrouw en kinderen hielden nog maar net genoeg over om van te leven en het weinigje geld, dat hij van mij onder zijn beheer had, was er door hetgeen mijn uitrusting gekost had, ook niet op vooruit gegaan.

Dit was misschien ook wel de reden, dat onze barribal van een stuurman het zich verder om mijne vroegere aanbeveling aan de reederij niet moeielijk maakte en er later, toen we ten anker lagen op onze tegenwoordige plaats, onder Java's Noordwal, zoo dapper en plezierig op los sloeg.

Ik had dus besloten, nu maar eens de wijde wereld in te gaan. En daarbij kwam, dat ik van Sidin gehoord had, dat men aan boord van de O. I. kustvaarders, die dikwijls aan Chineezzen of Arabieren toebehooren, en een Arabier of kleurling als gezagvoerder hebben, wel heel graag iemand zou willen hebben, die bekend was met de »navigatie» of de stuurmanskunst, iets waarvan de Ara-

bieren of half en half gekleurde gezagvoerders gewoonlijk niet veel weten.

Mijn plan was dus mij met Sidin eerst schuil te houden bij zijn ouders, in een kampong, die een heel eind om de Oost, in het binnenland lag ; doch ook niet zoo heel ver van de kust, zoodat wij later, als de *Suzanna Cornelia* vertrokken was, wel zouden zien verder te komen.

Ik nam dus mijn ouwe sextant, die ik van onzen ouwen kapitein present had gekregen, benevens een paar zeevaartkundige boeken mēe, in het pak, dat wij op den bewusten nacht op onze vlucht van boord mēe namen

's Nachts op de rēe had gewoonlijk maar één man de wacht, om uit te kijken en deze eene man nam dezen dienst gewoonlijk nog al licht op, n.l. door lang uit achter op de kampagne te gaan liggen slapen ; vooral in deze dagen, nu men wist, dat de nieuwe kapitein met zijn ongelukkig been toch niet aan dek kon komen. En aangezien niemand er ook het geringste vermoeden van had, dat we plan hadden, onze biezen te pakken, raakten wij dus zonder eenige verhindering van boord.

We kropen stilletjes voor over de verschansing, klauterden naar beneden en lieten ons verder langs de ankerketting zakken en glijden in het kleine prauwtje, dat daar op ons lag te wachten.

Ofschoon het eigenlijk een dolle streek was en

het werkelijk een wonder is, dat ik er aan 't eind nog zoo goed ben afgekomen, kan ik u toch niet zeggen, hoe gelukkig ik mij gevoelde, toen onze bevriende inlander zijn prauwtje van de ankerketting losmaakte en, terwijl hij achterin plaats nam, zachtjes en stil met zijn pagaaijer (een soort van inlandsche roei-riem) de prauw in beweging bracht en wij weldra van de *Suzanna Cornelia* niets meer zagen dan zijn licht in den voortop, het zoogenaamde ankerlicht, dat we nog een heelen tijd in de duisternis konden zien schitteren en flikkeren.

Ofschoon ik zoo vroolijk en plezierig was en bijzonder veel lust had, om eens overeind te gaan staan en net als een vrije vogel zijn vlerken, mijn armen en handen uit te slaan, deed ik dat echter niet, en wel om de goede reden, dat we dan misschien met ons prauwtje om zouden slaan, want het was een onnoozel lang en smal vaarttuigje, een zoogenaamde kleine »*djoekoeng*», niet veel meer dan een uitgeholde boomstam.

»*Doedoek*; ga toch zitten, *toewan*,» zei Sidin dadelijk, toen ik de hoogte in wou. »Blijf in 's hemelsnaam zitten»

Ofschoon Sidin en ik in maatschappelijke positie niet zoo heel veel verschilden en de een niet veel meer was dan de ander, noemde hij mij toch altoos *toewan*, meneer; iets, dat ik mij ook maar liet aanleunen, al was hij dan ook op dezen tocht

de man, die de geheele beweging in handen had.

Terwijl wij nu met ons prauwtje zoo zacht en stil mogelijk door het water drijven of zachtjes roeien, kan het misschien geen kwaad, wanneer ik u mijn vriend Sidin wat nader beschrijf.

Het was een Javaantje ; heelemaal een Javaantje van het echte en goede soort, altoos even zacht en kalm, doch alleen dan, wanneer hij, zooals bij ons aan boord, mishandeld werd, tot groote en woeste dingen in staat.

Hoe zag Sidin er uit ? — Nu, heel anders dan ik. — Toch had ik voor een Hollander eene erg donkere gelaatskleur ; waarschijnlijk door dat mijn moeder afstamde van eene familie van Fransche origine, zoogenaamde émigré's, die in het jaar 1685 bij de herroeping van het Edict van Nantes, uit het zuiden van Frankrijk naar ons land was gevlucht. Ik had donker bruin haar en was ook van huid zoo donker gekleurd, dat men in Holland gewoonlijk dacht, dat ik in Indië geboren en een kleurling was. Sidin echter zag er nog heel anders uit ; hij was bruin van kleur, eigenaardig geelachtig bruin.

Zijn neus behoorde niet tot de soort, die men in Holland mooi noemt, het was jets, dat aan een mopsneus deed denken, met nog al wijde neusgaten.

Deze neus met de twee vooruitstekende lippen

daar onder, en zijn zachte, donkere oogen er boven, gaven u met elkaar den gelaatsindruk van een goedig en zacht Javaantje.

De Javanen hebben over 't algemeen mooi, lang zwart haar en ook Sidin was daar ruim van voorzien. Het was zoo lang, dat het heelemaal over zijn rug naar beneden golfde als hij het los liet hangen, maar dat doen de Javaantjes alleen wanneer zij hun toilet maken; het wordt in den dagelijkschen dienst altoos weggestopt onder den hoofddoek, dien ze op een eigenaardige manier er over en er om heen weten te winden.

Ofschoon hij aan boord een soort van matrozenpakje gedragen had, was hij nu weer gekleed in het gewone inlandsche kostuum: een baadje over het bruine naakte bovenlichaam, een korte broek (een soort van zwembroek zouden wij het noemen) en een sarong of lap doek, op een bijzondere manier om de beenen geslagen en om het midden met een gordel of buikband vastgehouden. Hij zag er nu weer heelemaal uit als een Javaantje, dat zoo uit het binnenland kwam.

Hoe hij zoo gauw aan die andere kleederen gekomen was, weet ik niet en bleef mij een raadsel. Blijkbaar echter had hij, in dezen dag of wat, alles voor onze vlucht en verderen tocht gereed gemaakt. De Javanen hebben over 't algemeen een eigenaardige, stille manier om met elkaar om te gaan

en verschillende dingen te bespreken en te beramen, zonder dat een Europeaan er iets van bemerkt.

Europeanen b.v. zouden in een geval als dit, als ze een eind van hun schip af waren, zeker al heel gauw met elkaar zijn gaan redeneeren en praten, en zich vroolijk maken over het voorloopig slagen van hunne vlucht. — Niet alzoo mijn twee Javaansche vrienden. De eene, de eigenaar van het prauwtje, zat achter in maar te pagaaien en tevens te sturen, terwijl Sidin in het voorste gedeelte meê pagaaide en tegelijkertijd in gebogen houding over het water heen in de duisternis naar voren keek en blijkbaar scherp uitzag naar alles wat zich daar zou kunnen voordoen. — Alleen een enkelen keer gaf de een of ander iets te kennen door een of twee woorden in het Javaansch, waarvan ik geen anderen indruk kreeg dan alsof het een soort van keelgeluid was, zooals sommige honden, als ze droomen, wel eens in hun slaap laten hooren.

Wij waren nu al een eind van de reede af en zagen nog alleen in de verte de lichten van de daar ten anker liggende schepen, terwijl we aan den wal hier en daar de lichtjes en vuren zagen van enkele inlandsche huizen en hutten langs de kust of in de nabijheid van de groote „kali” of rivier, waaraan, een heel eind nog het land in, de bovenstad was gelegen; beneden, aan de monding van de kali, waren alleen een paar kantoren en

pakhuizen, uitkijken en dergelijke grootere en kleinere gebouwen te vinden.

Wanneer men met een schip op de Noordkust van Java ligt om te laden of te lossen, krijgt men gewoonlijk van de eigenlijke stad, waarvoor men bestemd is, niet veel te zien; want met het oog op de gezondheid wonen de Europeanen liefst wat verder naar boven, dieper het land in, op hoogere, meer bergachtigen, minder vochtigen grond. De Noordkust van Java namelijk is overal vrij laag en dikwijls moerassig; men kan een heel eind de *kali* of rivier oproeien, voor men aan wat hooger gelegen terrein komt. Wanneer men dus met een schip op de ree ligt, ziet men van het schoone eiland gewoonlijk niet anders dan de boschachtige wildernis van eene aangeslibte strandvlakte, die zich in de verte (want men ligt gewoonlijk vrij ver uit den wal) voordoet als eene aaneenschakeling van kleine boschages, hier en daar afgewisseld door een streepje witachtig strand of een verzameling van inlandsche huizen van visscherslui of andere strandbewoners. Alleen bij bijzonder helder weer ziet men heel in de verte, als 't ware boven in de lucht, de blauwachtige, flauwe omtrekken van de hooge, reusachtige bergen die zich onafgebroken uitstrekken tot Java's zuidkust.

Op den zuidelijken rand van Java ziet het er heel anders uit: daar is het steil en beukt de

groote Indische Oceaan met zijn hooge, lange rollers, zoo regelrecht uit zee komende, vierkant en zonder komplimenten tegen den hoogen rotsmuur, waaruit hier meestal het kustland bestaat, en bespoelt van onderen voortdurend den voet van deze reusachtige, vulcanische of vuurspuwende bergen. De Zuidkust is trotsch, prachtig; de Noordkust flauw en eentonig.

Wij zagen nu dan ook van uit ons prauwtje in den donkeren nacht niet anders dan hier en daar een lichtje, 't zij van een huis of van een visschermannetje, die even als wij in zijn vaartuig onder den wal scharrelde. Wij naderden echter nu langzamerhand wat meer de lage kust en eindelijk, juist bij een hoek of landtong, toen we plotseling een grooter licht dan de anderen zagen schitteren, waarschijnlijk een soort van inlandsche fakkel, stuurden Sidin en zijn vriend Krômô (zoo heette de eigenaar van de prauw) plotseling vierkant den wal in en naderden wij deze nu weldra voldoende voor mij om te zien, dat we recht op een klein riviertje aanstuurden, dat hier zijn uitmonding scheen te hebben.

Het duurde niet lang of we kwamen met ons prauwtje in de branding, die echter niet veel beteekende, want het was doodkalm weer en er ging bijna geen zee.

Nog een eindje roeien of pagaaien, en onze

schipper, de heer Krômô, stuurde naar den oever, het vaartuig raakte den grond, schuurde er een eind over heen en door den schok, toen het er tegen stuitte, viel ik opzij er uit en lag in het water te spartelen. Nu, dat maakte niet zoo veel uit, spoedig stond ik weer op mijn beenen en betrad voor het eerst den vasten grond van het schoone eiland Java, want onze lieve eerste stuurman had mij nog geen enkelen keer permissie willen geven om naar den wal te gaan en eens een kijkje te nemen. De lichtzij of het voordeel van deze onvriendelijkheid was, dat ik nu al mijn geld, dat ik in Holland bij mijn uitreis van mijn voogd ontvangen had, op een paar guldens na, die ik versnoept had aan vruchten uit de langs zij komende prauwen, nog in mijn bezit had en gebruiken kon voor onzen verderen tocht.

In de eerste plaats werd nu Krômô betaald, die ons een „*slamat*” of goeie reis wenschte, zijn prauwtje met behulp van Sidin weer te water bracht en daarop in zijn eentje weer weg pagaaide en in de duisternis weldra verdween. Steeds verwonderde ik mij over het minimum woorden dat Krômô en Sidin wisselden; ik geloof, dat ze ook nu elkander geen ander afscheidswoord toevoegden dan een eigenaardig halfzingend, droomerig geluid; dat in het Javaansch zeker hetzelfde beteekende als het Europeesche „Adieu, het ga je bijzonder!”

II.

Onze eerste ontmoetingen op den vasten wal.

Daar stonden we, doch niet voor lang. Wij paktten onze spullen op en, Sidin voorop, liepen we eerst nog een eind den oever van het riviértje langs en sloegen toen een pad in, dat links af ons door de strandwildernis en bosschen naar een meer begaanbaren weg voerde.

»Wat is nu eigenlijk uw plan, Sidin?» vroeg ik.

»Eerst *toewan* ander *pakian*,» zei Sidin, die met mij een taal sprak, die steeds veranderde en meer of minder Maleische of Hollandsche woorden bevatte, naarmate hij daarover in zijn hersen-woordenboek beschikken kon.

»Eerst meneer andere kleeren.»

»Zoo?» zei ik, »dus ik moet ook een *Sarong* en een baadje aan hebben?»

Nu, zoo heel veel zou mij dat niet kunnen schelen, want mijn plunjes waren bij het landen klets nat geworden. Gelukkig was het niet koud; ofschoon anders de Indische nachten vrij koel kunnen zijn. Na nog ongeveer een half uur, drie kwartier geloopt te hebben, zagen wij door de boomen een paar lichtjes schitteren en, dichter bij komende, bemerkten wij een paar inlandsche huizen of hutten; een eindje op zij af in het bosch tusschen de boomen gelegen.

Sidin was hier blijkbaar bekend, hij liep er regelrecht heen en verzocht mij te volgen. Bij de deur gekomen, begon hij een eigenaardig krabbelend geluid te maken tegen den wand van de bamboehut en gaf daarop in het Javaansch een zacht antwoord op een vraag die van binnen gedaan werd en waarschijnlijk beteekende: wien zal ik het genoegen hebben in dit nachtelijke uur ten mijnent te zien?

De deur ging open en een oude Javaansche vrouw met bruin gerimpeld gelaat en grijze haren werd zichtbaar. Zij scheen volstrekt niet verwonderd ons te zien, want wij werden in eens binnen gelaten en bevonden ons nu ook dadelijk in het woonvertrek, want een gang of »corridor" houden de Javaantjes er niet op na.

»*Toewan* nu gaan zitten en nat kleeren uittrekken" beduidde mij Sidin.

»Met alle genoegens," zei ik, »maar heb jij dan een ander stelletje voor mij?"

»Ada, toewan," zei Sidin, »hier heb ik ze," en meteen maakte hij zijn pakje los, dat hij bij zich had en rolde een *sarong*, een hoofddoek en een baadje uit elkaar, dat, naar ik giste, afkomstig was van een van de andere Javaansche matrozen aan boord, die veel breeder en forscher was dan Sidin en wiens baadje mij dus misschien wel zou passen.

Ik begon dus nu mijn natte rommel uit te trekken en mij flink af te drogen en te wasschen, terwijl de oude Javaansche tante mij onthaalde op een warm kopje inlandsche koffie, dat wel een eigenaardigen smaak had, maar mij toch goed deed, evenals de rijst en het gebakken vischje, dat zij voor mij opdischte.

Toen ik nu een beetje begon op te knappen en bij te komen, want ik was eerst erg rillerig, begon ik mijn Javaansch costuum eens aan te trekken. De *sarong* trouwens had ik al dadelijk om mijn beenen geslagen. Het inlandsche baadje paste mij ook vrij wel, doch toen ik het aan had, schudden de oude Javaansche vrouw en Sidin beiden bedenkelijk het hoofd.

»*Tra boleh*," zeiden ze, »kan niet, *toewan* niet bruin genoeg; kan te veel zien, dat is een *orang blanda*, (Hollander)."

Blijkbaar hadden ze te veel gerekend op mijn voor een Europeaan al bijzonder donkere kleur van huid en donkere oogen.

»*Tau !*» riep Sidin in eens, »ik weet er wat op. Meneer moet „*orang arab*» worden,» (een Arabier.)

Dat was een gelukkige inval. De oude vrouw, wier dochter getrouwd was met een Arabier, had juist nog een „*toppie*» of mutsje liggen, zooals sommige kleine Arabische kooplui dragen, terwijl ik in deze rol des avonds mijn eigen zwart jasje en een onderhemd kon dragen. Het was nog altoos een vrij vreemd gezicht, maar aangezien ik ook door de zon verbrand en dus feitelijk vrij bruin was, zouden ze in mij toch nooit een volbloed Europeaan herkennen. Ten minste niet in het binnenland. Op zijn meest zouden ze denken, dat ik een weggelopen jonge Sinjo of kleurling was, en die werden wel eens meer hier en daar in de kampongs als halve inlanders verkleed, gezien. Het zij, hoe het zij, wij moesten het er nu maar op wagen.

Nadat wij eerst nog goed wat gegeten en gedronken hadden, kochten wij van de oude vrouw nog wat rijst en gebakken visch en enkele andere kleinigheden, en aanvaardden onze reis.

Wij gingen nu eerst langs een pad, dat, evenals dat, waarlangs wij gekomen waren, door een groot bosch liep en — vrij eenzaam was.

»Hoor eens Sidin,» zei ik, »Ik heb wel eens hooren vertellen, dat er hier tijgers zijn.»

»*Tida ada di sini,*» zei Sidin »die zijn hier niet.»

»Zoo,» zei ik, »nu, dat doet mij veel plezier, want ik heb niet veel lust, om door zoo'n zwerver opgegeten te worden.»

Nu, het liep goed af. Wel hadden we veel last van allerhande insecten, die ons voortdurend om de ooren vlogen en gonsden, en toen we eindelijk tegen den morgen, toen het al wat lichter begon te worden, het bosch uitkwamen, hadden we heel wat beten in 't gezicht en op de handen en overal, waar dat venijnige goed ons maar te pakken had kunnen krijgen.

We waren nu al een heel eind van de zeeplaats verwijderd, waar wij van ons schip weggeloopen waren en Sidin begon nu weer den gewonen weg te nemen. Dat wil zeggen, niet den gewonen postweg, waarlangs de Europeanen met hunne postwagens passeeren, wanneer ze op reis zijn van de eene plaats naar de andere, maar langs een soort van landweg, of een pad, dat zich al kronkelend tusschen en over de „*sawahs*” of rijstvelden heen slingerde.

Nu de zon opkwam en het licht begon te worden, want de schemering duurt in Indië altoos maar heel kort, was het werkelijk een mooi gezicht wat we voor ons hadden.

De rijst die te velde stond, begon rijp te worden, zoodat reeds enkele goudgele plekje's zich vertoonden tusschen de groene en groen-gele halmen, en het geheel aan een golvende zee deed denken, waarop het zonnelicht, afgewisseld door de schaduwen van de drijvende wolken boven in de lucht, voortdurend allerhande kleuren en tinten tooverde.

En tusschen deze zee door slingerde ons pad, nu eens naar boven, de hoogte in, dan weer naar beneden, soms ook voerde het ons over een bruggetje, dat dwars over een beekje lag of over een bergstroompje, dat als een levend zilveren lint, boven uit den hooger en bergrug al klaterend en schuimend zijn weg naar beneden zocht.

Zoo kwamen wij al een heel eind het land in, want in het Zuiden zagen wij de hooge blauwe bergen al veel dicht bij dan ik ze van boord af ooit had kunnen aanschouwen.

Toen het langzamerhand warmer werd, begon ik mijn beenen verbazend te voelen. Wel hadden wij 's nachts in het bosch of aan den rand er van een poosje uitgerust en misschien ook wel geslapen, maar nu voelde ik mij toch meer dan moe.

»Nog een klein eindje,» zei Sidin, »en dan gaan we *makkan* (eten) en *tidor* (slapen).»

»Nu,» zei ik, »dat zal me een waar feest zijn, want mijn voeten doen mij ook zoo'n pijn.»

Ik had namelijk mijn schoenen moeten uittrekken,

en liep op bloote voeten. In de toekomst zou ik op een soort van *sandalen* moeten loopen, zooals de Arabische kooplui ze gebruiken, maar met het oog op de ongewoonte had ik die dingen nu eerst nog maar opgeborgen.

Eindelijk kwamen we dan aan een plekje, waar Sidin het goed vond onze rust te nemen.

»Wij zijn nu al vlak bij de Kampong, waar we moeten wezen,» zei Sidin.

»Wat!?» zei ik, »hoe is dat mogelijk! Ik zie toch niets.»

Sidin wees mij een boschje, dat wij, op zoowat een half uur afstand midden tusschen de rijstvelden zagen liggen.

»Dat is het,» zei Sidin.

»Ik zie niets dan wat boomen,» zei ik, maar begreep nu ook wel, dat onder en tusschen die boomen, het »dorpje», zooals wij zouden zeggen, verscholen moest liggen. Dat was dus heel anders dan bij ons in Holland, waar we al heel in de verte de hoogste huizen en schuren of in elk geval den kerktoeren boven alles uit zien komen. Doch van dat alles ziet men op Java gewoonlijk niets. Toch is de aanwezigheid van de straks genoemde *sawah's* of rijstvelden natuurlijk een bewijs, dat er dorpen of kampongs moeten zijn. En — iemand die niet heelemaal vreemd is in het land, weet ook heel goed de bosschen of bosschjes,

waarin de dorpen liggen, te onderscheiden van de andere.

Het zijn vooral de kleuren van het dorpsbosch, die gewoonlijk heel anders en niet zoo eentonig zijn als die van het andere geboointe. En dat komt, doordat er vlak bij de kampong meer vruchtboomen gevonden worden, zooals b.v. de *pisang* boomen met hun reusachtig groote, een voet of zeven lange en soms een paar voet breede bladeren, *mangga's* met hun donker groene, ronde kronen in de lucht en goudgele, eiervormige vruchten er onder, *mangistan's*, met hun ronde, kleine, appelvormige vruchten, waarin zoo'n heerlijke, witte vrucht is te vinden, de lekkerste en fijnste mischien van alle Indische vruchten, en dan daarboven en er tusschen door natuurlijk de verschillende grootere en kleinere palmboomen, met hun waaivormige bladeren en hooge toppen, waarboven vooral de kokos met zijn hoogen kruin en slanken, wuivenden langen stam het van allen wint en waaraan men de groene klappers of kokosnoten al dadelijk ziet zitten.

Ge begrijpt wel, dat ik dat alles nu dadelijk nog niet zag, maar eerst later, toen ik zelf al bijna heelemaal Javaan was geworden. Wij gingen nu eerst op zij af, in een klein boschje, onze provisie voor den dag halen, eten zooveel we maar lusten en daarop slapen van wat ben je me. Ik houd

er voor, dat ik gesnurkt heb, zoo hard, dat ze 't misschien aan boord van de *Suzanna Cornelia* hadden kunnen hooren; als die wat dichterbij was geweest, maar gelukkig waren we daarvan nu voorloopig bevrijd, ofschoon ik toch nog droomde, dat de stuurman ons achterna zat en ons bijna te pakken had, toen hij plotseling veranderde in een kakkerlak, die door Sidin onmiddellijk doodgedrukt werd.

Toen ik plotseling wakker werd, was Sidin ook werkelijk bezig met aan iets te drukken en te knijpen, maar het was geen stuursmanskakkerlak dien hij te pakken had, maar wel mijn eigen grooten teen!

Als de Javâantjes namelijk iemand wakker willen maken, doen ze dat gewoonlijk door den patient in zijn grooten teen te knijpen. En het is merkwaardig, welk een praktisch middel dat is; ik was in eens klaar wakker, stond overeind en wreef mijn oogen uit.

»Ziezoo,» zei ik »nu verder.»

»Neen,» zei Sidin »nu ga ik eerst vooruit en de *toewan* blijft hier stilletjes zitten. . . .»

»Wablief!» zei ik. Dat beviel mij niet erg. Sidin legde het mij echter uit, dat het voor ons beiden raadzaam was, dat hij eerst vooruit ging, om het terrein te verkennen en dan zijn vader op alles voor te bereiden, zoodat we niet in eens allebei voor z'n oogen stonden.

Nu, daar kon ik hem geen ongelijk in geven, maar toch viel mij de tijd niet weinig lang toen hij eens weg was.

Eindeijk, na zoowat anderhalf, twee uur wachten, arriveerde vriend Sidin en bracht tevens allerhande eetwaren mee, want hij zei, dat we zouden moeten wachten tot 's avonds laat. Zijn vader was een voorzichtig man en vond het beter, dat ik mij nog niet dadelijk in het volle dorp publiek vertoonde, voordat we alles goed vóór elkaar hadden en hij de menschen in de buurt een behoorlijk verhaal zou weten te doen van de reden van mijn komst, wie ik was en wat ze zoo al meer zouden willen weten.

Hij scheen met mijne vermomming als Arabische koopman niet bijzonder ingenomen te zijn en had beweerd, dat men al heel gauw zou kunnen merken, dat dit apekool was....

De ouwe heer zat er eigenlijk leelijk over in. Zooals ik later meer dan eens merkte, is een Javanees bang en vreesachtig van natuur en zit altoos bijzonder in de benauwdheid, om in moeilijkheden te geraken met het Europeesch bestuur. Een weggelopen „*orang blanda*” (Hollander) in zijn huis te verbergen, was iets waartegen hij opzag, en ieder inlander zou in mij dadelijk den Hollander herkennen, al zag ik er ook nog zoo Oostersch of „zuidelijk” uit.

Toen wij 's avonds laat bij den ouden papa „Pak-Sidin” arriveerden, bleek het, dat hij bij zijn gevoelen gebleven was. Al ware het dan ook alleen aan mijn manier van loopen, zei hij, zou men al dadelijk zien, dat ik geen inlander was. Hij vond het dus veel beter, dat wij gewoon, zonder veel te praten, onzen gang zouden gaan en vertellen, dat ik met Sidin permissie had gekregen, om hier heen een uitstapje te maken, bij wijze van een familiebezoek.

Was ik van een oorlogsschip weggelopen, dan was het iets anders, maar voor een gewonen koopvaardijman zou men — in dien tijd ten minste — zooveel moeite niet doen. De controleur(*) van de afdeeling waartoe de kampong behoorde, scheen op zijne inspectie-reizen hier zelden of nooit langs te komen, zoodat ik voor eene ontdekking van de zijde van het Europeesch bestuur vooreerst ook niet veel gevaar liep. En dus, uit liefde voor Sidin, en omdat ik voor dezen aan boord zoo goed was geweest, waagde papa Sidin het er op, mij voorloopig in zijn huis en onder zijn dak te ontvangen.

Doch nu moet ik, dunkt mij, u eerst het een en ander vertellen van het Javaansche dorp waar wij nu voorloopig ons verblijf hadden opgeslagen. Daartoe moet ik in mijn verhaal een eindje teruggaan.

(*) De controleur; de Europeesche ambtenaar, met het civiele bestuur van de landstreek belast.

Wel, ik liep dan met Sidin, toen het al bijna heelemaal donker was, langs het pad, waarlangs we gekomen waren, verder. Dit pad slingerde nu al heel gauw naar den kant, waar Sidin mij het eerst het dorpsbosch had gewezen en nu merkten we weldra, dat we het dorpje of de Kampong naderden. Hier en daar zagen we een paar lichtjes door de boomen schemeren en hoorden ook het eigenaardige geluid van een of meer rijststampers in de holle rijstblokken. Er waren in den laten avond zeker nog vrouwen aan het rijststampen.

Bij den rand van het boschje gekomen, zagen we nu bij het licht van een fakkel, die Sidin aangestoken had, een hooge heining van levende bamboe, die, zooals Sidin zei, om het geheele dorp heenliep, om de wilde beesten er buiten te houden. Het pad volgende, kwamen wij echter van zelf aan de opening, een soort van bamboe getimmerte, in den vorm van een poort, die ons in de gelegenheid stelde, de Kampong in te gaan.

Aangezien het donker was en er alleen hier en daar een lichtje brandde, kreeg ik dezen eersten avond niet veel te zien. Ik maakte dien avond natuurlijk kennis met Pak-Sidin (vader van Sidin, zoo noemen zich de inlanders, als ze een zoon hebben) en, zooals boven reeds werd gezegd, maakten wij voorloopige plannen voor de toekomst.

Eerst den volgenden morgen, toen ik frisch en

vroolijk wakker werd, was ik in de gelegenheid, ons dorpje wat meer van naderbij te beschouwen.

De kleine bamboe huizen of hutten van onze Javaansche dorpsgenooten lagen in een schilderachtige wanorde door het dorpsbosch verspreid. Van een geregelde dorpstraat was hoegenaamd geen sprake. Tusschen de verschillende erven door slingerde, met scherpe en rechte hoeken en bochten, een tamelijk hobbelig pad, waarin niet eens de wortels van de boomen overal weggehakt waren. Ik kan u dan ook verzekeren, dat ik menigmaal in den beginne 's avonds over zoo'n wortel of een andere hindernis gestruikeld ben. De Javaantjes echter overkomt dit zelden of nooit. Ook zonder fakkel of brandend stuk hout, waarmee ze 's avonds gewoonlijk loopen, weten ze zoo voorzichtig en precies op hun bloote voeten door den kampong te scharrelen, dat ze nooit mankement krijgen. In dat opzicht lijken ze wel katten.

Zooals in de meeste Javaansche dorpen, was ook in de onze, en wel midden in het „dorpsbosch”, zooals ik het maar zal noemen, een kleine vierkante ruimte, heelemaal met gras begroeid „*aloen-aloen*” genoemd. Deze „*aloen-aloen*” is hetzelfde, wat men in een stad de Groote Markt zou noemen of in een dorp de „Brink”, het plein, het centrum van de beweging. Behalve de woning van het dorpshoofd, den burgemeester, zouden wij bij ons

zeggen, staat hier ook de „*langgar*” of kleine dorps-tempel, ofschoon het eigenlijk niets anders is dan een armoedig gebouwtje, waar de dorpspriester de kinderen wat Arabische en Mohammedaansche gebeden en formulieren leert opzeggen of prevelen.

Zooals ge weet, zijn namelijk de Javanen, wat hun godsdienst betreft, Mohammedanen. In de grootere plaatsen ziet men dan hier ook, in plaats van den kleinen *langgar*, de groote moskee of *missiegit*, de werkelijke Mohammedaansche kerk of tempel en, als het een hoofdplaats is, de omheinde of ommuurde verblijfplaats van den Javaanschen vorst of Regent, zooals men hem in onze taal noemt, of van den Wedônô, ook een Javaansche voornaamheid, doch van minderen rang, die, onder den Regent, de inlandsche bestuurder is van een „*district*” of afdeeling van het Regentschap.

Deze Regent, gewoonlijk iemand van een oud adellijk geslacht, staat echter meer onder de bevelen van het hoofd van het Nederlandsche Bestuur, den Resident of Assistent-Resident. Ons systeem is, den inlander te regeeren door middel of tusschenkomst van hun eigen oorspronkelijke vorsten. Alleen in de zoogenaamde Vorstenlanden *Djokjakarta* en *Soerakarta* zijn de inlandsche vorsten, keizers of sultans, nog alleen de baas, maar toch ook altoos onder vriendelijk toezicht van een Europeesch resident, die de Javaansche grootheid in het

rechte spoor houdt. Feitelijk heeft zoo'n sultan bitter weinig te zeggen.

Ons dorpje was er een van de kleinste soort en de eenige bestuurder van de plaats was een oude „Kapala Kampong” (hoofd van de Kampong) *petingi*, *loerah*, *bekel*, of zooals zij anders mochten genoemd worden, want ze hebben op verschillende gedeelten van Java nog verschillende namen. Onze arme „*kapala*” was zeer bevriend met den vader van Sidin, zoodat wij niet bang behoefden te zijn, dat hij ons zou verklappen. Hij deed trouwens ook maar net alsof hij niet anders wist, dan dat ik met Sidin voor een poosje met verlof van den kapitein van het schip hier was. Zijn huis of huisje, niet veel beter dan de rest, stond aan de „*aloen-aloen*”; dus wel op het mooiste punt, want ja, dat vergat ik nog te vertellen, hier, midden in het bosch, stond ook de groote, heilige boom van het dorp, de eeuwenoude „*waringin*”. Hij stond midden op het mooie, groene grasplein en leek in de verte wel een reusachtige „molshoop” van groen. Het was een heel bosch op zich zelf, want evenals alle *waringins*, bezat ook deze ouwe heer in hooge mate de eigenschap van het zoogenaamde uitschieten van luchtwortels, die uit of van de takken naar beneden komen hangen en, eindelijk den grond bereikende, daarin wortel schieten en op

den duur eene soort van bijstammen vormen, zoodat dan ook onze oude *waringin* langzamerhand een heel bosch op zichzelf was gaan vormen, dat door het overal afhangende levende groen en vol gebladerte een zoo ondoordringbaar schaduwdak tegen het zonnelicht vormde, dat het, ook zelfs midden op den dag, voldoende beschutting gaf tegen den tropischen zonneshijn, terwijl het geringste zuchtje of briesje, dat er kwam, u de heerlijkste geuren toewuifde van de welriekende Indische bloemen en planten, die er natuurlijk in groote hoeveelheden te vinden waren....

Ja, dat was wel het mooiste plekje van ons geheele kleine dorp....

Zooals ik reeds zei, wordt deze mooie, groene boom met zijn familie van bij-boomen door de Javaantjes als een soort van heiligdom vereerd. En geen wonder, want ze weten, dat hij honderden van jaren oud is en hun vader en grootvader, en van deze weer de vaders en grootvaders, heeft zien opgroeien, groot worden en sterven, terwijl hij zelf nog maar altoos voort bleef leven en groeien tot op den huidigen dag. Zoo'n oude boom heeft al heel wat onder zijn dak en in zijn nabijheid zien gebeuren en, helaas! hij heeft telkens gezien, hoe de Javaantjes opnieuw door andere vreemdelingen, die van over de zee kwamen, werden overheerscht, bestuurd en soms schandelijk verdrukt,

want ja, dat is zoo, van oudsher werden de Javaantjes in den vollen zin van het woord „overheerscht.”

Eerst kwamen de Hindoe's uit het verre Voor-Indië op het vasteland van Azië, brachten er hun Indischen godsdienst en bouwden hier hun prachtige tempels, waarvan hier en daar nog altoos de ruïnes bestaan; toen kwamen de Mohammedanen en brachten te vuur en te zwaard de leer van Mohammed er in, en nu tegenwoordig zijn wij de heeren, die Java regeeren en, ik hoop, hoe langer hoe beter.

Wat betreft hun godsdienst, zijn de Javaantjes schijnbaar Mohammedanen gebleven, maar in de werkelijkheid zijn ze nog hetzelfde, wat ze waren, toen, honderden van jaren geleden, de Hindoe's hier kwamen. Nog altoos zijn ze aanbidders van de geesten, die in hunne verbeelding overal om hen heen aanwezig zijn.

De Javaan gelooft namelijk aan een verbazende hoeveelheid geesten, die in het algemeen „*jang*” worden genoemd. Onder deze geesten zijn er echter enkelen, die als 't ware boven de anderen uitsteken, en onder deze vooral de zoogenaamde „*danjang dessa*”, de beschermgeest van het dorp of gehucht.

Het was ook met deze, dat ik voor het eerst kennis maakte, of liever, van wien ik het eerst wat hoorde.

Ik zag namelijk onder onzen ouden „*waringin*”,

bij den voet van den hoofdstam, of ten minste dicht er bij, een soort van altaar, bestaande uit een paar groote steenen, op hun kant staande, en met een derde er dwars over heen. Er was een klein houten hek om heen, met alleen maar een kleine opening er in, om er bij te kunnen komen ; want alle oogenblikken werd er weer iets opgelegd, van bloemen of allerhande andere gedoe ; soms zelfs eetbare waren voor meneer den dorpsgeest. Ook werd er wel wierook op gebrand, of iets anders, dat voor hem bestemd was, want ik hoorde nu van Sidin, dat de dorpsgeest boven in het lommer van onzen ouden *waringin* woonde en van daar op alles, wat in en om het dorp gebeurde, naar beneden keek en toezag, terwijl het voor ons allen van het grootste belang was, om hem door offeranden in een behoorlijk humeur te houden.

Sidin beweerde, dat hij daar al woonde, lang voor dat de menschen hier waren komen wonen en dat, juist omdat hij daar was en ons een goed hart toedroeg, de zaken hier altoos nog al behoorlijk naar wensch waren gegaan.

Onze geest scheen zelfs een bijzonder goede reputatie ook buiten af te hebben, want volgens Sidin, kwamen ze uit andere dorpen, heel ver weg zelfs, hierheen om hem offerandes te brengen, in de hoop, dat hij dan voor die lui uit dat andere dorp ook nog eens een goeden invloed zou uitoefenen.

»En heb je hem wel eens gezien, dien dorpsgeest?» vroeg ik aan Sidin, met een slim glimlachje. Die vraag vond Sidin niet plezierig, hij keek mij aan met een gezicht, alsof hij zeggen wou, »hoe kun je dat nu vragen?»

Zooals de Javaantjes gewoonlijk bij zoo'n gelegenheid doen, liet hij met zijn tong tegen het verhemelte een eigenaardig geluid hooren, dat gelijk stond met de uitdrukking „Ben je nu heelemaal gek of dol? Hoe heb ik het nu met je?»

Ik deed dus ook maar geen verdere moeite, om hem van zijn geloof in dien dorpsgeest af te brengen, want ik zag duidelijk, dat twijfelen op het gebied van zijn geloof voor hem iets ondenkbaars was. Dat geloof in die geesten zat er bij hem, als bij alle Javaantjes, nog veel te vast in.

»Geesten,” want zooals ik weldra merkte, hielden Sidin en zijn familie er nog een heel regiment andere geesten op na, aan wien zij vast en stellig geloofden, vooral in enkele zoogenaamde »speciaal-geesten,” als ik ze zoo behoudens allen eerbied mag noemen; geesten die zich b. v. in het bijzonder er op toe leggen, om de menschen zekere onaangename dingen te bezorgen: kramp in de kuiten, reumathiek, jicht, dikke beenen of wel beenen, die bij de eerste de beste gelegenheid breken of scheef gaan staan, enz. enz., terwijl er ook geesten zijn, die meer bepaald den veestapel in de

war sturen of wel de rijst of andere te velde staande gewassen het leven bederven.

Dan zijn er ook nog geestelijke dwarsdrijvers, die het zelfs de hemellichamen lastig maken en zons- of maanverduisteringen weten te fabricceeren. Merkwaardig is het, dat, zooals Sidin mij vertelde, deze geesten of „boeta's” zwak van hoofd schijnen te zijn en er dikwijls van doorgaan, wanneer men maar dapper lawaai weet te maken in de kampong, door b. v. allemaal tegelijk in de rijst-blokken te gaan stampen.

»Wel” zei ik, »als er nu weer eens een zonsverduistering in aantocht is, zal ik je eens waarschuwen en dan zullen we eens probeeren of het helpt.”

Nu, daar begreep Sidin natuurlijk heelemaal niets van; ook niet, hoe ik dat in een boek (de zee-mansalmanak) dat ik bij mij had, zou kunnen zien, wanneer en op welken dag dat gebeuren zou.

Hij gaf mij te kennen, dat dat nu iets was, dat hij nu weer niet geloofde. „Onmogelijk” zei hij. »Heelemaal onmogelijk, zoo iets.” Hoe kan men dat nu in zoo'n gewoon boek zien! Neen, dan had hij heel andere middeltjes, om iets van de toekomst te weten te komen, en nu begon hij mij uit te leggen, hoe hij dat deed.

Om dat te kunnen begrijpen, moet ik u eerst vertellen, dat bij de Javaantjes de dagen van de

week als 't ware twee namen hebben, of liever, dat zij er twee soorten van weken op na houden. De eene heeft gewoon zeven dagen net als de onze, maar de andere heeft er maar vijf en rekent van den dag, dat er in de plaats zelf of wel in de buurt de groote *passar* of weekmarkt wordt gehouden, tot op den dag dat dit weer het geval is; en dat duurt vijf dagen. Nu hebben alle dagen volgens die twee soorten van weken ieder een bepaald cijfer, volgens ieder systeem.

Zoo heeft b. v. Maandag volgens de gewone rekening het cijfer *vier*, doch volgens de *passar*-week — Maandag heet dan *legi* — heeft deze dag het cijfer *vijf*.

Wanneer nu papa Sidin b. v. plan had om op Maandag ergens van daan een nieuwe *karbou* te halen, dan begint hij met de cijfers van Maandag, 4 en 5, bij elkaar te tellen. Dat is negen. En nu heeft hij voor deze onderneming een zeker aantal woorden, die een bepaalde beteekenis hebben.

Nu begint hij te tellen (ik weet niet, of het geheel juist is; het is maar om u er een idee van te geven.) Hij begint met *soekol* (pooten), dan *boetâ* (hoofd) *gadjah* (lichaam) en *watoe* (staart). Helaas; als hij nu telt tot negen, komt hij terecht op *soekol* (pooten.) Dat beteekent, dat de *karbou* op reis zijn pooten zal breken. Dus, Maandag deugt niet. Hij probeert het nu eens met het cijfer van een anderen

dag, doch komt dan terecht op *gadjah* (lichaam) of *boetá* (hoofd.) Ook mis, want dan krijgt de *karbou* kramp in zijn ingewanden of het slaat hem in zijn *boetá*, zijn arme *karbouwen*-kop, en hij wordt dol.

Weer aan het tellen, tot hij terecht komt op *watoe* (staart). Dat's een »gunstig'' woord en het cijfer dat er mee correspondeert is *twaalf*, en zooals nu de dagen van de gewone week in de *passar* week samenvallen, is dat Dinsdag. En al gebeurde nu ook, ik weet niet wat, papa Sidin gaat op geen anderen dag dan Dinsdag er op uit om den nieuwen *karbou* te halen.

Ik geef dat nu maar als een soort van voorbeeld, (zonder voor de juistheid in te staan) hoe bijgeloovig mijn Javaantjes waren en hoe zij eigenlijk, als het er op aankwam, nog steeds evenals hun voorouders, kinderlijke, eenvoudige aanbidders zijn gebleven van de geesten, die in hunne verbeelding, de natuur om hen heen en hun hutten en waar ze ook zijn, bevolken, inspireeren... ; waarvan het rondom hen vol is. De heele wereld zit volgens hen vol geesten.

Ook zelfs de „*Toewan Allah*,'' de Mohammedaansche godheid uit den *Koran* (de Mohammedaansche »bijbel'') wordt door den Javaan niet anders beschouwd dan als een voornaam personage uil de geestenwereld ; de geest nummer één. Hun

Mohammedisme heeft dus in de werkelijkheid niet veel te beteekenen, want de Mohammedanen zeggen: er is maar één God of geest, die alles doet en overal regeert, en Mohammed is zijn eerste en meest voorname profeet. Die geesten-historie van de Javaantjes zal dus een echt Mohammedaan ook nooit goedkeuren.

Toch hebben de Mohammedaansche priesters op de Javanen een grooten invloed en ook zelfs onze eenvoudige zoogenaamde »dorps-priester'', zouden wij hem kunnen noemen, was in de kampong iemand, die er heel wat te zeggen had. Nu was het waar, dat hij ook een „*hadji*'' was, iemand die een bedevaart had gedaan naar Mekka, naar het heilige graf van den grooten profeet. Niettegenstaande die heilige eigenaardigheid, zag hij er toch, vond ik, vrij vies en onoogelijk uit, in zijn wit onderkleed, met een soort van ruime, roode kamerjurk, zou ik haast zeggen, er over heen en met een Arabischen tulband op het hoofd, terwijl hij over zijn schouder altoos een zakdoek had hangen met een rozenkrans er aan, die hij gebruikte bij zijn Mohammedaansche gebeden. Overigens voerde hij nooit iets uit, dan in den „*langgar*'' de kleine kindertjes wat Arabische woorden voorprevelen, waarvan ik geloof, dat hij zelf de helft niet begreep of nog minder misschien. Doch hij wist overal munt uit te slaan en het duurde dan ook

niet lang, of hij gaf papa Sidin te kennen, dat hij heel gaarne dit of dat zou hebben en dat hij, wanneer hij het niet kreeg, naar de hoofdplaats van ons district zou gaan, om te vertellen aan den „*toewan* controleur”, dat er hier een „*orang blanda*” (Hollander) in de kampong was.

Wij vonden nu maar het beste, *hadji* Sleman te vriende te houden en ik offerde een van de weinige guldens, die ik nog over had, aan dezen zeer zichtbaren en zelfs zeer ruik-baren, doch tevens zeer inhaligen dorpsgeest van Mohammedaansch menschen-priester-vleesch.

En nu wil ik in het volgende hoofdstuk vertellen, hoe onze woning, of liever die van papa Sidin er uitzag en wat we al zoo den geheelen dag deden.

III.

De Groote dorpsgeest en de kleinere.

Het huisje van de familie Sidin zag er ontegenzeggelijk hoogst eenvoudig uit en was eigenlijk niet veel meer dan een soort van hut, van bamboe vervaardigd en van boven met een dak er op van gedroogde *nipah*-bladeren of *alang-alang*, een soort van ruw en gemeen gras met grove, lange en puntige bladeren, die nu natuurlijk niet groen meer waren, doch eene grijsachtige, lichtbruine tint hadden gekregen.

Het dak stak vooral aan den voorkant een eind over het huisje heen en steunde daar op een paar palen, zoodat er naast de deur, een soort van verandah of voorgaanderij was, voorzien van eene verhooging, die zich uitstreckte langs den geheelen voorkant van het huis, zoodat men daarop kon

gaan zitten en zijn werk doen, wanneer het binnen in het huisje te warm of te donker was, want vensters hield papa Sidin in zijn huis er niet op na. Zelfs de deur was niet anders dan een soort van schuif, die men gewoon opzij schoof, wanneer men naar binnen wilde.

Aangezien echter in de bamboe-muren nog al heel wat reten en gleuven waren, was het toch in huis overdag niet heelemaal donker; licht genoeg zelfs op het midden van den dag, om te kunnen lezen.

Meubilair was er ook al niet veel. Alleen een groote *balé-balé*(*) een soort van groot-vlakkige tafel of rustbank op zeer lage pooten; of neen, ik geloof, dat het geheele ding van onderen ook met bamboe was dicht gemaakt, want net als bij alle mogelijke andere zaken, was natuurlijk ook deze *balé-balé* van bamboe.

De Javaantjes maken bijna alles van bamboe en kokosdoppen. Drink- en schepmateriaal, kommen en opscheplepels, alles in den huize Sidin was van klapperdoppen en bamboe gemaakt.

Ook onze lamp 's avonds was voor een groot deel van bamboe gemaakt. Het was een soort van standaard waarop boven een aarden bakje rustte

(*) Men legge bij de uitspraak van dit woord den klemtoon op den eersten lettergreep.

met wat olie er in (klapper-olie) en waarin een stuk los ineengedraaid katoen lag, dat met het eene uiteinde uit de tuit van het bakje naar buiten stak en dan aangestoken werd. Dat deze lamp niet heel veel licht gaf, behoef ik zeker niet te zeggen. Trouwens, veel licht hadden wij 's avonds ook niet noodig, want we gingen al vroeg slapen. De geheele familie Sidin lag dan op de groote *balé-balé*. Voor papa en mama had men een soort van zeiltje of mat gespannen, waar zij achter lagen, doch de rest ging liggen, zooals de omstandigheden het meebrachten. Toch had men voor mij nog een apart hokje klaar gemaakt in een hoek van het huis. Ofschoon ik anders met de familie gewoon op en neer ging, vond men toch, dat het geen pas gaf, dat een „*orang blanda*”, al was het dan ook maar een weggelopen matroosje, zoo maar gewoon met de anderen op de *balé-balé* ging liggen.

's Morgens werd ik gewoonlijk wakker, door dat de anderen zich begonnen te bewegen en te praten.

Het eerste, wat wij dan deden, was een bad nemen in de „*kali*,” het kleine riviértje, dat dicht bij ons huis, boven van het gebergte kwam stroomen.

Dat is te zeggen.... »dadelijk,” nu ja, eerst wreven we onze oogen eens goed uit en meestal gingen we dan eerst nog een oogenblik buiten

voor de deur zitten „soezen,” zouden wij Europeanen het misschien noemen. Het was zoo 's morgens vroeg dikwijls koud, en Papa Sidin had dan de gewoonte, zich heelemaal in zijn groote, wijde sarong te hullen, alleen met zijn hoofd en lange loshangende zwarte haren er uit, zoodat hij werkelijk een allerzonderlingste vertooning maakte; werd het echter wat later en begon het zonnetje te schijnen, dan duurde het niet lang of wij lagen in de kleine kali te ploeteren en te scharrelen, dat het een lust was.

Ja, dat was een genot zoo 's morgens. En wat een drukte was het dan in de kleine kali! Want niet alleen wij kwamen daar in het riviertje ons morgenbad nemen. Ook mama Sidin met de kleinste broertjes en zusjes, en tevens met verschillende kleedingstukken die uitgespoeld moesten worden, kwamen van den oever af in het riviertje. En ook andere dorpsbewoners zagen we weldra arriveeren. Vooral wanneer het lang geregend had en er wat veel water van boven afkwam, van het gebergte, zoodat er nog al wat stroom liep, was het een plezier en een lawaai en een leven van wonder en geweld.

Het was vooral ook omstreeks dezen tijd, als het zonnetje nog niet zoo heel hoog stond, dat ons huisje er zoo schilderachtig kon uitzien als het mooie lichteffekt er op viel en de zonne-

stralen zoo iet of wat schuin door en langs het gebladerte vielen van de pisang-boomen en andere met hun hooge waaivormige palmen ; groote en kleinere heesters van onzen tuin, met zijn kleine, witte *melatti's* (een mooi en tevens zoo eenvoudig en bescheiden bloemeke), dan de *tjampaka* en de kleine witte, stervormige *kambang tandjoeng*, die zoo lekker ruiken kan en door de aardige Javaansche dorpsmeisjes voor en in hun haar werd gedragen, enz. enz.

En nu nog iets. Bij of langs het afdak, op zij van het huis, stak een enorme lange bamboestaak heelemaal de hoogte in en daar bovenaan hing een kooi met een soort tortelduijfe er in, een „*perkoetoet*”, waarvoor alle leden van de familie Sidin, en vooral de ouwe heer, grooten eerbied hadden, omdat ze deze tortelmachine beschouwden als iemand, die, als hij er een was van de echte soort, waarvoor ze hem zeker en stellig hielden, ons allen gelukkig zou maken in het leven en, om op alles de kroon te zetten, mettertijd op zijn honderdsten verjaardag een gouden ei zou leggen, dat de familie in eens tot rijke menschen zou maken.

De onze was werkelijk een mooi klein duijfe en er was eens een Europeaan geweest in de kampong, die papa Sidin er zelfs tot drie gulden voor geboden had ; — voor een eenvoudigen Javaan in die dagen een enorme som — doch voor geen honderd had hij hem gekregen en mijn vriend

Sidin junior, vertelde mij in vertrouwen, dat zijn vader dien nacht, nadat de Europeaan er geweest was, niet was gaan slapen, maar den heelen nacht gewaakt had, uit vrees dat de „*orang blanda*”, de Hollander, hem de duif stilletjes weg zou komen halen.

Achter op ons erf hadden we ook nog een soort van klein schuurtje voor de rijst, een dito voor onze landbouwgereedschappen, een eenvoudlg soort van ploeg en andere landbouwbenoodigdheden, en dan vlak hierbij een omheinde en overdekte »kraal” of „*kandjang*”, met daaronder een echte, zwarte slibberige modderpoel, waarin onze »trek-os”, zouden ze in Gelderland zeggen, zich bevond ; n.l. de Indische *karbouw* of buffel, die bestemd was om de „*pedati*” te trekken ; een log en plomp, maar in mijn oog zeer schilderachtig voertuig op twee ronde houten schijven, die voor wielen fungeerden.

Deze „*pedati*” stond gewoonlijk ook onder dak ; namelijk in het kleine schuurtje of hutje, waaronder het landbouwgereedschap geborgen werd.

Zooals de meesten van zijn familie, was onze *karbau* blauwachtig, vaal-grijs van kleur en zag er erg log en dom, maar tevens zeer zachtzinnig en volgzzaam uit. De kleine Krômô, een van de jongste broertjes van Sidin, kon met hem doen wat hij wou.

Ofschoon we zouden kunnen zeggen, dat die *karbouw* een soort van koe is, verschilt hij toch met

deze aanmerkelijk in gedaante en voorkomen ; hij is veel breeder en vleeziger en heeft een breeden, platten kop met naar achter liggende horens en een erg breeden muil of bek. Als hij niet voor de pedati liep of voor den ploeg in de *sawah*, het rijstveld, stond hij maar steeds den heelen dag met zijn lompe, plumpe beenen in de modder en het slik te baggeren en te plassen en ging 's avonds en 's nachts in en op dat modder-mest-hoopje liggen slapen. Papa Sidin beweerde, dat deze modderige, vuile toestand voor zijn gezondheidspositie de beste was en een beetje „verschooning” voor hem niet wenschelijk zou zijn, doch ik heb later door Europeanen hooren beweren, dat dit niet waar is en juist die vuile rommel zooveel ziektes onder het Javaansche vee ten gevolge heeft. Nu, ik wil het gaarne gelooven. Onze *karbau* echter scheen van een taaie natuur te zijn, want ik heb hem nooit anders gekend dan zeer gezond en genoegelijk in al zijn leven en doen. Kleine Krômo was heelemaal de baas over hem en zat meestal boven op zijn rug, wanneer hij met hem naar de dorpsweide ging, om hem wat gras te laten eten.

IV.

De woning van Pah Sidin.

Ik bleef werkelijk nog eene heele poos in de kampong zonder ontdekt te worden en amuseerde mij bij de familie Sidin bijzonder goed. Gedurende den dag hielp ik mee aan de werkzaamheden, die er te verrichten waren.

Dat is te zeggen : in zooverre dat mogelijk was ; en dan nog alleen in de vroege morgenuren. Zoo gauw de zon wat hoog aan den hemel begon te staan, moest ik zorgen onder dak of ergens in de schaduw te komen, want dan werd het zoo heet, dat er voor de Europeanen aan geen werken te denken viel ; ten minste niet in het open veld ; doch na een poosje gingen dan ook papa Sidin en zijn twee zoons gewoonlijk naar huis, waar dan mama Sidin ons wachtte met het middagmaal ; dat natuurlijk vrij eenvoudig was :

Als we thuis kwamen, lag er meestal op den grond, soms buiten, soms binnens huis, al een matje klaar, dat zooveel als onze tafel moest verbeelden.

Terwijl wij om dat matje heen gingen zitten (niet er op, maar er naast) met de beenen kruislings onder ons, kwam ma Sidin met een paar mandjes („*wakoel's*”, noemden ze die), waarin we de heerlijke rijst zagen dampen. De rijst wordt door de Javanen altoos erg droog gekookt; anders zou het misschien ook minder wenschelijk zijn, ze in mandjes op te brengen. Verder kregen we ook nog een steenen bakje of pannetje, waarin een soort van kostje was, dat ze „*sambal*” noemden, allerhande soorten van ditjes en datjes, fijn gewreven kruiden, stukjes klapper of kokos en ik weet niet wat al niet, door elkaar heen en geroosterd of gestoofd, of gebakken, of gekookt, ik weet werkelijk niet, hoe moeder Sidin het klaar maakte: In elk geval was het erg heet en prikkelend van smaak, zoodat ik dan ook voor den eersten keer er bij mijn rijst te veel van nam en dacht, dat ik mijn mond, mijn keel en mijn ingewanden verschroeien zou. Maar dat wende wel en al heel gauw vond ik het lekker.

Borden hadden we niet. Ik geloof, dat alleen de „*kapala kampong*”, de burgemeester, er een paar rijk was; ten minste, daar heb ik ze wel eens gezien.

Wij echter kregen ieder een groot pisangblad voor ons, waarop ieder dan een hoopje rijst vóór zich kreeg liggen. Het ging dus zeer fatsoenlijk in zijn werk, ofschoon ze zeker op de kostschool, waar ik vroeger geweest was, ach en wee zouden geroepen hebben over onze manier van eten, toen we aan den slag gingen, want ieder nam zoo maar tusschen duim en vinger(*) een propje rijst en stak dat in zijn mond, of liever, gooide het er met een soort van wippertje in. In den beginne kon ik dat zoo niet, maar weldra leerde ik het ook ; ik werd in korten tijd op mijn manier een volslagen Javaan en hapte zelfs van tijd tot tijd ook een stuk Spaansche peper of lombok mee naar binnen, maar dat bekwam mij toch niet zoo goed als de andere vrienden, die dat helsche goed zaten te eten, net als of het een stuk was van een appel of een peer. 't Is een wonder, wat die bruine broeders veel van dat heete goed naar binnen kunnen werken.

Soms hadden we ook nog wel een gebakken vischje er bij of soms zelfs niet meer of minder dan eene op inlandsche, droge wijze gebraden of gepofte kip ; maar dat was een buitenkansje. De hoofdschotel was altoos rijst en nog eens rijst. Merkwaardig was het om te zien, hoe moeder Sidin het allerkleinste personeel ging voeden.

(*) Altoos duim en vinger van de rechterhand ; de linker wordt door alle Mohammedanen dus ook door onze Javaantjes, voor dat werk als onrein beschouwd.

Er was namelijk ook nog een klein jongske van een jaar of twee, drie, dat, evenals den geheelen dag, ook aan tafel verscheen bijna zonder iets aan, wat men kleeding kan noemen en dus met zijn klein, bruin lichaampje bijna geheel naakt; en dan door moeder Sidin werd gevoed, door hem, nog al gauw achter elkaar, een zekere hoeveelheid rijst in zijn mondje te proppen; in den zelfden geest, als ik wel eens beproefd had jonge musschen, die uit een nest waren komen vallen, eten in hunne bekjes te duwen, of, wanneer ge nog een andere vergelijking wilt, zooals men in den slachttijd gewoon is de worsten te stoppen. Het kleine mannetje scheen er echter nogal tegen te kunnen en het kleine dikke buikje, dat hij had, scheen nog altoos ruimte voor meer rijst te bevatten. Na afloop van het diner ging onze kleine vrind weer heerlijk in het zand liggen rollen en keuvelen.

Wij gingen na het eten meestal een uiltje knappen, want dan was het gewoonlijk drukkend heet en slapen was dan, wat ons allen het beste leek.

Sidin senior en Sidin junior namen na het eten gewoonlijk een versch sirih-pruimpje; in denzelfden geest, als de Europeaan na het eten zijn pijp of zijn sigaar zou opsteken.

Dit sirih-pruimpje bestond daarin, dat ze een stukje namen van een zoogenaamde *pinang*-noot en dit wikkelden in het blad van een soort van

peperplant, die in ruimen overvloed te vinden was achter in onzen tuin en trouwens in alle mogelijke tuinen en tuintjes in de kampong. Alle Javanen zorgen, dat ze deze sirih- of betelplant verbouwen, evenals wij in onze tuinen altoos zorgen voor pieterselie of andere kruiderijen.

Dit betel-blad werd nu door hen eerst besmeerd met eene bijzonder geprepareerde zuivere kalk. het stukje noot verder ingewikkeld, met duim en voorsten vinger tegen de tanden en het tandvleesch gewreven en dan verder tusschen de tanden en de lippen vastgehouden, om er daarna heerlijk op te zuigen en van tijd tot tijd het geproduceerde vocht op een zeer onfatsoenlijke manier uit te spuwen; ja ik weet er werkelijk geen ander woord voor. Soms namen ze er ook nog een propje tabak bij, als een extratje om het lekker te maken.

Ze zeiden allebei, dat het heerlijk was en frisch, maar ik voor mij vond het afschuwelijk om aan te zien, want het speeksel, dat men al heel gauw uit de hoeken van den mond te voorschijn zag komen, zag er vies rood uit en,.... nu ja, ik zal er maar niet meer van zeggen; iemand met een beetje verbeeldingskracht kan zich de rest wel voorstellen.

En helaas, niet alleen de twee Sidin's verlustigden zich in die vieze pruimerij, maar ook mama en het zusje van Sidin, dat er anders zoo aardig uit kon zien, hadden dikwijls dat zoodje in den

mond, en dan deden ze dat allemaal nog liefst op zoo'n manier, dat de sirih-pruim voor in den mond zat en er bijna half uit stak.

Neen, daar was ik vies van, en ik vond het gelukkig, dat ze met hun monden tenminste nooit aan de tuit van de waterkan kwamen, waaruit we allemaal moesten drinken. Wanneer ze uit de algemeene waterkruik moesten drinken, hadden ze een zeer eigenaardige wijze van doen. Het was een poreuse, bolvormige steenen karaf, zoo zouden wij hem noemen, met een tuit op zij, in den buik van de kan. Zij namen dan niet, zooals wij zouden doen, als we geen glas hadden, de tuit in den mond, maar ze hielden het ding in de hoogte en lieten het water uit de tuit van boven uit de hoogte netjes in den mond loopen, niet alleen zonder wat te morsen, maar ook zonder zich een enkelen keer te verslikken; iets, dat ik dadelijk deed, toen ik het probeerde. Ik was dan ook maar zoo vrij om anders te drinken. Ze keken eerst erg raar, toen ik het zoo deed, maar ze vonden het toch goed, ofschoon ze toch den volgenden keer een van de weinige kopjes, die ze er op nahielden, naast de „*gendi*” zetten; een wenk dus, dat ik beter deed, dit er voor te gebruiken. Blijkbaar hadden ze er toch wel iets tegen, dat ik uit de tuit van de „*gendi*” of waterkruik dronk.

En, om nu nog eens op dat sirih-pruimen terug

te komen, vooral bij de vrouwen en meisjes verft dit de lippen met zoo'n gemeene rood-vuile kleur, dat het werkelijk zonde en jammer is en werkelijk niemand, die van Christelijke ouders afstamt, lust zal krijgen, van die lipjes „een kusje te stelen". Gelukkig hebben ze onder elkaar een andere manier van zoenen dan wij. Zij drukken namelijk de punten van hunne neuzen tegen elkaar, en wrijven en snuiven dan daarbij zoo hartstochtelijk en innig, dat het akelig is om te zien voor iemand, die er niet aan gewoon is.

Niet alleen, dat die sirih-pruimerij voor de Javanen, en ook voor de meeste andere Maleiers in den Oost-Indischen Archipel, zoo onmisbaar is, doch het is ook iets, dat een groote rol speelt bij verschillende familie- en andere plechtigheden. Zoo b. v. als er twee gaan trouwen: bij de bruiloft behoort dan o. a., dat bruid en bruidegom samen uit dezelfde sirih-doos zich van een sirih-pruim voorzien; als een symbool of zinnebeeld van hun „trouwverbond", dat ze samen lief en leed zullen deelen.

De sirih-doos is een houten of een metalen doos, waarin zich, als het hout is, verschillende hokjes en anders verschillende metalen bakjes en bekertjes bevinden voor ieder van de ditjes en datjes, die tot den sirih-pruim behooren. Bij rijke menschen, vorsten en andere „hoogheden" zijn dit dikwijls prachtige,

kostbare doozen, met bijbehorende kwispedoor. Gaan deze Grootheden uit wandelen of in 't algemeen ergens heen, dan wordt deze doos met toebehooren Zijn Hoogheid door een van het hofpersoneel nagedragen.

Ook bij visites of bezoek, of bij beraadslagingen is de sirih onmisbaar: Wat zult u gebruiken? Neem een pruimpje."

Vader Sidin nam dikwijls 's nachts ook een pruimpje, wanneer hij niet goed kon slapen; net als vroeger onze ouwe papa een snuifje nam, als hij wakker mocht worden.

En nu zult ge misschien vragen: is dat nu alles wat de Javanen gebruiken: rijst, een vischje en sirih om te pruimen? — In het gewone dagelijksche leven, ja, maar ze smullen toch ook wel eens; ze houden onder anderen veel van zoetigheid, doch dat pakken ze meest bij wijze van een snoeperijtje, in den „*warong*”; een soort van »stalletje,” zooals wij het zouden noemen, langs den openbaren weg en dat in of bij iedere kampong te vinden is, doch vooral op weg naar en op den „*passar*”, de markt, die in een van de grootere plaatsen of kampongs wordt gehouden, en waaraan ik straks ook kom. Doch hier willen wij nu liever een nieuw hoofdstuk beginnen.

V.

De Perkoetoet en de karbouwen.

Wat de societeit of het koffiehuis zijn voor een Europeesche stad of dorp, zou men kunnen zeggen, dat de *warong* is voor den Javaan. Hij is echter meer kinderlijk, wat betreft dit soort van amusement, hij gaat zich hier meer te buiten aan allerhande snoeperijen, dan wel aan het drinken van bitter of jenever of iets anders van dien aard; dat hij trouwens als goed Mohammedaan niet mag gebruiken en ook niet zal gebruiken, wanneer hij die slechte gewoonte niet hier of daar van de Europeanen geleerd heeft.

De *warong* is een soort van „stalletje”, een kraampje of opstal, met een afhangend dak; zoo laag, dat ik in den eersten tijd, als ik er kwam, geregeld mijn hoofd stootte. Want ja, ik ging na-

tuurlijk ook mee en trakteerde ook dikwijls de familie Sidin op het een of ander, waar ze lust in hadden.

Voor al het artikel „zoetigheden” was hier sterk vertegenwoordigd, doch het waren Javaansche zoetigheden, veel soorten van inlandsch gebak en inlandsche soorten van „limonades,” zouden wij zeggen, waaraan een smaakje was, dat mij volstrekt niet beviel en waarvan ik ook zelfs nu nog niet houd en dat mij nog altoos aan klapperolie en andere inlandsche vettigheden doet denken. Doch de kleine Krômô en zijn zusje en mama Sidin, en zelfs ook papa en de andere heeren van het gezin, vonden alles even verrukkelijk, ze waren allemaal dol op zoetigheid.

Doch er waren ook altoos heerlijke vruchten te krijgen en versche klappers of kokosnoten, en verder alles wat maar eetbaar was: rijst, gekookt en heelemaal klaar, met alle toespijzen er bij, gebakken vischjes, heerlijke kippepootjes, enz. enz. En dan genoten tevens de bezoekers in hooge mate van het gezellig samenzijn, want er waren altoos nieuwtjes te vertellen. De eigenares van de *warong* bij ons in de buurt was vooral op dat gebied altoos ruim voorzien. Het was een ouwe tante met grijs haar en een groote gemakkelijheid van spreken: ze kende iedereen en wist alles. Toen ik er voor 't eerst kwam, was ze blijkbaar van alles reeds op de hoogte, en zij

was ook de persoon, die later op zekeren dag papa Sidin waarschuwde, dat de Europeesche controleur van ons district, die een uur of wat van onze kampong van daan in een van de hoofdplaatsen woonde, er achter gekomen was, dat er hier een Europeesch matroos in de kampong was en dat wij dus binnenkort een inlandsche politie-opasser hier zouden kunnen verwachten. Bij die gelegenheid bewees ze ons dus een uitstekende dienst, doch overigens geloof ik niet, dat zij met hare alwetendheid en praatzucht nu juist veel goeds tot stand bracht; het was in alle opzichten een echte mevrouw Babbelkous. En ze was nooit alleen; op de banken onder het afdak van haar stalletje zaten altoos een paar andere leuterkouzen met een stroo-cigaartje in den mond te praten; of wel naast haar op de *balé-balé* achter haar tafel, zaten een paar zielsvriendinnen zoetigheidjes te kauwen en kwaad te spreken.

Behalve deze *warong* waren er echter ook altoos nog andere gelegenheden om te snoepen of wat te koopen, want er waren ook inlanders die onze kampong passeerden met een soort van draagbare *warongs*: twee groote manden of dozen van bamboe, die ze, vereenigd door een lange bamboe, over den schouder dragen en al voort schokkende, *sjok sjok*, van de eene plaats naar de andere transporteren en waarin ze ook, net als in de vaste

warongs, alles in voorraad hebben. Hier of daar, op een punt, waar veel menschen voorbij komen, bij een brug of op het kruispunt van twee wegen, gaan ze dan zitten en bieden den voorbijganger de gelegenheid aan, om zich te verfrisschen.

Eigenlijke winkels waren er in de kampong niet. Daarvoor was onze kampong te klein; alleen in de grootere plaatsen, waar altoos veel Chineezen woonden, zag men ze hier en daar. Zelden echter behoorde zoo'n inlandsche winkel aan een Javaan; bijna altoos waren de kooplui Chineezen, en deze woonden dan bij elkaar en vormden zoo het zoogenaamde „Chineesche kamp.”

Wat er van tijd tot tijd noodig mocht zijn in onze kleine huishouding, kochten wij op den *passar*; de markt, die eens in de vijf dagen in de hoofdplaats van ons district gehouden werd.

Bijna nooit liet de familie Sidin een *passar*-dag passeeren, zonder dat een of meer leden van het gezin er heen gingen.

Al heel vroeg in den morgen, lang voordat het licht was, om een uur of vier, ging men op weg; en den geheelen weg over, van ons naar de hoofdplaats, was het dan een drukte en een beweging, zooals er anders nooit was. 't Was een soort van pretje of uitstapje, waarop men zich zelve trakteerde, ook al ware het niet zoo precies noodig om er heen te gaan.

Ik ben maar één keer mee geweest, want juist dat *passar*-bezoek van mij was oorzaak, dat ik ontdekt werd. Natuurlijk, ik had het immers wel op mijn vingers na kunnen tellen, dat men mij daar zou snappen, al zag ik er ook nog zoo bruin en verbrand uit. Ik had mij geheel verkleed als Javaan en sprak zoo weinig mogelijk, maar toch, zooals ik later zal vertellen, gaf deze tocht aanleiding tot mijn vertrek uit de kampong. Doch dat komt later. Laat ik u nu eerst nog maar wat van de groote inlandsche weekmarkt of *passar* vertellen.

's Morgens heel vroeg dan togen wij op marsch en het duurde niet lang of we hadden gezelschap genoeg. Van alle kanten kwam men in den vroege morgen aanzetten, om naar den *passar* te gaan en van alles sleepte men er heen. Moeder Sidin (ze heette Sarina, maar voor 't gemak zal ik haar maar moeder Sidin blijven noemen) bracht gewoonlijk ook 't een en ander mee ter markt, b.v. wat rijst; ongekookt natuurlijk, doch wel uit den halm en gezeefd, zoogenaamde witte rijst; alsmede een aantal eieren (want we hadden veel kippen) vruchten enz. enz. Dit was een kleine negotie op eigen hand, die ze er op nahield en waarvoor ze weer andere huishoudelijke zaken inkocht. Verder hadden de oude Sidin en zijn twee zoons ieder een *pikolan* of draagstok over den schouder,

waaraan manden hingen te bengelen met allerhande koopwaar, meestal *padi*, rijst die nog in den halm zit; soms ook pakken met gedroogde tabaksbladeren; kippen (die zich alles behalve plezierig gevoelden in de mand) en wat dies meer zij.

Eerst had ik geprobeerd om ook zoo'n draagstok over mijn schouder te nemen, maar dat hield ik niet uit; 't was mij een raadsel, hoe zij met elkaar dat zoo uit konden houden; steeds op een klein drafje, terwijl ze van tijd tot tijd eens bleven staan.

Ik liep nu maar gewoon mee en het scheen werkelijk, dat ik al bijzonder goed den gang en de houding van een Javaan nabootste, want er was maar een enkele, die mij wat scherper dan gewoonlijk aankeek. Ik was nu dan ook geheel bruin en verbrand geworden, terwijl, zooals ik vroeger reeds zei, mijn gewone gelaatskleur en voorkomen weinig Hollandsch en werkelijk een iet of wat Indisch karakter hadden.

Op weg naar den *passar* werden we van tijd tot tijd aangesproken door Chineesche handelaars, die hier en daar op de kruispunten van de wegen stonden, meestal met een *tjikar* of kar, soms met een oud Javaansch paardje er voor, en die hun best deden om van de eenvoudige dorps-Javaantjes nu reeds hunne waren op te koopen. Papa Sidin wou er echter niet van weten, hij berekende, op den

passar zelf betere prijzen voor zijn waar te kunnen maken. Alleen mama Sidin liet zich nog wel eens verlokken haar witte rijst of de eieren in te ruilen voor de een of andere fraaiigheid, die de Chineesche bloedzuigers haar vóór hielden.

Eindelijk kwamen wij dan op den *passar* en wat hier al niet te koop en te zien was, neen, daar hebt ge geen begrip van.

Het was een groot soort van plein, met allemaal kleine kraampjes, iets in den geest van onze *warong* in de kampong, doch er waren er hier wel een honderd en meer; allen in rijen, zoodat er overal doorgangen of voetpaden voor de bezoekers over bleven. Voor een deel echter waren er ook overdekte gaanderijen, waaronder tafels stonden met allerhande koopwaar er op, of ook wel manden, waarachter de kooplui, mannen en vrouwen, neergehurkt op den grond, zaten uit te kijken naar koopers.

Van alles was er: alle mogelijke vruchten en eetwaren, kleeren, lijnwaad, gereedschappen, wapens (allerhande soorten van krissen) bloemen, gouden en zilveren kostbaarheden; verder, gras en ander voeder voor de beesten, kakelende kippen en kwakende eenden bij honderdtallen, stukken vleesch, enz. enz. en nog eens enzoovoort. En daarbij een lawaai en geschetter van belang. Ik zou werkelijk niet gedacht hebben, dat mijn stille en leuke Ja-

vaantjes met elkaar in staat waren nog zoo'n gegons en gebrom, geschreeuw en gekrijsch voor te brengen. En vooral de Chineezzen waren hier natuurlijk op hun terrein. Overal zag men ze, met hun gele, scheefoogige tronies en lange staarten in den nek, rondscharrelen of in hun groote kramen staan, waar ze van alles te koop of in ruil aanboden voor de landsproducten. En altoos deden ze een goeden koop of ruil. Tegen een Chinees is geen mensch ter wereld in slimheid en sluwheid opgewassen.

Voor al nu op den *passar* had ik ook de gelegenheid, de echte Javaansche kleeding te bestudeeren, want vele van de jonge meisjes en vrouwen hadden nu hun beste spullen aan, ofschoon er ook onder waren, die men het kon aanzien, dat ze het niet breed hadden in de wereld en in hun armoe-dige, met stof bedekte kleeding zeker dien morgen al uren en uren ver waren komen loopen. Vele van de iet of wat oudere vrouwen zagen er vermoeid en stofferig uit, terwijl misschien hunne mannen en zonen bezig waren, hun beetje geld te verdob-belen of in den opium-kit te vermorsen. De opium-kit, waar de Javaan zich bedwelmt met opium-rooken, is voor hem, wat de gemeene jeneverkroeg is voor den Hollander. Het schijnt een eigenaardig, droomend genoegen te zijn, dat nog meer bedwelmend, vuil en gemeen is dan de dronken-

schap door de jenever. De opium-rooker heeft dat genot, wanneer hij door het inzuigen van den rook in slaap gevallen is ; meestal ergens in een speciaal daarvoor ingericht smerig donker hok, in een buurt en in een huis, waar alles even gemeen en vuil is.

Wordt de opium-schuiver (men noemt dat „schuiven”) wordt hij wakker, dan voelt hij zich ellendig, mat en lusteloos, tot dat hij opnieuw zich aan het opium-genot overgeeft, waarvan hij telkens weer meer noodig heeft, om in slaap te komen. En op den duur wordt hij hoe langer, hoe akeliger ; hij vermagert, zoodat zijn lichaam een geraamte wordt, 't is niets anders dan vel en been ; zijn oogen staan dof en glazig, hij kan bijna niet meer loopen en strompelt al wankelend en gebogen over den weg. Ieder die hem ziet, schuwt hem en erkent in hem de man, die aan het schuiven verslaafd is.

Heeft hij geen geld meer voor de opium, dan steelt hij of doet er een moord voor, of wat men ook van hem verlangt ; hij is in staat zijn vrouw en zijn kinderen te verkoopen en doet al wat gemeen is, tot dat hij eindigt met heelemaal dol te worden en een soort van delirium te krijgen, waarin hij razend en woedend met een kris of mes rondvliegt, en steekt en slaat naar alles wat hij ziet. Hij wordt, wat men noemt een »amok-maker,” op wien, als op een wild beest, gejaagd wordt en

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

die eindelijk valt onder den sabelhouw van zijn vervolgers of sterft aan uitputting en ellende.

Deze opium is erger dan de jenever en is de kanker voor het geluk van den Javaan en zijn gezin.

Gelukkig maakten geen van mijn huisgenooten zich er aan schuldig op hunne *passar*-reizen en we kwamen 's avonds, wel erg moe, maar toch frisch en gezond weer in de kampong terug. Zooals ik reeds zei, was ik op den *passar* als Europeaan niet onopgemerkt gebleven; reeds den volgende dag werden wij door de *warong*-houdster gewaarschuwd, dat men mij op het spoor was, zoodat wij dan ook maar in eens besloten, denzelfden dag nog te vertrekken en onzen tocht te vervolgen.

Wij gingen gewoon met Pa-Sidin naar de *sawah*, het rijstveld, alsof wij daar misschien weer aan den arbeid zouden gaan, maar in plaats van dat namen wij, daar gekomen, afscheid van den goeden ouden papa en liepen, zonder dat iemand anders het zag, het bosch in, waar Sidin overal en uitstekend den weg wist en langs smalle geheime paden en door een grooten omweg te maken, een kleine kali of riviertje hoopte te bereiken, dat niet langs onze kampong liep, maar uitkwam in een grootere rivier, waar wij ons dan wilden verschuilen aan boord van de een of andere laad-prauw, om daarmee verder de rivier af te zakken, en dan, zooals reeds oorspronkelijk ons plan was, een plaats te vinden

voor ons beiden aan boord van het eene of andere door een Arabier gekommandeerde vaartuig.

Dit kwam echter heel anders uit. Dien nacht brachten wij door in het bosch, en ook den volgenden dag nog liepen wij uren lang langs allerhande ongebaande wegen (waarbij ik weer danig pijn aan mijn voeten kreeg); maar ziet, tegen het vallen van den avond, juist toen wij eindelijk de rivier bereikten, gebeurde er iets, dat een geheele verandering bracht in onze plannen.

Het bosch uitkomende, hoorden wij plotseling een gil en daarna een vervaarlijk geroep en geschreeuw om hulp.... Wij liepen er heen en zagen nog juist, vlak bij den oever, het hoofd en een armpje van een kind boven water uitsteken, terwijl een inlandsche kindermeid of *baboe* aan den kant stond te huilen en te schreeuwen en blijkbaar in de grootste wanhoop verkeerde.... Zonder mij lang te bedenken, sprong ik onmiddellijk te water, want ik kon zwemmen als een eend, even als Sidin, die dadelijk achter mij aankwam en ook in het water plofte....

Goddank, kreeg ik de kleine drenkeling — het was een meisje van een jaar of vijf — te pakken en hield haar stevig vast en, gelukkig, was Sidin er ook dadelijk bij....

Gelukkig! er ging heel wat stroom en zonder hem, zou het mij nooit gelukt zijn het kleine schaap

boven water te houden. Nu echter lieten wij ons gezamenlijk een eindje met den stroom afdrijven, zoodat wij eerst een heel eind naar beneden bij den oever konden komen en, met heel wat moeite, er tegen opkrabbelden.

Te water liggende en spartelende hadden wij natuurlijk niet gezien, waar wij precies waren en wat daar gebeurde.

Toen wij op het droge kwamen, zagen wij pas, dat wij juist terecht gekomen waren bij een soort van tuin van een groot Europeesch huis, uit welks *pendoppo* of achterhuis een Europeesche dame kwam vliegen; gevolgd door een heer.

Wat er toen precies gebeurde, weet ik werkelijk niet te vertellen; de moeder vloog met het kind weg, doch de meneer, blijkbaar de papa, kwam eerst nog naar ons toe en riep ons toe in het Javaansch of Maleisch, ik weet niet precies meer wat het was, om mee te komen.

Onwillekeurig deden wij dat en draafden er achter aan, terwijl ik niet na kon laten tegen den papa te zeggen: »Dat had maar een haartje gescheeld.»

»Wat!?" zei deze in eens, »wie ben jij, ventje? Ben jij een Hollander?"

Wel, hemelsche genade! Daar had ik in eens mij zelven verklapt en, ja, hoe alles in zijn werk ging, weet ik niet, maar een half uur later zat ik met droge kleeren aan, bij meneer en mevrouw

in de achtergalerij en vertelde mijn wedervaren van de laatste week of wat....

Mevrouw hield maar steeds mijn hand in de hare en had de tranen in de oogen. Ze snikte en schreide van zenuwachtigheid en door den schrik, dien ze had ondergaan.

»Maar meneer,» zei ik eindelijk, »nu zou ik eigenlijk straks beter doen, met weg te gaan, want als men mij hier vindt, word ik zeker gearresteerd. Zouden wij nu niet hier van daan met een prauwtje weg kunnen komen, zoudt u ons daarmee niet kunnen helpen?»

»Mijn beste jongen,» zei meneer Riesberg, want zoo was zijn naam (dat hoorde ik eerst later), »mijn beste jongen, dat is dollemanswerk; blijf jij stilletjes hier; ik zal zoo meteen naar den controleur gaan, hij woont hier maar een paar huizen van daan, en dan zal ik met hem afspreken, wat het beste is.»

»Och, maar meneer, dat wou ik nu werkelijk liever niet, want dan moeten we naar boord, en Sidin ook, en....»

»Neen, vrind, dat zal wel terecht komen, daar zal ik wel voor zorgen, ik kan ook nog wel een beetje gedaan krijgen,» zei hij glimlachend. »Jij hebt onze kleine Eef gered en nu zal ik jou redden, hoor?»

En ja, werkelijk, mevrouw gaf eerst haar man een dikken zoen, toen mij nog een extra handdruk,

en.... ja.... die menschen hebben mij werkelijk „gered.”

Gered ; ja, want, wat, vraag ik u, zou er van ons terecht gekomen zijn ; vooral van mij, kleinen Europeaan, wanneer ik mijn plan, om onder een Arabier op een kuster te gaan varen, had volvoerd ? Dat lijkt allemaal mooi, wanneer men zoo iets leest in een boek, maar in de werkelijkheid komt er niet veel van terecht.

Hoe meneer Riesberg het hem gelapt heeft, weet ik niet, maar dat is zeker, dat alles in orde kwam. Meneer Riesberg kende de heeren van het handelshuis, waaraan het schip de *Suzanna Cornelia* ook voor een deel behoorde, en door bemiddeling van deze kreeg hij het gedaan, dat het beschouwd werd, alsof Sidin en ik niet gedeserteerd waren, maar alleen voor een poosje met verlof waren vertrokken, terwijl wij daarna en met den dag van heden „afgemonsterd” werden of, met andere woorden, „eervol ontslagen” van de *Suzanna Cornelia*.

Of dit tegenwoordig ook nog zoo goed en gemakkelijk zou gaan, weet ik niet, maar in dien tijd was nog veel mogelijk, wat nu niet meer kan, en meneer Riesberg was een van de voornaamste landeigenaars en fabrikanten op Java.

Dicht bij zijn huis stond onder anderen de groote suikerfabriek, die aan hem toebehoorde, en dan

had hij op andere punten van Java ook nog plantages, die door administrateurs bestuurd werden. Enfin, hij was iemand, die hier al bijna evenveel te zeggen had en misschien nog meer dan de resident, de Nederlandsche hoofdambtenaar, die de geheele residentie bestuurde en alleen de Gouverneur-Generaal op Buitenzorg of Batavia boven zich had.

VI.

Ten huize van den Heer Riesberg.

Het was nu voor het eerst, dat ik kennis maakte met een Europeesche woning in Indië, of, laat ik liever zoo zeggen, een woning van een in Indië wonend Europeaan. Tot dusverre had ik niets anders gezien dan de eenvoudige bamboezen huizen of hutten van de Javaantjes. Nu, onze meneer Riesberg had het zeer zeker, wat zijn woning betreft, heel wat beter in de wereld. Al zag het er heel anders uit dan de heerenhuizen bij ons in Holland, was het er toch heel goed in uit te houden.

Zooals ik reeds zei, kwam het erf van meneer Riesberg aan den achterkant uit op een riviertje, dat daar voorbij stroomde en waarin de kleine Eva bijna verdronken was.

Hier, op dit achtererf, was behalve een tuin met boomen en bloemperken, aan weerskanten een heele rij van bijgebouwen, waarin alles gedaan werd wat men in het prachtige hoofdgebouw liever niet had, zooals een paar keukens, badkamers, provisiekamers, koetshuizen, stallen, kippenhokken, enz ; verder ettelijke logeerkamers, linnenkamers en ik weet niet wat al meer, terwijl er ook een heele rij van woningen voor al de inlandsche bedienden werden gevonden, want meneer Riesberg leefde op een grooten voet en ik durf werkelijk niet zeggen, hoeveel Javaantjes, mannen, vrouwen en kinderen hij wel in zijn dienst had. Wees verzekerd, dat, vooral in dien tijd, waarvan ik nu spreek, zoo'n Indische planter er een hofhouding op nahield, waarvan een Duitsche vorst van Krabbelenstein of zoo zou watertanden.

Het hoofdgebouw was prachtig, ofschoon niet zoo groot als men, in aanmerking genomen de bijgebouwen, zou denken. Ook had het maar één verdieping ; bovenkamers waren er niet. Men treft die zelden bij Indische huizen aan. Ik heb wel eens hooren beweren, dat dit is met het oog op en uit vrees voor aardbevingen.

In hoeverre dit nu heelemaal de reden er voor is, weet ik niet ; ik voor mij, houd er echter wel voor, dat men het in Indië ook altoos te warm heeft gevonden, om veel trappen te klimmen, ter-

wijl (vroeger ten minste) de grond er niet zoo duur of moeilijk te krijgen was als in onze steden, waar men de huizen, als het mogelijk was, wel tot boven in de wolken zou willen laten verrijzen, om er nog steeds maar meer menschen en kinderen in te kunnen pakken.

Het huis van meneer Riesberg was een mooi, wit-gepleisterd lichtig gebouw, dat, half verscholen achter de prachtige boomen, heesters en Indische vruchtboomen, er van den weg af gezien, vroolijk en gastvrij uitzag.

Om het geheele erf liep aan den wegkant en op zij een steenen muur; met een soort van traliehek er op, dat de omheining wat hooger maakte, doch het gezicht niet belemmerde. Vóór aan den weg, was er van den muur een eind weggelaten, en aan weerskanten een vierkante zuil, met een paar witte leeuwen er op, die met hun grimmige gezichten den toegang schenen te bewaken.

Door deze opening reed of wandelde men door een soort van laan van mooie tamarinde-boomen naar binnen, het erf op naar het huis; dat nog al een aardig eindje naar binnen lag.

Langs een groote, breede trap (alles marmer), die wel voor meer dan een derde den voorkant van het huis in beslag nam, stapte men naar boven en stond dan in eens in de „voorgalerij”.

Deze voorgalerij was een soort van „veranda”,

net als een kamer gemeubileerd, het was wat wij in Holland misschien onze ontvangkamer of een „salon” zouden noemen. Er stonden mooie tafels en stoelen, meest groote, zoogenaamde „wip-stoelen” (*carossi gojang*) en luierstoele, terwijl aan den wand, zou ik haast zeggen, maar het waren de buitenmuren van het huis, mooie schilderijen en gravures hingen en alles ingericht was als bij ons in een salon. Langs en vóór de voorgalerij hingen zeilen, die naar beneden konden gelaten worden, wanneer het te zonnig was, of wanneer 's avonds na zons-
 ondergang, de mooie groote hanglampen branden en de landwind te hard doorstond, zoodat het er winderig en te koud zou worden en ook de lampeglazen zouden knappen.

In deze voorgalerij, waar, zooals ge wel uit de inrichting kunt merken, gewoonlijk de visites werden ontvangen, kwam men in het eigenlijke huis, dat ook weer op eene zeer eigenaardige manier was ingericht. Er liep namelijk dwars door het huis heen een soort van binnengalerij; eene groote doorlopende vestibule” zou „men het kunnen noemen; die ook weer als „salon” was ingericht, want was het in de voorgalerij overdag in den drogen moeson te warm of 's avonds, in den regentijd, te koud, dan werden de gasten hier binnen ontvangen.

Links en rechts van deze groote, breede middenruimte — een heerlijk koele zaal was het

eigenlijk, met een prachtige marmeren vloer — waren de verschillende slaapkamers, kleedkamers, de studeerkamer van meneer, enz. enz. en nog eens en zoo voort. Alles natuurlijk op een roijalen voet gemeubileerd en ingericht, want meneer en mevrouw Riesberg waren schatrijke menschen.

Aan den achterkant van het huis kwam nu de „achter-galerij,” maar deze was nog een heel eind naar achteren uitgebouwd, wel bijna nog even ver, als het geheele huis diep of breed was.

Deze „achter-galerij” of de „pendoppo” is bij de Indische huizen te beschouwen als de huiskamer. Het was als 't ware nog een tweede huis, dat er aan de achterzij was bijgebouwd. Het had ook een afzonderlijk dak, dat aan de zijden gesteund werd door zware vierkante pilaren, zoodat deze „huiskamer” op zij ook heelemaal open was, maar toch, zoo noodig, al naarmate van wind, hitte of zon, gesloten kon worden met zware zeilen, die opgehaald of neergelaten konden worden.

In deze „pendoppo” werden de maaltijden gehouden, hier „woonde” de familie eigenlijk, en alleen zeer intieme vrienden of kennissen werden hier ontvangen. Alleen wanneer er een „diner” werd gegeven, ontving men ook de minder intieme kennissen hier. Dan was de pendoppe rijk en prachtig verlicht en zag de tafel, en alles wat er op stond, er even kostbaar en heerlijk uit.

In gewone omstandigheden echter was men hier geheel „onder ons” en bewoog men zich *en negligé*: mevrouw gekleed in een keurige indische sarong en kabaai, en meneer (en later ook ik) in een wit jasje of ook in de indische heeren-kabaai en gebloemde licht katoenen broek; de beste en luchtigste dracht die er in de warme keerkringslanden te vinden is.

Voeg hierbij nog, dat achter op het erf nog twee groote galerijen of gaanderijen waren met tal van logeerkamers, badkamers, bergplaatsen, provisiekamers, enz. enz., alsmede verschillende woningen voor het talrijke bedienden-personeel, die hier ook allen met hunne vrouwen en kinderen woonden, dan kunt gij u, hoop ik, een kleine voorstelling maken van de hofhouding en de uitgestrekte woning van dezen Indischen nabob, van den rijken planter en suikerfabrikant, den heer Theodoor Riesberg en zijne familie.

VII.

Bezichtiging van de suikerfabriek en tocht naar het koffieland.

Wat een geheel ander leven had ik hier dan in het kleine bamboehuisje van papa Sidin. Ik was nu in eens weer tot een „heer” gepromoveerd en werd door meneer en mevrouw Riesberg beschouwd als een soort van jongere broer of oudste zoon. Wat waren die menschen hartelijk voor mij! Ik wist heelemaal niet, wat mij overkwam, want omdat ik geen ouders meer had, was ik in Holland in de laatste jaren eigenlijk nergens meer „thuis” geweest. Broers of zusters had ik niet; alleen een schoolvrind, bij wien ik in de vacantes wel eens een dag of wat kwam logeeren.

Meneer Riesberg begon mij, toen ik er een paar dagen geweest was, eens te „examineeren”.

»Nu moet ik eens kijken,» zei hij tot mij,

»wat je al zoowat kent en kunt. En dan zullen we het daarvan af laten hangen, wat ik nu voor je kan doen, of waar ik denk, dat ik je het best voor kan gebruiken.»

Wel, dat liep nogal goed af. Ik had een goed hoofd voor cijferen en rekenen, en had ook nogal goed geprofiteerd van onze lessen in de natuur- en werktuigkunde.

Ja, ge moet bij het lezen van dit verhaal niet vergeten, dat wat ik u nu vertel, al een heelen tijd geleden is. In onzen tijd zou meneer Riesberg mij natuurlijk dadelijk gevraagd hebben, welke klassen van de drie- of vijfjarige H. Burgerschool ik had afgelopen, maar die waren er toen nog niet of begonnen pas te komen. Ik was echter op een bijzondere goede kostschool geweest, waar men mij zeker goed onderricht had gegeven, want meneer Riesberg was best over mij tevreden.

Een van de volgende dagen nam hij mij mee naar zijn suikerfabriek, liet mij die heelemaal zien en vroeg mij, of ik lust had, in dat vak opgeleid te worden.

Natuurlijk zei ik : »ja, meneer ; heel graag. Ik heb altoos veel plezier gehad in zoo iets. Ik beloof u, dat ik mijn best zal doen.»

Wel dat deed ik ook en het duurde niet lang, of ik kwam al heel aardig op de hoogte van de suiker-cultuur.

De machinist begon mij al dadelijk op de hoogte te brengen van de machinerie, die toen echter natuurlijk nog niet zoo uitgebreid was en zoo verbeterd als in onze dagen, ofschoon het werk zelf in 't algemeen natuurlijk hetzelfde is gebleven, namelijk, om door persing het sap, dat in het suikerriet zit, er uit te knijpen en dit door verschillende bewerkingen van kookken, zuiveren en verdampen te veranderen of om te zetten in de suiker, die wij in onze koffie en thee en in duizend andere dingen gebruiken.

De zoogenaamde „Molen” bestaat uit drie zware ijzeren cilinders, die met de assen, waarom zij moeten draaien, horizontaal, dus vlak geplaatst zijn. Er zijn er drie; twee onder en één boven. Die draaien met hun drieën bijna vlak tegen elkaar aan, zoodat, wanneer het riet er aan den eenen kant tusschen wordt gestoken, het daar leelijk in de knijp komt en bijna al het sap, dat er in zit, er uit wordt geknepen en naar beneden in de vergaarbakken wegloopt. Het uitgeknepen riet, dat er aan den anderen kant uitkomt en *ampas* heet, wordt op groote grasvelden gedroogd en dient daarna tot brandstof onder de stoomketels.

Het sap vloeyde eerst in een grooten bak en werd van daar geleid of overgebracht in pannen, waarin het gekookt werd. Als het daarna begon af te koelen, vormden zich reeds bruine suiker-

kristallen, die er nog tamelijk vuil uit zagen, maar die door verschillende bewerkingen werden gezuiverd en andermaal gekookt en behandeld. Ik zal maar niet beproeven, u al deze bewerkingen te beschrijven. Wij komen trouwens later ook nog op het suikerriet en de werkzaamheden in de fabriek terug. Ik wil nu eerst beginnen, met u maar in eens te vertellen, hoe ik al heel gauw na mijn komst op het landgoed van den heer Riesberg, door dezen uitgenoodigd werd, om met hem een reisje te doen naar een koffie-plantage, die hij op een ander punt van Java had liggen.

Op mijn verzoek ging Sidin ook mee, want wij hadden in den laatsten tijd al zooveel samen beleefd, dat ik het niet aardig zou vinden, wanneer hij nu thuisgelaten werd.

Toch heb ik het later wel eens betwijfeld, of hij het wel heelemaal prettig vond, om mee te gaan, want hij was daar onder het dienstboden-personeel van de familie Riesberg met groote hartelijkheid ontvangen niet alleen, maar hij zelf had het daar blijkbaar ook zeer naar zijn zin en later begon ik te merken, dat hij onder de Javaansche meisjes een vroeger vriendinnetje van hem had ontmoet uit zijn eigen kampong. Om het nu maar ineens en ronduit te zeggen, Sidin is later met datzelfde meisje getrouwd. Maar dat wist ik toen nog niet en ik begreep dus werkelijk ook niet, waarom hij

niet opgetogen was van vreugde, toen ik hem vertelde, dat hij met ons mee zou gaan.

Trouwens, voor hem had dit reisje ook niet het aantrekkelijke, dat er voor mij in gelegen was, nl. iets nieuws te zien en het mooiste deel van Java, zooals meneer Riesberg mij verteld had.

VIII.

Een reisje met een Oud-Indischen reishagen.

Spoorwegen waren er toen op Java nog niet, in dien tijd waarvan ik nu spreek; wij moesten dus met postpaarden reizen en in den grooten ouderwetschen reishagen van meneer Riesberg, dien ik achter in het koetshuis had zien staan.

Toen ik het groote gevaarte voor het eerst zag, dacht ik, dat het een soort van staatsie-koets was, die alleen gebruikt werd bij heel bijzonder deftige gelegenheden. Het was een reusachtig groot voertuig, geel geschilderd en dat, net als een ouderwetsche wieg, maar met een dak er boven op en raampjes of portieren in de zijden, op twee dikke, breede riemen, die voor en achter aan de gebogen wagenveeren waren bevestigd, heen en weer wiegelde, als men er in zat, zoodat ik werkelijk dacht,

toen ik er voor 't eerst mee reed, dat ik in dat ding waarachtig wel zeeziek zou kunnen worden.

Het onderstel van den reiswagen was verbazend zwaar en kolossaal; met assen, die men wel voor molen-assenⁿ zou kunnen gebruiken, en wielen zoo breed en massief, alsof het rijtuig bestemd was, om meneer en mevrouw „Olifant” met familie over den weg te rollen.

Achter den wagen was een groote bak en daar onder een met ijzeren beugels vastgemaakte plank, waarop de Javaantjes moesten staan, die onderweg van tijd tot tijd, al was het gevaarte ook in vollen gang, er afspringen, de paarden aanjagen en met hun kleine, korte zweepen strips gaven of wel, als er één onder was, die kuren had, dezen bij het hoofd pakten en tot beter inzicht van den noodzakelijken toestand brachten.

Met het oog op hun hieruit voortvloeiend *vliegend* loopen en draven, noemt men deze Javaansche palfreniers gewoonlijk „loopers” of in 't Hollandsch-Maleisch *lopor's*. Wanneer men op reis gaat, neemt men gewoonlijk voor deze heeren een goede hoeveelheid kopergeld, Indische centen of »duiten” mee, die men onderweg aan één van hen, die daartoe al vliegend de hand uitsteekt, uitdeelt of ze hem toegooit.

Voorop, op den grooten ruimen bok, troonde de *koesir* (koetsier), en toen ik op onze reis, bij ons ver-

trek, het kleine uitgedroogde mannetje zag zitten, dat onze koets zou rijden, met een hooge kachelpijp van een zwart verlakten hoed, met kokarde, boven op zijn hoofddoek, de vier leidsels van het vierspan in zijn tengere hand, de lange zweep in zijn rechter, dacht ik werkelijk niet, dat dat magere, kleine bruine ventje zoo'n baas zou wezen in de edele rijkunst. En dat was hij toch.

Toen wij van mevrouw en de kleine Eva afscheid hadden genomen en langs het ijzeren trapje van ik meen drie treden in het rijtuig waren geklommen, de treden dichtgeslagen en het portier dicht was, ging de rammelkast vooruit en, in eens, met groot geweld!

De loopers schreeuwden en ranselden de vier kleine paardjes, dat het een aard had, de koetsier knalde nu zijn lange zweep en onder veel ratelen en rammelen van al het ijzerwerk aan den wagen vlogen wij over den weg.

»Dat's heel anders als in Holland met Van Gend en Loos of met een dorps-omnibus, niet waar jongen,» zei meneer Riesberg tot mij.

»Ja meneer, en het gaat heel wat gauwer ook,» zei ik. Ronduit gezegd, ik dacht bij mij zelf, als we nu ergens tegen aan rijden, vliegt alles in griezelementjes, want werkelijk, we *vlogen* alles voorbij. De koetsier en de loopers hadden veel eerbied voor den grooten en rijken meneer Riesberg,

ze wisten, dat ze van dezen een goeie fooi zouden krijgen en deden dus hun uiterste best.

En alles ging uitstekend! Ik begon er langzamerhand ook aan te wennen en vond het hoe langer hoe prettiger, om zoo in vliegende vaart over den weg te rollen.

Toch was er een oogenblik, dat ik meneer Riesberg in eens bij den arm pakte, want ik dacht werkelijk niet anders of we zouden zoo vierkant naar beneden gaan, de diepte in. De weg was namelijk langzamerhand wat beginnen te stijgen, langs en over een bergachtig terrein, zoodat wij aan onze rechterzijde van tijd tot tijd een steilen min of meer rotsachtigen bergwand kregen, waar de weg vlak langs liep, en aan den linkerkant een diepte of vallei.

Dit was echter eerst later op den dag, en we hadden al een paar keer van paarden verwisseld; het ging nu ook niet meer zoo vliegend, als in den beginne. Op een zeker punt echter, scheen de weg weer iet of wat te dalen en met dolle vaart, in mijne oogen, wel wat al te dolle vaart, ging het naar beneden. Juist kijk ik het portier uit en verbeeld mij, dat de weg vlak voor ons plotseling eindigt! Ik leun met mijn lichaam nog wat verder uit het portier en, ja, werkelijk.....

»Lieve hemel, meneer» roep ik, »de boel is op de loop, we zijn aan het hollen! En vóór ons,

naar beneden, is... niets! Daar eindigt de weg,... ik... ik... zie niets.....”

Ik rilde en beefde over mijn geheele lichaam, doch meneer Riesberg haalde mij naar binnen.

»t Is niks mannetje, het is een bocht van den bergweg, het lijkt maar zoo, als of er niets is. Blijf maar rustig zitten.”

Ja, werkelijk, dat kon ik niet, ik bleef uit het portier zitten kijken, doch, zie, naar mate wij de bocht naderden, begon onze vaart langzamerhand te verminderen en ik voelde, dat men met de rem-schoenen en de kettingen den wagen ook iet of wat remde. Toch, veel verminderen deden wij onze vaart niet. We hadden nog een gangetje, zooals men in Holland misschien maar zelden rijdt in gewonen doen, toen wij met een verbazend handigen en behendigen draai of zwaailangs den hoek van den bergwand de ronde bocht van den weg passeerden. We kwamen vrij dicht langs het een paar voet hooge muurtje van lage rotssteenen, dat aan den buitenkant van den weg hier en daar was aangebracht. Waren we tegen dat muurtje opgekomen, dan waren we met onze rollende kiekkast in de diepte gerold over het muurtje heen en waarschijnlijk zouden er dan meer beenen en armen en nekken gebroken zijn, dan voor een menschwaardig bestaan wenschelijk is, of met andere woorden, dan waren we allemaal dood geweest.

»Komt nooit voor; gebeurt zelden», zei meneer Riesberg en stak een nieuwe sigaar op.

Weldra was er weer iets „dat mijn bijzondere aandacht trok.” De weg begon nu langzamerhand te dalen en liep zigzags gewijze naar beneden, en toen ik mijn hoofd uit het portier stak zag ik een rivier die beneden aan den voet van het gebergte, onzen weg zou snijden.

»Moeten wij daar over heen, meneer?» vroeg ik.
 »Zeker moeten wij daar over heen. Dacht je soms, dat wij er door moesten *zwemmen*, met rijtuig, paarden en al?»

»Neen, meneer, maar ik zie toch geen brug.»

»Neen, mijn jongen, voor een brug is de rivier hier te breed. Mettertijd zal er wel een komen, maar nu moeten we ons eerst nog behelpen met het vlot, dat je daar beneden ziet liggen... Kijk, daar is het al; wanneer we zoo meteen dien laatsten hoek om zijn, moeten wij uit het rijtuig.»

Jawel, het duurde niet lang, of ik zag het vlot liggen. Vier groote prauwen waren het, die men stevig aan elkander had gebonden en waarover men een vloer van bamboe had gemaakt.

Het was hier werkelijk een mooi gezicht. In den laatsten tijd had het veel geregend, zoodat er een vrij sterke stroom in de rivier was, die, daar in de diepte, in een soort van ravijn, tusschen twee bergen door stroomde en men het water al

bruisend en borrelend, met heel wat lawaai en geraas, door, langs en tegen het aan den oever vastliggende vlot zag spoelen, en men het er soms met een klein zee'tje over heen zag slaan.

»Lieve hemel,» dacht ik, »moeten wij met dat schijnbaar bouwvallige, krakende en piepende prauwen-vlot, met rijtuig en al er op, naar den overkant? Dat gaat nooit goed.»

En toch ging alles goed. Het vlot zakte natuurlijk wel een mooi eindje naar beneden, toen het rijtuig er op kwam, maar zinken deed het niet; al kraakte alles niet weinig, toen de reusachtige wagen voorzichtig naar beneden werd gelaten tot boven op den sterken bamboevloer, die over de vier prauwen heen was gebouwd.

Neen, er was natuurlijk geen kwestie van zinken; zoo slim was ik ook wel, om te begrijpen, dat dit niet voor den eersten keer was, dat zoo'n reiswagen hier de rivier passeerde.

Langs een dun, maar sterk rotan-touw werd nu de pont, in weerwil van den hevigen, bruisenden stroom, veilig en wel naar den overkant getrokken.

Toen het rijtuig weer op den oever stond en de paarden er voor gespannen waren, ging het weer voorwaarts, maar het duurde niet lang, of wij kwamen al weer aan een andere bocht van dezelfde rivier. Hier echter was een brug, maar wij moesten toch uit het rijtuig, want deze brug

lag in de diepte en de weg er heen, naar den oever van de rivier, was zoo steil, dat het niet raadzaam was, deze helling af te rijden.

De rivier stroomde hier namelijk door een soort van ravijn ; de weg waar langs wij kwamen en straks aan den overkant verder moesten, lag hier aanmerkelijk hooger dan de bedding en het watervlak van dien stroom. De kloof nu waardoor de rivier stroomde, was aan den bovenkant veel te wijd, om er met de hulpmiddelen, die men toen in dien tijd, op Java had, een brug over te leggen of te bouwen. Daarvoor was de brug weer in de diepte van het ravijn aangebracht, waar de beide oevers van de rivier heel wat dichter bij elkaar waren dan de bovenkanten van de kloof.

Op de steile helling naar beneden had men nu op kleine afstanden zware palen in den grond geslagen en nadat de paarden afgespannen waren, werden om deze palen rotan-touwen geslagen, die aan de wagenassen bevestigd werden. Met behulp van deze touwen werd nu het rijtuig door een tiental *koelies* (Javaansche sjouwerlui, zouden wij zeggen) zoetjes en langzaam aan naar beneden gelaten, tot het op de brug te recht kwam, waar dezelfde bruine heeren het naar den overkant trokken. Hier werden de koelies afgelost door een stelletje karbouwen, die den dienst van de menschen overnamen, om het rijtuig, voetje voor voetje naar

boven te sleepen. Nadat de paarden andermaal weer voorgespannen waren ging het nu een heelen tijd weer voorwaarts, berg op, berg af, dan weer een poosje naar boven en dan weer naar beneden, tot dat het eindelijk een geruimen tijd steeds maar naar boven ging, al hooger en hooger; de weg begon hier hoe langer hoe meer te stijgen. We naderden blijkbaar een bijzonder hoogen berg-rug, waar de postweg over heen liep. Eindelijk, dicht bij een huisje, dat vlak bij den weg stond, hield het rijtuig stil; we hadden trouwens in het laatste half uur niet meer dan stapvoets gereden.

Uit het portier kijkende, zag ik twee spannen aan elkaar gekoppelde karbouwen klaar staan, die, voor de Javaansche paardjes gespannen, (voor wie dat werk alléén te zwaar zou zijn) het rijtuig over den bergrug heen zouden zeulen.

Met een lang rotan-touw werden ze vóór het vierspan ingespannen en nu begon weldra de optocht. De karbouwen met hun reusachtige, wijd uitstaande horens en dikbuikige, logge lichamen voorop, daarop de kleine paardjes en dan het zware reisvoertuig met zijn geel geverfde zijwanden en portieren....

Langzaam, heel langzaam aan, ging het de hoogte op, want al zijn de karbouwen uitstekende dieren, om de zwaarste lasten naar boven te trekken — hard loopen doen ze niet; gewoonlijk hebben ze

bij zoo'n gelegenheid veel booze slagen van hunne geleiders noodig, om te verhinderen, dat zij eens stil blijven staan of een wat al te wijsgeerigen begrafenis-pas aan zouden nemen.

Ja, het leek werkelijk wel een lijkstaatsie, zoo deftig en langzaam kroop ons rollend reis-vervoermiddel naar boven, tegen den berg op.... Toch, eindelijk hadden zij met elkaar het hoogste punt bereikt.

Wij, de heer Riesberg en ik, waren natuurlijk niet in het rijtuig blijven zitten. Daarvoor duurde ons de tocht naar boven te lang ; we konden heel wat gauwer naar boven klimmen.

Wij waren dus al op het hoogste punt, lang voor dat de karbouwtjes met onzen reiswagen er arriveerden en hadden ruimschoots gelegenheid, om het omliggende tafereel of panorama te bewonderen ..

Onwillekeurig keken wij terug naar den kant, van waar wij 's morgens in de vroege gekomen waren. Het was nu al een uur of wat na den middag (op ons laatste station hadden wij onze „rijst-tafel" of twaalf uurs ontbijt genoten, zooals men in Holland zou zeggen), de zon was al dalende, al stond hij nog vrij hoog aan den hemel. . . . Ook had dit ten gevolge, dat een deel van het panorama, dat achter of onder den bergrug lag, reeds minder helder verlicht was en wij dus hadden, wat men kon noemen, een „donkeren voor-

grond." Doch verder op, achter dien donkeren voorgrond, zag men in het Noord-Oosten op een groote, uitgebreide bergvlakte en een berg-panorama, dat schitterend verlicht werd door de nog krachtige zonnestralen van een Oost-Indische achtermiddagzon...; tal van hoogere en lagere bergtoppen, kegelvormige en afgeknotte spitsen van reusachtige vuurspuwende bergen kwamen scherp uit tegen de lucht.

Wat een mooi en trotsch gezicht; het was voor het eerst van mijn leven dat ik zoo iets zag. . .

En dan verder weg, heel ver weg in het Noorden en Noord-Oosten op, zagen wij hier en daar tusschen de bergtoppen door, al glooiende naar beneden, de vlakten, dalen en valleien van het Noordelijke kustland, met zijn aangeslibde strandvlakte en de groote zilveren Java-zee, als een schitterend witte zoom, op den achter grond. Prachtig was het, en ik werd er werkelijk stil van, toen ik dat alles zag. Meneer Riesberg had er schik in, zoo verrukt als ik over alles was. »O, je zult nog wel wat meer te zien krijgen, »zei hij mij,» »laten we nu eerst maar weer eens instappen, hé? En maken, dat we verder komen.»

Ja, het rijtuig stond al weer klaar, met vier versche Javaansche paardjes er voorgespannen en de oude Wongsô;Krômô, de koetsier van de Gou-

vernements Paarden-posterij op den bok, voorzien van een nieuwe versche sirihpruim in zijn Javaansch zwarte tanden-mondje, zijn zonnehoed in den vorm van een omgekeerden slabak boven op zijn hoofd en op zijn dikken mopsneus een blauwe bril, dien hij in de middaguren er op na scheen te houden, om zijn oogen tegen het scherpe zonlicht te beschermen.

Voorwaarts ging het nu weer en met vaart naar beneden, want tot aan het eerstvolgende station was nu de postweg aanhoudend dalende; zoo hier en daar waren de hellingen vrij steil, zoodat men soms één van de achterwielen, door middel van een ijzeren schoen, moest vastbinden, om op die wijze den wagen te remmen.

Het was al bijna avond, toen wij beneden in de vlakte op een blijkbaar drukken verkeersweg kwamen; we passeerden en ontmoetten eene menigte *pedati's*, de groote, logge, tweewielige karren, waarvan ik u vroeger reeds sprak, met karbouwen bespannen en alle beladen met zoogenaamde *krandjangs* of balen suiker, die ze naar de hoofdplaats brachten, waar de suiker voorloopig, tot aan de afscheep, in groote pakhuizen werd geborgen; of wel ledig terugkomende om zich naar de fabriek te begeven waar ze thuis hoorden. Aanhoudend kwamen wij er tegen of snorden wij er een paar voorbij in vligenden galop, want onze koetsier had er hier

op den vlakken postweg de zweep over gelegd en we vlogen er over.

Soms gebeurde het wel eens, dat een van de karbouwen-karren niet gauw genoeg uitweek, wanneer onze koetsier al heel in de verte, bij wijze van waarschuwing, een hevig zweepgeklap liet hooren. En werkelijk, het was soms niet gemakkelijk voor de Javaantjes, om de dikke hangbuikige karbouwen, die langzaam met hunne karren over den weg voorthotsten, uit hunne richting te brengen met zooveel spoed, als in dezen voor het snel aankomende rollende rijtuig wenschelijk was. Maar dan gaf onze koetsier, boven op zijn hoogen bok gezeten, zijn bruine landgenooten zonder veel complimenten met zijn zweep een ernstige waarschuwing over den naakten rug of ander lichaamsdeel.

Ik vond het alles behalve aardig van hem en ook meneer Riesberg zei tot hem, dat hij het moest laten. Dit laatste verwonderde onzen koetsier blijkbaar, want hij vond, dat meneer Riesberg, een *toewan besar* of groote meneer, die heel wat te zeggen had, zich te hoog moest gevoelen, om zich met zoo iets te bemoeien, terwijl hij zelf, als officieel aangesteld koetsier bij de Gouvernements-Posterijen (wij reden steeds met Gouvernements-postpaarden) en dus als „Ambtenaar!” van de „Kompenie” of het Hollandsche Gouvernement, zulk een hoog personaadje was, dat hij gerust zoo’n

boerschen karrenvoerder een veeg over zijn lichaam mocht geven.

Bijna ieder Javaan, wien het gelukt is het zoo ver te brengen van in dienst van de „Kompenie” te komen (zooals zij nog altoos, in herinnering aan de O. I. Compagnie, ons Gouvernement noemen) voelt zich verre verheven boven zijn eigen landgenooten, wordt trotsch en voornaam en dikwijls tiranniek in zijn optreden. Er zijn natuurlijk uitzonderingen op den regel, maar meestal is het of ten minste was het zoo, in den tijd waarvan ik spreek.

Dit is echter zeker: onze koetsier was een meester in zijn vak. Vooral ook nu op dezen drukken verkeersweg. Geen oogenblik achtte hij het noodig, den schier woesten gang van de paarden iet of wat te verminderen. Dicht langs een rij van *pedati's* of vrachtkarren vloog hij voorwaarts, dan eens aan de linkerzij en dan weer in eens om een van de *pedati's* heen en tusschen twee door, naar den anderen kant, steeds met de teugels van zijn vierspan in de eene en de zweep in de andere hand....

Zoo gaat het steeds maar vooruit, totdat wij de hoofdplaats naderen en eindelijk binnenrijden langs de *passar* of avondmarkt, waar wij, om bij ons logement te komen, een dwarsweg moeten nemen, die tusschen de stalletjes van de verkoopers

doorloopt, zoodat een half dozijn vrouwen en kinderen zich ijlings uit de voeten maken, uit vrees van overreden te worden, want onze oude, grijs-harige wildebras, van een koetsier vliegt rakelings langs alles heen en maakt bij de hoeken van den weg met zijn paardjes en ons rijtuig wendingen, waarbij een gewoon mensch zijn hart zou vasthouden, doch hij lapt het hem, geeft, als het noodig is, het voor- of het achterspan nog een flinken smeer met de zweep, zoodat het rijtuig voor een oogenblik met grooteren vaart voortvliegt en wij binnen in de kiekkast een schok krijgen, die ons tegen de achterkussens gooit, komt eindelijk met een grooten zwaai in een halven cirkelboog voor de vóórgalerij van het hôtél of logementten anker, had ik bijna gezegd; houdt stil, werpt zijn teugels op de kleine paardjes, wien het witte schuim op de borst staat, legt zijn zweep op den kap van onzen reiswagen, daalt dan spoedig en behendig van zijn hoogen zetel af en zorgt klaar te staan, (met zijn zonnehoed of omgekeerden slabak eerbiedig in zijn hand en dus alleen zijn hoofd gedekt met zijn hoofd-doek) om, als wij ook afgestegen zijn en naar binnen gaan, van den heer Riesberg een goede, dikke fooi te krijgen. Hij wist wel, wie het was, die in het rijtuig zat! De groote suikerfabrikant was ook hier wel bekend.

* *
*

Zooals gij weet, zijn nu op Java bijna overal spoorweglijnen en gaat men heel wat gauwer en gemakkelijker van de eene plaats naar de andere, doch ik vond het wel aardig om u toch ook nog eens iets van den ouden Javaanschen reisswagen te vertellen, die nu hoe langer hoe meer in onbruik komt, en verdrongen wordt door het ijzeren voertuig van onze eeuw, de snelle locomotief, met zijn serie wagens er achter. De kleinzoon van Krômo, den handigen zwarten koetsier, staat nu misschien achter op de locomotief als stoker, en later misschien wel als machinist.

VIII.

De vier plantengordels.

»Weet u meneer,” zei ik den volgenden morgen,
»wat ik wel aardig zou vinden?”

»Nu, jongen, wat dan?”

»Dat u nog eens iets noodig had boven op een
berg en dat wij dus daar heen moesten....”

»Nu, boven op een berg,” zei meneer Riesberg,
lachende, »zooals jij het waarschijnlijk bedoelt;
boven, betrekkelijk dicht bij den top; zal ik, wat
betreft de plantage van het een of ander, wel nooit
iets noodig hebben, want die streek ligt, zooals onze
geleerde Junghuhn dat noemt, gewoonlijk in de d e r d e
of wel in de bovenste, zoogenaamde v i e r d e gordel.”

»De vierde gordel, meneer, wat beteekent dat?”

»Wel, jongen, ik zal je zeggen, wat dat is. De
geleerden hebben hier vier zoogenaamde plan-
tengordels aangenomen. De eerste, waaronder al

bijna het grootste deel van Java behoort en die zich als 't ware uitstrekt van het strand of den oever der zee tot op eene hoogte van ongeveer 2000 voet of 600 à 650 meters boven de oppervlakte van de zee, wordt gewoonlijk de heete zône of gordel genoemd; en hoe het er is, behoef ik je niet te vertellen. Meestal lekkertjes warm, vooral in den droogen moesson, en, behalve wanneer men wat dichtër in de nabijheid van de zee woont en dus geregeld de land- en zeewind voelt, met weinig verschil van temperatuur. En zooals je ook weet, verbouwen wij hier in dezen gordel (om dat geleerde woord nu maar te behouden) vooral rijst, indigo, suikerriet en tabak. Voor deze artikelen behoef ik dus niet boven de twee duizend voet te klimmen, als het mij te doen is, om daarmee mijn geld te verdienen.

Maar dan komt de tweede gordel, die ligt boven de bovenste grens van de eerste en loopt ongeveer tot op een hoogte van 4500 voet of dus ongeveer van 650 tot 1500 meter boven de oppervlakte van de zee. Dat is dus al weer heel wat hooger en als je een sterke verbeeldingskracht hebt, kun je gaan gelooven, dat je weer in een Europeesch klimaat begint te komen, ofschoon het toch nog altoos een mooi beetje scheelt. Toch noemen de professors dezen tweeden gordel of zône, de *gematigde* zône. Op deze hoogte kunnen dan ook

werkelijk al groenten en vruchten geteeld worden, die wij Europeanen zoo graag op onze tafel zien, zooals: aardappelen, kool, uien, salade, erwten, perziken, abrikozen, enz. enz. Als je nu echter denkt, dat deze Indische erwten, worteltjes of iets anders van dien aard net zoo lekker zijn als b. v. in het Westland in Zuid-Holland, dan zou je je leelijk vergissen, want het lijkt er niet naar. 't Is niet anders dan een soort van „imitatie" of namaak.

Toch is deze streek bijzonder vruchtbaar, want het terrein bestaat op deze hoogte natuurlijk grootendeels uit berghellingen en hoogvlakten, tegen en tusschen de vuurspuwende of in elk geval vulkanische bergtoppen van Java, die meestal, of ten minste dikwijls, bedekt zijn met eene laag vruchtbare, verweerde, vulkanische aarde. De gemiddelde temperatuur is hier ook al heel wat lager, dan beneden in de *heete* zône waar die van 27° tot 24° Celsius bedraagt. In de *gematigde* zône vermindert dat sterk en loopt van 24°—19° C. terwijl het hier ook heel wat minder vochtig is dan beneden. Voor ons Europeanen is het dan ook op deze hoogte veel gezonder dan omlaag. Menigeen, die beneden ellendig en akelig is, gaat naar boven en knapt daar in de heerlijke, hooge berglucht heelemaal weer op.

En weet je, wat hier nu ook juist goed wil? De *koffie* en de *thee*. Wel wordt er ook nog wel

tabak en mais of *djagong* verbouwd, maar koffie, is hier toch een van de voornaamste cultures.

Dus hooger dan 1500 Meter behoef ik daarvoor niet te gaan, maar om jou te plezieren, zullen we morgen ons uitstapje nog wat verder uitstrekken, zoodat wij onze Indische neuzen ook zullen steken in, en de koelere lucht gebruiken van de zoogenaamde *koele zône*, die zich uitstrekt van eene hoogte van 1500 meter tot op ongeveer 2500 meter of ongeveer 7500 voet boven de zee; dus al een mooi eindje de hoogte en de bergen in.

Lekker is het hier meestal niet; wolken, nevels en onweer heb je er zoo wat alle dagen en nog wat. De gemiddelde temperatuur over het geheele jaar loopt van 19° tot 13° Celsius, en alleen het beneden of laagste gedeelte van deze zône of gordel is nog bewoond. Wat betreft cultuur, valt er op deze hoogte alleen nog maar geld te verdienen met de kina-kultuur. Dat is te zeggen, tegenwoordig verdient de Regeering, die deze cultuur in handen heeft, er nog geen geld mee, maar ik hoor, dat er tegenwoordig een controleur is, eene meneer van Gorkom, die de boel anders zal aanpakken en zooals die het vóór heeft, houd ik het er voor, dat het beter zal gaan.(*). In elk geval is de kina-

(*) De heer Riesberg had gelijk. Dank zij den heer K. W. van Gorkom ging de kina-kultuur hard vooruit en werd voordelig, ofschoon in latere jaren de prijzen, wegens overvloedige productie, weer achteruit zijn gegaan.

kultuur voor het menschdom in hooge mate nuttig. Menigeen heeft er zijn gezondheid en zijn leven aan te danken.

Ja, dat was dus de *koele* zône, niet waar?

Nu krijgen we boven de grens van 2500 meter boven de zee, nog de vierde gordel, die men nu zonder complimenten de *koude* zône kan noemen, want hier daalt de gemiddelde temperatuur van 13° tot 8° Celsius. Hier komt er werkelijk 's nachts, als het soms een mooie, heldere lucht is, een ijskorst op het water. De flora of plantengroei is hier ook op verre na niet, wat zij in de benedenstreken is. Palmen zijn er niet, de boomen gaan zelden of nooit meer dan tien meters de lucht in; hooger worden zij niet. Over 't geheel kunnen wij de natuur hier misschien het beste vergelijken bij de Alpen-flora in Europa.

Dit had je nu zeker niet gedacht, dat er zelfs in de Oost, op Java, een „Alpen-flora” was en dat er boven op de Oost-Indische bergen soms 's nachts ijs te zien was; en ook niet, dat ik zoo'n mooie verhandeling kon houden over de vier plantengordels op Java? Neen, niet waar? Welnu, dan zullen we morgen eens probeeren, hoe ver we het eerst met een paar goeie paarden, en dan later met onze beenen, kunnen brengen, om de vier treden van de planten-ladder in de werkelijkheid op te gaan.

IX.

Wij gaan naar boven.

Wel, de heer Riesberg hield woord, en den volgenden morgen, al heel vroeg, stonden de paarden gezadeld en alles gereed, om den tocht naar boven, de bergen in, te kunnen beginnen.

Het waren blijkbaar inlandsche paarden, die op inlandsche wijze gedresseerd waren. Dat merkte ik, toen ik op zou stijgen, want hoe ik ook mijn best deed, het lukte niet. Iederen keer als ik er op zou wippen, ging mijn bruintje een eind op zij en draaide net als een tol met mij in een cirkeltje rond.

Meneer Riesberg, die er al lang boven op zat, op zijn paard, lachte mij hartelijk uit en had er plezier in.

„Wel ventje,” zei hij, „je gaat er aan den verkeerden kant op.”

»Wel neen, meneer,» zei ik, »zie maar, ik sta immers aan de linkerzij van dat akelige paard.»

»Ja, baas; maar dat is juist verkeerd. Deze paarden zijn op de Javaansche manier gedresseerd en de Javaantjes stijgen altoos rechts op. en niet, zooals wij, aan de linkerzij.»

»Ja,» zei ik, »dat moet je nu ook maar weten.»

Maar het was zoo. Toen ik aan de rechterzij ging staan, was alles ineens in orde. Het beestje liet mij rustig opstijgen en gedroeg zich zoo goed, als ik maar kon en mocht verwachten. Het was werkelijk een lust, zoo mooi en precies hij mij naar boven wist te prakkizeeren, toen later de weg of eigenlijk het bergpad hoe langer hoe steiler begon te worden.

»Je moet niet probeeren, hem te sturen,» riep meneer Riesberg mij toe, »laat hem stil zijn gang gaan; hij weet het beter dan jij....»

Ja, dat was zoo, hij was hier blijkbaar beter bekend dan ik. Voetje voor voetje klom hij naar boven, hij deed geen stap, of hij moest zeker wezen, dat hij ergens goed terecht kwam en zijn voet zette op een punt, waarvan hij wist, dat het vast was en hem niet zou doen uitglijden.... Soms nam hij ineens een ruk, als hij tegen een steil eindje op moest en bij een van die gelegenheden, was ik bijna zoetjes en zachtjes er achter afgegleden, over zijn rug en achterdeelen heen en zoo naar

beneden. Gelukkig had ik nog juist den tijd om met mijn handen in zijn manen te grijpen en toen zonder complimenten met mijn beide armen zijn paardenhals te omhelzen. . . .

Meneer Riesberg stikte half van den lach, toen hij het zag, maar ik voor mij was blij, dat ik er op gebleven was en geen zandruiter was geworden...

Wij kwamen verder zonder onheilen naar boven en passeerden van tijd tot tijd een inlander, die, zoo gauw hij ons in de peiling kreeg, dadelijk aan den kant van den weg ging zitten, maar, net als ik hen dat bij ons in de buurt, waarmeneer Riesberg woonde, ook had zien doen — altoos met den rug naar ons toe. zoodat men den indruk, kreeg, alsof het bruine heerschappij het er op toeleigde, ons aan het verstand te brengen, dat hij ons liever niet zag dan wel. Toch was dat niet het geval, maar juist een eigenaardig betoon van eerbied: hij achtte zich zelven niet hoog genoeg, om ons van aangezicht tot aangezicht te mogen aanschouwen.

»Dat is toch eigenlijk een misselijke onderdanigheid,» zei ik tot meneer Riesberg.

»Dat is het ook, mijn jongen, maar je went er wel aan, wanneer je als Europeaan hier een vijfen-twintig jaar woont. En wanneer wij van die onderdanigheid geen misbruik maken en ons volkje goed behandelen, zijn ze onder ons toch altoos nog heel wat beter af, dan onder hun eigen inlandsche hoofden

en vorsten, waarvoor ze eigenlijk als het er op aankomt, nog onderdaniger zijn en die hen dikwijls op een schandelijke manier uitzuigen en verdrukken.... De gewone Javaantjes in het binnenland zijn eigenlijk nog kinderen en wij Europeanen, die werkelijk zooveel van onze welvaart en rijkdom aan hen te danken hebben, moeten ze langzamerhand een goede opvoeding geven. Maar...., in ééns gaat dat niet. Wanneer ik nu in eens tegen zoo'n Javaantje zei: sta op, bruine broeder, reik mij de hand, mijn leven...; dan zou dat alleen ten gevolge hebben, dat hij misschien dacht, dat ik òf gek òf dronken was. En zoo'n gedachte is voor ons nooit verrukkelijk. Wees goed en eerlijk tegen over de Javaantjes en zie ze langzaam aan naar boven te brengen en er andere meer ontwikkelde menschen van te maken.

Zoo, al pratende en redeneerende, kwamen wij langzamerhand al een heel eind naar boven. Den geheelen weg over hadden wij telkens heerlijke, mooie gezichten, want het bergpad, waar langs wij reden, liep al slingerend, meest rijzend, maar soms ook weer voor een klein poosje naar beneden loopend, naar boven tegen de berghelling op..... Soms trokken wij een klein riviértje of beekje over; een mooi, helder bergstroompje, dat met een eigenaardig dartelend en klaterend geluid, schuimend en borrelend onder het bamboe-bruggetje doorliep, dat

daar over heen lag. Het water was zóó helder, dat wij overal tot op den bodem ieder steentje duidelijk konden zien liggen. Het was of de bedding er van als 't ware met schitterende parelen was bestrooid!

Wat was dat mooi! En dan overal het mooie groen, en de reusachtige varens of andere planten, die we hier en daar tegen de bergwanden zagen groeien en hangen; of wel, wanneer wij in de diepte zagen, een heel eind beneden ons in de een of andere vallei, de toppen van honderden van wuivende boomen; eene golvende, bewegelijke zee als 't ware van donker- en licht gekleurde groenigheid.

»Wanneer men er lang op tuurt, zou men in zich zelf een neiging voelen opkomen, om van boven af over die golvende vlakke heen te willen zweven.»

Toen ik aan deze gedachte uiting gaf, door ze aan meneer Riesberg mede te deelen, begon hij hartelijk te lachen.

»Wel ventje,» zei hij, »ik dacht niet, dat je zoo dichterbij was uitgevallen, doch pas maar op, dat je niet in de werkelijkheid naar beneden springt, want je zou zoo zeker je nek breken, daar in de diepte, als tweemaal twee vier is.»

Nu, dat wilde ik gaarne gelooven, maar het was toch werkelijk zoo'n eigenaardig gezicht. Soms, als we een oogenblik stil stonden en ons omkeerden

op den rug van onze paarden, zagen wij een eind verder nog naar beneden, en heel in de verte, zelfs nog de geheele strandvlakte, met zijn geel-groene rijstvelden en kampongs of dessa's, half verscholen in het dichte gebladerte van het dorpsbosch of liggende aan rivieren of riviértjes, die als zilveren linten en lintjes al kronkelend er door heen liepen; terwijl wij eindelijk dáár achter weer, (heel, heel in de verte) heel wazig de grens van dat alles zagen: het strand zelf met zijn strandbosschen of zijn schitterenden rand of zoom; met een wit streepje, de branding; en daarachter de witte, zilveren glans; de oppervlakte van de zee; de Java-zee of straat Madura, of wat het anders mocht zijn.

Ja, op die zilveren glans zagen wij zelfs kleine, zwarte stipjes, die, wanneer wij ze door onze kijkers gingen bezien, vaartuigen en schepen bleken te zijn. Ik verbeelde mij zelfs, de *Suzanna Cornelia* te herkennen, met zijn leelijken stuurman aan boord, nu misschien al op reis naar Holland, of wel, eerst nog naar Batavia. Nu, of ik blij was, er niet meer aan boord te zijn.

Het duurde nu niet lang, of wij naderden het zoogenaamde „koffieland” of de koffie-tuinen; waar meneer Riesberg eerst dien dag wenschte blijven, om alles eens te inspecteeren en te zien, of hij deze bezitting of plantage van hem, ook nog wat zou

kunnen uitbreiden. Dit toch was het voornaamste doel van het reisje naar boven, dat wij nu deden. En hier was meneer Riesberg nu tevens in de gelegenheid, mij het een ander te vertellen van de koffie-cultuur.

X.

De Koffie-cultuur.

Zooals meneer Riesberg mij reeds vertelde, waren wij nu hier op het koffie-land in de „gematigde gordel”. De thermometer kwam hier zelfs midden op den dag nauwelijks tot 80° F. en daalde 's nachts tot 60° F. Dat is voor Indië dus al vrij koel en weinig warm; en in deze soort van lucht wil de koffie het best gedijen.

Het was nu om dezen tijd een mooi gezicht, want de boomen stonden juist in vollen bloei. Een dag of wat geleden (zoo vertelde ons de opzichter van de koffie-tuinen) was er nog geen enkele bloesem te bespeuren, voornamelijk door dat het steeds te droog was geweest, maar daarna was het gaan regenen, en toen er daarop een lekker zonnetje kwam doorbreken, liepen de volgende dagen de

boomen allemaal in eens uit, net alsof er een toovenaar voorbij was gekomen, die ze met zijn tooverstaf had aangeraakt. Overal zaten tusschen de fijne, groene blaadjes van de koffie-boompjes mooie witte bloemekes, die wel iets hadden van den ons bekenden jasmijn, zoodat ze er hier en daar van uit de verte uitzagen, alsof het er op gesneeuwd had.

De koffieboomen of heesters worden niet groot; deze ten minste niet, ofschoon ze naar ik hoorde zelfs tot 10 Meter hoog kunnen worden.

Deze echter waren niet veel hoger dan zoowat de lengte van een gewoon manspersoon. Ze hadden eene fijne, grijsachtige schors en wijd uitgespreide takken met glanzige, harde en grofachtige bladeren. In breede rijen waren ze geplant, met hier en daar zoogenaamde schaduwboomen er tusschen; slanke, hoge boomen (hooger natuurlijk dan de koffie-boompjes) die van boven een dikken kruin hadden en die, zooals meneer Riesberg mij vertelde *dadap's* genoemd werden. Deze moeten de koffiheeesters beschermen tegen de loodrecht vallende zonnestralen, die te fel voor de juffertjes zouden zijn; ze mogen echter de van ter zijde inkomende zonnestralen niet tegen houden.

»O! er komt zooveel kijken bij zoo'n koffietuin,» zei meneer Riesberg, die mij het een en ander er van vertelde.

Als men een goede, geschikte plek heeft gevon-

den, meestal in het eene of andere nog ongerepte oer-woud, op eene goede berghoogte, worden eerst de boomen omgehakt en opgeruimd, de achterblijvende boomstronken verbrand en andere gewassen, waaronder de *alang-alang* (een lang, gemeen, hardnekkig, lastig soort van gras) een voorname plaats bekleedt, verwijderd; en dan moet met ploeg of *patjol* (een Javaansche hak of houweel) de bovenlaag van het terrein losgemaakt worden. Ligt het terrein misschien op de helling van een berg, dan moeten de tuinen ook nog terras-vormig worden aangelegd, omdat anders de teel-aarde in den regentijd zou wegspoelen.

Bij de keuze van het terrein moet er ook nog op gelet worden, dat niet alleen de b o v e n laag uit goeden bouwgrond bestaat, maar ook de grond verder de diepte in, en wel, omdat de koffieboom een diepen penwortel heeft, die steil en een heel eind naar beneden dringt, zoodat men verzekerd moet wezen, dat men op betrekkelijke geringe diepte niet stuit op een ongeschikten bodem, b. v. op rotsen of ondoordringbare aardlagen. Ook dient men niet te vergeten, dat op den duur alle grond uitgemergeld raakt en men dus dien grond van tijd tot tijd behoorlijk moet bemesten, wanneer men er ook later een goed betalend kop koffie uit wil halen. Dat tegenwoordig of in de laatste jaren sommige koffie-landen zoo weinig opbrachten, had, behalve de leelijke

bladziekte, die toen in dit gewas kwam, ook dikwijls zijn reden daarin, dat de oude koffie-planters verwaarloosd hadden, het terrein van hunne plantaadjes behoorlijk te „voeden” met mest.

Zooals gij zeker wel eens gelezen hebt, werden in de laatste jaren ook dikwijls koffie-tuinen aangelegd met Liberia-koffie, doch ook zelfs deze Afrikaansche koffie-heeren zullen op den duur gevoed en verzorgd moeten worden. »Zonder voldoende verzorging gaat alles achteruit; planten even goed als menschen en dieren.” Dat zei meneer Riesberg toen al tegen mij en nu tegenwoordig, nu ik zelf al kinderen op Java heb, die koffie, suiker, rijst, enz. enz. planten en verbouwen, denk ik dikwijls, hoeveel gelijk de ouwe heer Riesberg toen had. En nu weer verder.

Is alles in orde, dan worden de jonge plantjes, die men op de kweekbeddingen in gereedheid heeft, in de daarvoor gemaakte kuilen overgebracht en geplant; liefst in het begin van den regentijd, omdat dan de aanslag het best verzekerd, en begieting (die heel wat moeite en arbeid zou kosten) overbodig is. Het is nu de groote kunst, om de plantjes zoodanig te pooten, dat ze elkaar niet hinderen in het opgroeien, maar ook tevens zoodanig, dat er het grootste aantal koffieboompjes komt op een bepaald stuk grond, of met andere woorden, dat er zooveel mogelijk koffie en dus

zooveel mogelijk dubbeltjes uit de koffie-tuinen wordt getrokken.

Verder moeten er nu wegen worden aangelegd door de tuinen; dan, er door en er langs, doornige heggen, om hier in de wildernis de wilde dieren er buiten te houden; en dan soms ook dicht geboomte aan dien kant, waar gewoonlijk de sterkste windvlagen van daan komen. Er wordt heel wat gedaan, om de „koffie-juffertjes” te beschermen.

Het duurt nu nog wel een jaar of vier, voor dat de plantjes tot boomen of heesters zijn opgegroeid en vruchten beginnen af te werpen. De koffie-tuinen echter, waarin wij nu rondwandelden, stonden nu al heel mooi. Hier en daar begonnen de witte bloempjes, wier geur aan die van oranje-bloesem herinnerde, reeds een eigenaardige roestkleur te krijgen en zelfs af te vallen. Zij werden dan vervangen door kleine groene bessen.

Deze groene bessen worden eerst wit, daarna geel en later, als ze geheel volgroeid en rijp zijn, heelemaal rood. Ze lijken dan wel iet of wat op onze kersen, of eigenlijk meer nog op die miniatuur-appeltjes, die men wel eens kersappeltjes noemt.

Het duurt echter soms na het afvallen van den bloesem nog wel een maand of vijf, zes, voor ze zoo ver zijn.

De eigenlijke boontjes, waarom het nu te doen is, zitten natuurlijk in deze rooie appeltjes en

hebben zelf een kleur, die min of meer lichtgrijs is, terwijl ze zich altijd twee aan twee vertoonen; als twee helften, die bij elkaar hooren, doch tevens los van elkander zijn.

Soms zijn ze aan elkander vastgegroeid en dan is dit de koffie, die men in Holland „mannetjes-koffie” noemt en waarvoor men vroeger meer geld moest betalen, omdat werd beweerd, dat aan deze mannetjes-koffie meer *aroma* of geur te vinden was. De koffieplanter echter is er niet op gesteld en menigeen noemt die aaneengegroeide boontjes een soort van „misgewas”.

Als de appeltjes rijp zijn en geschikt voor den oogst, begint de zoogenaamde „koffiepluk” en heerscht er een levendige en drukke tijd in de koffie-tuinen. Van heinde en ver komt de bevolking hiervoor opdagen.

Zijn het gouvernements-koffietuinen, dan is dat een soort van gedwongen arbeid, die de bevolking bij wijze van „belasting” op moet brengen, evenals ook de eerste arbeid in de koffituinen, zooals bosschen uitroeien, aanleggen van wegen, aanplant, enz. enz.

Is het echter een particuliere tuin, dan betaalt de planter een loon uit, dat berekend wordt naar het gewicht van de hoeveelheid boonen, die de pluksters aan de opzichters of „*mandoers*” inleveren.

Dikwijls of meestal zijn het vrouwen, die dit

plukken doen, en ze verdienen tegenwoordig, als ze wat heel handig zijn en vlug, soms wel eens een gulden per dag. Dat is voor Java een dagloon, dat niet dikwijls voorkomt.

Nadat de koffie geplukt is, worden de boontjes door „bereiding” ontdaan van de schil of de omhulsels, waarin zij gewikkeld zijn. Vroeger werd dit gewoonlijk gedaan, door de bessen of appeltjes eerst gewoon te drogen en dan door stampen ze van de schil te ontdoen. Dit stampen werd veelal gedaan in kegelvormige kuilen, waarvan de bodem bedekt of bekleed was met een buffelhuid. Dit ging dikwijls ruw in zijn werk en er ging daarbij heel wat koffie verloren. Tegenwoordig gaat dat natuurlijk alles beter; en langs „machinalen” weg, als ik het zoo mag noemen. In elk geval echter bestaat altoos het proces in hoofdzaak in drogen en pellen. We hebben echter al zoo lang over de koffie gepraat, dat we in dien tijd wel een heele koffie-pot hadden kunnen leeg drinken en we zullen dus nu maar weer eens over iets anders beginnen.

XI.

Verder het gebergte in. — Tijgers.

Den volgenden morgen zaten we al vroeg weer te paard, om verder het gebergte in te trekken. Wij reden in den eersten tijd nog door en langs verschillende koffietuinen. De donkerbruine paden, die er tusschendoor en er langs liepen, waren hier en daar, door de morgendauw en misschien doordat het 's nachts nog een beetje geregend had, vrij glad en glibberig, en aangezien ze nooit effen waren of horizontaal, maar altoos klimmende en dalende, was ik meer dan eens bang, met mijn paard te struikelen en te vallen. Maar het kleine beestje hield zich voortdurend goed, terwijl meneer Riesberg mij steeds toeriep: »Laat hem nu maar stilletjes begaan en probeer niet, om hem te besturen of vast te houden.»

Ja, onwillekeurig wilde ik dat steeds weer doen, want het was soms op enkele punten, zooals de dames zouden zeggen, „griezelig” en om duizelig van te worden, wanneer wij weer vlak langs het een of ander ravijn reden. Gelukkig echter waren er op zulke punten een soort van ballustraden aangebracht, of hekwerk, uit boomtakken gevlochten. Als wij echter met ons paard op zoo’n punt gevallen waren, zou dat zwakke hekwerk zeker niet veel gegeven hebben. ’t Was dus meer een „zenuw-stillend”, dan wel een veiligheidsmaatregel, en misschien voldoende voor een gewoon voetganger, als hij er ’s avonds laat in het donker passeerde.

Toch kwam dit laatste zeker niet veel voor, want, zooals meneer Riesberg mij vertelde, huisden hier in de buurt heel wat tijgers, en geen inlander zou zich hier in de duisternis wagen, zonder een brandende fakkel, waarmee zij voortdurend heen en weer zwaaien en aanhoudend schreeuwen, roepen en ander misbaar maken, om de tijgers, die er mochten zijn, van zich af te houden. Vooral dit laatste, hard roepen en schreeuwen, is een van de beste middelen, om den tijger op een afstand te houden.

Vooral hier moesten ook veel tijgers in die wildernis te vinden te zijn, omdat meneer en mevrouw tijger behalve van alle soorten van wildbraad, ook veel houden van „een kommetje koffie”, had ik

bijna gezegd. Neen, zoover zijn ze nog niet in de beschaving, maar ze houden heel veel van koffie-boontjes; die ze heerlijk weten op te knabbelen; net als een ander soort van roofdier, dat de Javanen *moesang* noemen, een slank, grijsachtig dier met een langen staart, dat ook veel van kippen en eieren houdt. Deze eet echter van de koffiebes alleen het omhulsel of het vleesch. De boontjes zelf blijven onverteerd en aaneen gekleefd in zijne uitwerpselen over, en de Javaantjes zeggen, dat deze boontjes de beste koffie opleveren. Hoe ze dit te weten zijn gekomen, zullen wij maar niet verder onderzoeken, doch het is nogal natuurlijk, omdat die koffie-dieven altoos de beste en meest rijpe bessen er uit weten te pikken.

Tegen den middag kwamen wij op onzen rit in de nabijheid van een echt oer-woud, een groot, uitgestrekt bosch. Zooals meneer Riesberg zei, zou men zeker ettelijke dagreizen noodig hebben, om er door te trekken.

»Ik zou wel lust hebben, er eens een eindje in op te rijden of te loopen.» zei ik, »Mag ik?»

»Nu, dat zou je wel laten, al zei ik »ja.» Of je zou ten minste niet ver komen,» zei meneer Riesberg. »Zoo'n bosch als dit, is werkelijk, wat men noemt, ondoordringbaar, omdat de geheele boom-wereld met haar takken als 't ware door el-

kaar heen en aan elkaar vast is gegroeid, terwijl de slingerplanten, die soms ettelijke meters lang zijn en zich overal omheen en van den eenen boom naar den anderen kronkelen, het nog onmogelijker maken in die wildernis een eindje door te dringen, tenzij dat onze Javaansche rhinoceros, de reusachtige, groote, zware *badak* met zijn plomp lichaam, er een pad door heen heeft gemaakt, want die dieren breken met hun reuzen-gewicht overal door heen. Maar hier op deze hoogte, in deze streek, komen die snuiters niet veel voor en dus moet je van een lieve, aardige wandeling door het bosch maar afzien.” .

Wij reden nu nog maar steeds verder en kwamen nu in of dwars door een groot *alang-alang*-veld, een grasveld zouden wij in Holland misschien zeggen, maar op ons Hollandsch gras lijkt dat goedje, die *alang-alang*, niet veel. Het is gemeen, ruw, scherp goed van een voet of drie, vier hoog, soms nog hooger, en hier en daar ook nog afgewisseld door een soort van riet of rietachtig gras. dat wel een voet of tien hoog is, *glagah* heet en bijna nog ellendiger is om door heen te komen dan de *alang-alang*.

Er was hier door deze groene en gele gras- en rietzee een pad of weg gemaakt, maar is er zoo'n pad niet, dan is het bijna onmogelijk te paard er door te komen. Toch ook nu nog. al reden wij dan over

een weg of pad, gevoelden wij, dat wij hier in de echte wildernis kwamen; in de woonplaats van den tijger en andere woeste wilde dieren.

Toch kregen wij er geen te zien, want overdag slaapt de tijger; zelden vertoont hij zich in het volle zonnelicht. Dan ligt hij ergens in het gras, in de *alang-alang*, of tusschen het riet, de *glagah*, lekker-tjes te slapen; maar 's nachts gaat hij er op uit en als hij dan honger heeft — en dat heeft hij gewoonlijk — dan is het zaak, hem maar een heel eind uit den weg te gaan.

Wanneer men 's nachts in zoo'n bosch is, zijn het vooral ook de apen, die, boven in de boomen gezeten, de komst of de nabijheid van een tijger verraden. Ze schreeuwen en maken een misbaar als een oordeel. Ze heffen een soort van klagend gehuil aan, springen van den eenen tak op den anderen, verdringen elkander als 't ware, om maar uit de voeten te komen; en toch gaan ze feitelijk niet weg.

't Is alsof het oog van den tijger, die daar beneden onder de boomen, tusschen de struiken en het kreupelhout, ligt te kwispelstaarten en van tijd tot tijd eens naar boven kijkt, hen magnetiseert en hen zoo doet verstijven, dat zij geen macht hebben zich te bewegen of te maken, dat zij weg komen. Meneer de tijger blijft maar steeds beneden liggen wachten, totdat er één van de apenfamilie

in de verwarring en het gedrang daar boven zijn houvast verliest en naar beneden valt. En dan is het.... „hap, zei de poes”, het aapje is in minder dan geen tijd aan flarden gescheurd en opgegeten.

Geen wonder dus, dat de heeren en dames Aap en Co. een schrikkelijken hekel hebben aan het gemeene, mooi gestreepte, katachtige dier.

In een van de vele tijgerjacht-verhalen lezen wij, dat indertijd een jager op het spoor gebracht en gehouden werd van een tijger, door een grooten, ouden aap, die, steeds van den eenen boom op den anderen wippende, met allerhande soorten van grimassen en gebaren den jager wist te beduiden: »Volg mij maar; ik weet wel, wien je zoekt en waar hij zit.”

En werkelijk werd die tijger, die al een heele serie menschen in de buurt had opgegeten, op die wijze ontdekt. Na een geruimen tijd den aap, (die steeds boven in de boomen bleef) gevolgd te hebben, zag hij eindelijk den tijger in de verte komen aansluipen; met de staart tusschen de beenen en steeds maar links en rechts vóór en achter zich kijkende. Het was, of het dier zich bewust was, dat hij hier in de buurt maar al te veel op zijn kerfstok had en het hier voor hem buitengewoon onveilig was. Blijkbaar had hij zelfs voor een tijger al een bijzonder slecht en onrustig geweten en was het misschien een soort van voorgevoel, dat hem iets

onhebbelijks boven het hoofd hing. En dat voor-
gevoel had hem niet bedrogen, want plotseling
hoorde hij een schot, voelde den kogel; nog een en
nog een.... en hij zakte dood in elkaar....!

Ook zelfs de grootste dieren durft de tijger wel
aan; zelfs wilde stieren; ofschoon altoos bij ver-
rassing! Hij ligt ergens op de loer, wacht, dat
een eenzaam grazende stier, die van den prins
geen kwaad weet, dicht of vlak bij hem is, en dan
in eens!.... springt hij hem boven op zijn rug, zet
hem zijn klauwen in de breede borst, zijn slagtan-
den in den korten nek en dan..... begint er plotseling
in den eenzamen nacht, in de wildernis van het
oer-woud, een orchest, of laten wij liever zeggen,
een duo, van het brullen van den stier en het
bloeddorstige, oorverscheurende katten-gehuil van
den valschen tijger....

Woedend en dol van pijn, rent de stier door het
dichtst van het bosch, in de hoop, den tijger langs
een boom of langs zware takken van zich af te
vijlen of te schuren. Maar dat lukt hem niet; de
tijger blijft boven op den rug zitten en houdt zich
met zijn klauwen en zijn tandenmuil vast in het
lichaam van zijn prooi; hij sleept mee, half op,
half naast het arme dier, over den grond; hij
drijft zijn tanden en klauwen steeds dieper in het
vleesch van den stier, die brullende, razende en
tierend van woede en pijn, nog altoos maar voort-

rent, tot hij eindelijk haast niet meer kan en voor een oogenblik, maar eventjes, halt wil houden..... Maar dan is ook zijn laatste uur geslagen... Even laat de tijger hem los, maar om ook dadelijk weer op hem aan te vliegen en hem in eens en voor goed in zijn strot te grijpen..... Het arme dier valt, en met een klagelijk geloei blaast hij den laatsten adem uit.

XII.

De tijgervval en Hadji Sleman.

De Javaantjes zijn twee keer bang voor den tijger, zou men kunnen zeggen, want in de eerste plaats zijn ze bang, door den tijger te worden opgegeten, maar in de tweede plaats hebben ze voor den tijger een bijgeloovige vrees, omdat zij denken, dat hij eigenlijk niet alleen tijger is, maar ook tevens een soort van buitengewoon mensch of persoon uit de geestenwereld, die, als hij er lust in heeft, iemand den grootsten ramspoed kan bezorgen. Ze zullen dan ook zelden of nooit den naam van den tijger, *matjan*, zoo maar in eens noemen. Of ze maken een beweging met de lippen, waaruit degene die dit ziet, den tijgernaam kan opmaken, of wel ze laten het woord voorafgaan door het een of ander vereerende handvat, zoo-

als wij wouden zeggen, de Weledel Hoog en Bijzonder Hooge Heer Die of Die ; of zij doen dat, door het lieve diertje den titel van „oompie” of „groot-papa” te geven.

Ook gelooven zij, dat er menschen bestaan, die afwisselend mensch en tijger zijn; dan eens een poosje m e n s c h en dan weer voor de variatie t i j g e r. En voor menschen, die zulk eene reputatie hebben, zijn ze niet weinig bang. Ze gaan er voor uit den weg, (in figuurlijken zin gesproken), durven hem niet gemakkelijk iets weigeren en denken bij zichzelf: ik geef desnoods hem liever den kost voor een poosje, dan dat hij mij in de een of ander van zijn tijger-periodes 's nachts van mijn *baleh-baleh* komt halen, om op te happen.

Want zoo brutaal zijn soms de tijgers. Als ze ergen honger hebben, sluipen ze door de omheining van een kampong en halen het vee of soms zelfs wel menschen weg.

Wanneer ze echter zóó brutaal worden, overwinnen de Javaantjes hun vrees en ze trekken er op uit, om den tijger te dooden, of nog liever, hem te vangen in een kuil met een spitse paal er in, doch geheel overdekt met takken, bladeren, gras, graszoden enz. enz., zoodat groot-papa-tijger als hij 's nachts aan komt sluipen, daar in eens invalt, met zijn buikje op den punt van den paal terecht komt en dan aan de gevol-

gen van die onderbuiks-paal-inspuiting overlijdt of wel door de Javaantjes, die hem daar vinden, wordt afgemaakt; waarbij dan ieder zijn best doet met zijn kris een prik te geven in het lichaam van den reeds dooden tijger, omdat dit dien kris een hoogere waarde en tooverachtige trefkracht geeft.

Daar die kuilen echter nogal eens gevaarlijk waren voor andere wandelaars, die, niet op de hoogte van het plaatselijke nieuws, van het bestaan van die kuil niet afwisten, maakt men liever gebruik van een soort van tijgerval.

Het is een groot, lang, smal hok van palissaden en boomstammen gemaakt, met een valdeur aan de eene zijde, en aan de andere een geit; tot lok-aas. Als dat geitje begint te blaten, of misschien ook al op den reuk, komt de tijger er op af, sluipt in het hok, maar kruipt of loopt dan zoodanig ergens tegen aan, dat de deur achter hem dicht valt. Dan zit hij er in, en onder veel misbaar wordt hij door de Javaantjes van buiten af, tusschen de palissaden door, met lanssteken afgemaakt.

Toen wij later van ons reisje terugkwamen en van meneer Riesberg permissie kregen, om met Sidin onze ouwe kampong nog eens te bezoeken, hoorden wij, dat men daar in de buurt ook zoo'n last had gehad van een paar tijgers, die heel wat gedieft en gemoord hadden. Een was er later doodgeschoten door den controleur van de afdeeling,

maar den andere had men ook gevangen in zoo'n val of hok, als ik hier boven beschreef.

In deze zelfde val had men echter ook eerst nog iets anders gevangen, en wel niemand meer of minder dan den grooten Hadji Sleman, de Mohammedaansche „domine” van de plaats of de kampong.

Ge zult u misschien nog herinneren, dat ik u van dien Hadji Sleman vertelde, dat het zoo'n vies heerschap was, met een zeer kwalijk riekende grooten mantel of opperkleed, en een dito Turkschen tulband op zijn hoofd, en dat hij ons of liever den ouden Pak-Sidin en mij geld wist af te persen, om daardoor te voorkomen, dat hij mijn aanwezigheid in de kampong aan het Europeesch bestuur ging verklappen.

Welnu, deze Hadji Sleman was dan iemand, die er veel van hield, een ander z'n duiten afhandig te maken of wel, lekker te eten en te drinken, zonder dat het hem zelf geld kostte.

Toen nu een mooi, vet, jong geitje in de tijger-val werd geplaatst, had hij dadelijk bij zich zelf besloten, om zijn best te doen, dit geitje er uit te halen, het ergens in de wildernis te gaan slachten en daarna in het geheim te consumeeren, om dan later te vertellen, dat de tijger het gedaan had. Daarvoor was echter noodig, dat het rotan-koord van de valdeur eerst zóó gesteld werd, dat de tijger

er in en er weer uit zou kunnen gaan, doch geen gevaar zou kunnen loopen, vast te blijven zitten, doordat de deur dicht viel. Anders zou men niet willen gelooven, dat de tijger het geitje straffeloos gekaapt had.

Doch ziet, wat gebeurt? Terwijl Hadji Sleman 's nachts in alle stilte en geheimzinnigheid daarmee bezig is, ontslipt hem het rotan-touw, de valdeur snapt dicht, valt, en.... *H a d j i S l e m a n z i t n e t a l s e e n e c h t e t i j g e r z e l f i n d e v a l...*

Al zijn best doet hij, om er uit te komen, maar 't is alles te vergeefs en als het den volgenden morgen licht wordt, zien de kampong-bewoners tot hun groote verbazing, den Mohammedaanschen priester in de kooi. Hij wenkt en roept en schreeuwt om hem er uit te laten, maar het volk blijft schuchter en beschroomd op een grooten afstand, want ziet, wat is het geval?

Zij denken nu niet anders, dan dat Hadji Sleman een tijger-mensch is, iemand, die van tijd tot tijd 's nachts zich in een tijger verandert en nu zelf in deze val geknipt is; en ze denken nu ook, dat hij het is, die in den laatsten tijd al die euvel daden heeft verricht.

»Neen vriend'' zeggen ze, »jij komt er niet uit, we zullen in elk geval eerst een poosje wachten. Misschien verander je zoo meteen weer in den tijger, die je bent. En dan zullen we afrekening met je houden.»

En of Hadji Sleman al heele stukken uit de Koran opzegt, die hij uit zijn hoofd kent, en allerhande Arabische toover-formulieren er bij haalt, hij moet nog wel een uur of twee er in blijven zitten, voor dat ze werkelijk willen gelooven, dat hij het zelf is; en dat nog steeds met dezelfde vieze Mohammedaansche domenes-japon aan zijn lichaam en den tulband op zijn hoofd. Misschien hebben ze hem ook wel met opzet een poosje in die kooi laten zitten, want ze hielden niet bijster veel van hem; maar dat is zeker, er ingezeten heeft hij, en van het lekkere geitje bleef hij af.

Of hij later nog wel eens weer op de tijger-geiten-jacht is gegaan, weet ik niet.

Voor ons wordt het nu tijd, verder de bergen in te trekken, want wij moeten nog een heel eind naar boven.

XIII.

Het tjemara-woud. — De zwavelhalers.

Tegen den avond kwamen wij aan een kleine kampong boven in het gebergte, blijkbaar nog altoos in de buurt van koffie-tuinen en in een streek, waar de koffie-heester wel wou groeien, want toen wij de kampong binnen reden, zagen wij overal de inlanders op hunne erven bezig met de geplukte koffieboonen te behandelen.

Vóór de huizen waren vastgestampte, zoogenaamde droogvloeren gemaakt, waarop de nog niet ontbolsterde koffie uitgespreid lag. Met behulp van een soort van houten hark waren zij bezig deze *koppi glondong* (koffie in de bruine schil) te keeren, terwijl weer voor een ander huis moeder de vrouw met hare dochteren bezig was, met een stamper de door de zon hard geworden bolsters kapot te

stooten, of wel de gestampde koffie te zuiveren met behulp van de *tampa*; een soort van wan, die met de hand wordt bewogen en een eigenaardig geklepper laat hooren, wanneer er, zooals hier, op verschillende punten veel te gelijk aan den gang zijn.

Overal leven en bedrijvigheid; het was een lust en een genoegen hier weer in de bewoonde wereld te komen, nadat wij zoo lang achter elkaar door allerhande wildernissen, *alang-alang*-velden, doodsche bosschen en eenzame koffietuinen hadden gereden. Van de koffie hadden wij nu echter vooreerst ook meer dan genoeg.

Den volgenden morgen waren wij al heel vroeg op en in den zadel, om verder naar boven het gebergte in te trekken, en weldra waren wij al een heel eind hooger gekomen en was er weinig meer te zien of te hooren van de Javaansche menschenwereld en van de kampong, waar wij den nacht in het huis van den kapala kampong, het hoofd of den burgemeester van het dorp, hadden doorgebracht.

Van *sawah's* of rijstvelden, koffie-tuinen of iets anders van dien aard, wat ons aan die menschenwereld herinnerde, was weldra niets meer te zien. Wij bevonden ons te midden van een doodsche, stille natuur. Het zou ook niet lang meer duren of we zouden, in plaats van onze paarden, van onze eigen beenen gebruik moeten maken, om nog verder naar boven te komen. Langs een kalen, alleen

met wat gras begroeiden bergwand liep ons pad steil naar boven. Toen wij dit pad met onze dappere paardjes beklommen hadden, hadden ze rust noodig; de beesten hijgden om adem te krijgen. Wij stegen dus af en vleiden ons onder de boomen in het gras neer, terwijl de paarden stonden uit te blazen en wat te eten kregen.

De boomen, waaronder wij nu lagen, de zoogenaamde *tjemara's*, hadden wel iets weg van onze Europeesche dennenboomen of deden er min of meer aan denken. Door dat deze *tjemara's* niet in dicht opeen gedrongen groepen groeien en ook hunne steil opwaarts gaande takken en het ijle naaldgroen de zonnestralen niet of minder tegenhouden, was het in dit *tjemara*-woud, dat wij nu verder doorreden, niet zoo geheimzinnig duister, als wij het anders gewoon waren, wanneer wij een klein eindje in zoo'n ongerept oer-woud doordrongen. — Hier slingerde ons pad langs en, hier en daar, dóór de bosschen.

Wij waren, zooals meneer Riesberg zei, nu al wel opeen hoogte van vijfduizend voet, en meer; dus reeds in de derde of koele zone of gordel, en ofschoon wij nu eerst een heelen tijd niet veel meer naar boven gingen, duurde het toch niet lang, of we kwamen aan een punt, waar het weer steil in de hoogte ging. Steeds maar hooger.

Een heelen tijd ging het zoo maar stilletjes naar

boven en hoorden we zoo goed als niets. 't Was hier alles even doodsch en stil, totdat we eindelijk — we hadden zeker wel al een uur of vier gereden en geklommen — plotseling stemmen meenden te hooren.

»Wat is dat nu?» vroeg ik aan meneer Riesberg.
 »Ik geloof, dat ik menschen hoor praten of roepen in de verte.»

»Wel zeker, jongen, dat 's best mogelijk. Ik.... ja, ik hoor ze nu ook.... Ja, wij zijn bijna op het punt, waar we van nacht eerst zullen blijven, en daar in de buurt is een hut van zwavelhalers.»

»Zwavel, meneer? zijn we dan al zóó hoog? Zoo dicht bij den krater?»

»Zeker, jongen. We zijn nu, denk ik, zoowat op een hoogte van zeven duizend voet.»

»Ai, ai! dat 's geen kleinigheid» zei ik »zoo hoog ben ik thuis in Holland nooit geweest.»

»Neen, dat wil ik wel gelooven. Zoo hoog bouwen ze daar niet,» zei meneer Riesberg glimlachend.

Het duurde niet lang, of het bleek, dat meneer Riesberg gelijk had gehad: we zagen eene lange, zwarte berookte hut in een ruimte, die heelemaal omringd en afgesloten was met vrij zware palen, die moesten dienen, om de heeren en dames, grootpapa's en grootmama's of ooms en tantes Tijger van Tijgerhoven en hunne familie er buiten

te houden, want in die hut was de tijdelijke woonplaats of logeergelegenheid van de Javaantjes, die van hier uit iederen dag een tocht deden naar boven, naar den krater, om van daar uit zwavel te gaan halen.

»Zoo dicht bij den krater?» vroeg ik immers straks aan den heer Riesberg. Ja, betrekkelijk dichtbij, maar toch altoos nog drie duizend voet in de hoogte er van daan.

Dagelijksch voerden ze dat klimpartijtje uit. Met hun ledige manden klauteren zij naar boven en straks tegen den steilen kraterwand op, om, als zij in het kraterbekken de manden met zwavel gevuld hebben, met hun zware last langs duizelingwekkende afgronden weer af te dalen; langs een pad, dat een gewoon mensch voor geen duizend gulden zonder een stok of ander behoorlijk houvast zou willen passeeren. En hebben ze dan een voldoende zwavelhoeveelheid bij elkaar, dan slepen ze dat gewicht ook nog een heel eind naar beneden, naar hun eigenlijke woonplaats of kampong; van waar het door hunne „medewerkers,” zouden we ze kunnen noemen, heelemaal naar beneden, naar de strandvlakte, wordt gebracht, om daar in de hoofdplaats aan de kust weder verkocht en verhandeld te worden. En dan verdienen ze aan al vermoeiende werk en al dat gevaar, dat er voor hen bij is, nog maar een „pover stukje brood.”

Maar 't is nu eenmaal hun bedrijf, en ze blijven er dus maar bij. Als er niet iets heel bijzonders gebeurt, verandert een Javaantje niet licht zijn gewone manieren van leven en doen.

XIV.

Onze eerste nacht in de koude zône en opkomst van de zon.

Wij zouden hier boven voor dien nacht onzen intrek nemen in een soort van huis, dat er zeker nog niet voor ingericht was, om voor Europeanen, die den bergtop willen beklimmen, een nachtlogies aan te bieden, zooals wij dat anders gewoon waren. Wij zouden namelijk verplicht zijn, dat hotel eerst zelf te maken. Logementen zijn er hier boven niet. Die dus hier 's morgens de zon wil zien opkomen, moet zich zelf eerst een hôtél bouwen en onze Javaansche gids had hiervoor een plekje in zijn reisplan uitgezocht, waar hij al eens meer zoo'n hôtél had gebouwd.

Wij waren niet weinig moe, toen wij eindelijk deze plek, op een kleine vlakte of plateau gelegen, bereikten. Onze paarden hadden wij gedurende het

laatste gedeelte van den weg niet meer kunnen gebruiken; zij waren door een paar van ons Javaansch gevolg naar beneden gebracht, terwijl wij op onze eigen beenen den tocht vervolgden.

En dit was niet gemakkelijk, want wij kwamen hier nu echt en geheel in de wildernis. Behalve van de steilte van het pad, hadden wij, Europeanen, ook niet weinig last van een eigenaardige grassoort, waarmede het pad begroeid was en dat onze Javaansche gids met den naam van *roempoet grèngèng* bestempelde.

Dit gras, dat dikke stengels had van wel een voet of vijf hoog, was op ons pad plat getreden en nu was het zoo glad geworden, dat wij bij het opgaan van sterke hellingen aanhoudend uitgleden of wel met onze voeten verward raakten in de strikken en lussen, die door de verward neergebogen halmen langzamerhand waren gevormd.

't Was me een grapje, om over en door dat gedôe naar boven te komen, zonder van tijd tot tijd uit te glijden of op zijn neus te vallen. Zelfs meneer Riesberg, anders de Indische kalmte in persoon, kon niet nalaten, soms iets te zeggen, dat heel leelijk was.

Toch, niettegenstaande die vermoeienis, konden we merken, dat we hoe langer hoe meer in een hoogere berglucht kwamen. Met een soort van genoegten ademden we die frissche berglucht in.

Eindelijk waren we boven bij onze „logeerplaats.” Er werd dadelijk brandhout gezocht, vuur aangelegd, kookgereedschap in orde gebracht, en bedden, dekens, jassen, enz. enz. uitgepakt en klaar gelegd. Wij hadden een heel gevolg van Javaantjes bij ons, en van alles meegebracht, terwijl ook nog een paar andere heeren zich den vorigen dag bij ons hadden aangesloten, die van deze gelegenheid, dat de groote meneer Riesberg naar boven ging, wilden profiteeren, om den bergtop te beklimmen.

Zoo'n reisje kostte geld en „autoriteit”, zouden wij het kunnen noemen. Wanneer men niet iemand was van hooge positie of grooten invloed, kon men niet gemakkelijk personeel en benodigdheden voor zoo'n tocht bij elkaar krijgen. Ten minste in die dagen niet. In onze dagen of in de toekomst zien we misschien nog eens een plezier-trein rijden naar den een of anderen vulkaan-krater op Java, met een gezelschap toeristen onder leiding van den heer Lissone er in. Zoover was het echter toen in elk geval nog niet. Laten wij onze beschrijving vervolgen.

Wat was dat plotseling een drukte in de stille wildernis daar boven! Wij, Europeanen, echter vielen maar neer en gingen languit op den grond liggen, terwijl wij het kalmtjes aanzagen, hoe onze Javaantjes in minder dan geen tijd het „hotel” voor dien nacht wisten op te bouwen.

Toen het „hotel” klaar was, begon het echter al mooi donker te worden en het duurde niet lang, of we merkten, dat we verstandig hadden gedaan, met overjassen mede te nemen, want al hadden we een mooi vuurtje aangelegd voor de hut van boomtakken en bladeren, die onze Javaantjes voor ons gebouwd hadden, toch werden onze ruggen, die van het vuur afgekeerd waren, koud en we vonden het dus heerlijk ons in onze jassen te kunnen wikkelen, terwijl wij, om het nog mooier te maken, en te doen, net als of we in Holland waren, de kragen van onze jassen opzetten en tegen elkaar zeiden :

»Verbeeld je”, dat het hier nu eens, in eens begon te sneeuwen.”

Nu, dat deed het natuurlijk niet, maar toch, koud was het; al waren we dan ook hier in de zoo-naamde „warme Oost.”

Onze Javaantjes hadden het blijkbaar ook koud en hurkten, in hunne *slendangs* gehuld, die ze als een soort van shawl om zich heen hadden geslagen, dicht bij het vuur, dat zij, voor hun particulier gebruik, op een afstand van het onze hadden aangelegd en ontstoken.

Bij het schijnsel van de vlammen werd nu ons avondmaal genuttigd, dat bestond uit hetgeen wij in blikjes hadden meegenomen en dat door onzen Javaanschen kok met nog wat rijst en andere Indische kostjes was klaar gemaakt.

Wat ik mij hiervan vooral herinner, is, dat wij ik weet niet hoeveel blikken Hollandsche hutspot consumeerden ; een kostje, dat anders in het warme Indische klimaat veel te zwaar is, maar hier boven in de hoogte was het zoo koud, dat het ons heerlijk smaakte.

Na het souper werden de sigaren opgestoken en, onder het genot van een kop thee of wat men anders verkoos, bleven wij nog een heelen tijd zitten praten. Langzamerhand echter werd het gesprek minder levendig en begonnen we slaperig te worden, zoodat we eindelijk onze bedden opzochten, die men in de opgerichte hut voor ons had gespreid....

Het waren een soort van harde veldbedden, maar toen ik mij bekoorlijk in de dekens had gerold en nog even naar boven had gekeken, waar ik, door de gleuven en openingen in het dak, de sterren zag flikkeren en flonkeren aan den nu geheel helderen nachtelijken hemel, duurde het niet lang, of ik viel heerlijk in slaap....

Toch herinner ik mij, dat ik, reeds half onder zeil en zachtjes indommelende, nog een poosje bleef luisteren naar het eigenaardige suizen en ruischen van de Indische dennen, de *tjemara's* buiten in de uitgestrekte bosschen, waarmee de bergtop op deze hoogte was bedekt. Onwillekeurig vergeleek ik dat eigenaardige, ruischende geluid van den wind door de boomen met dat, wat men

ook in Holland (n.l. in Gelderland, Overijssel, Drenhte of Brabant) op de hei om en bij de sparren- en dennenbosschen hoort.....

Ja, met die gedachte viel ik in slaap.

Ik, de jongste van het gezelschap had goed geslapen, toen wij den volgenden morgen gewekt werden, maar de anderen niet. Sommigen weten dat aan de hooge, fijne berglucht, die hun congesties of bloedsaandrang naar het hoofd had bezorgd, en het was waar, een van de heeren had 's morgens een hevige neusbloeding, die eerst maar niet wou ophouden. Meneer Riesberg echter beweerde, dat de anderen 's avonds te veel hutspot hadden gegeten en er het noodige bij gedronken. Nu, dat was niet onmogelijk, want allen „hadden 'em danig geraakt.” Dat is echter zeker, de frissche morgenlucht knapte ons allemaal al heel gauw op en we genoten volop van al het mooie, wat wij te zien kregen.

Wij hadden ons bijtijds laten roepen. De sterren flikkerden nog aan den hemel en het was rondom ons nog overal even duister, toen wij, onze oogen uitwrijvende en geeuwende en gapende, naar buiten gingen om te zien of de zon wel haast op zou komen.

Buiten was het nog knapjes koud, zoodat wij weer naar binnen liepen, onze dekenen van de bed-

den haalden, die om ons heen sloegen en, aldus toegerust, bleven staan kijken naar wat er komen zou.

Nog een minuut of tien duurde het; toen vertoonden zich in het Oosten een paar bleeke, koude strepen; die al witter en witter werden, tot ze eindelijk een meer geelachtigen tint aannamen.

Dat geel werd warmer en warmer, tótdat het oranje was geworden, en nu begonnen ze daar in het Oosten de kachel hoe langer hoe meer te stoken....;

»Gooi er nog een schepje op,» zei er een; en jawel, het oranje werd vuriger van tint, het werd rood, rozerood en goudkleurig en eindelijk.... daar kwam hij, de zon; al was het ook nog maar een schijfje.... Maar nu wordt het schijfje al grooter en grooter, en weldra werpt de schoone, heerlijke zon haar eerste stralen door en over de ruimte; hier boven in deze eenzame wereld van bergen rondom ons....

Dit te beschrijven, dit oogenblik, — gaat mijne krachten te boven.... Ik kan niet anders zeggen, dan dat wij allen een heelen tijd stonden te kijken, zonder iets te zeggen....

Het was prachtig, zooals langzamerhand het panorama om ons heen beschenen en verlicht werd.... Vooral ook beneden ons, waar alles nog in wit-achtige wolken was gehuld, gaf het komende

zonnlicht een eigenaardig effect. Het was of die wolkenwereld, waar hier en daar een brok of een rug van een berg doorheen kwam scheuren en kijken, é é n reusachtige sneeuw-wereld was; een zee van wolken en wolken-gevaarten, die nu zoo schitterend wit verlicht werden, dat men zweeren zou, dat het allemaal sneeuw was, wat we zagen....

't Was prachtig en het was mooi! Meer kan ik er niet van zeggen.

XV.

Beklimming van den bergtop.

Toen we wat gegeten en gedronken hadden, begonnen wij ons hôtél af te breken en maakten ons gereed, om onzen tocht te vervolgen. Het zal zoo wat elf uur in den voormiddag geweest zijn, toen wij het eerste gedeelte van ons reisplan hadden volbracht en het eerste hooge punt hadden bereikt, dat wij wilden beklimmen. Maar..... dat was geen kleinigheid geweest, die klimpartij.

Het hoogste gedeelte van de berghelling was zoo goed als onbegroeid. Alleen hier en daar een paar dikbladige struiken, die uit een rommeltje steen- of rotsbrokken armoedig naar boven kwamen kijken. Tegen die helling op liep een steil pad; een soort van ruwe, steenen trap, zou men het kunnen noemen, die met bijzonder korte of

scherpe bochten, en zigzag, schijnbaar loodrecht naar boven liep. En soms... op niet meer dan een paar voet afstands, vlak langs een onpeilbaren afgrond...; langs diepten van duizenden voeten!

En die diepte zag men in eens heelemaal en vlak voor zich, zonder dat er ergens een boompje of een plantje was, om dat een weinig te verbergen voor menschen, die last mochten hebben van duizeligheid.... In eens zag men zoo'n grapje vlak voor zijn voeten; of links of rechts. Brr!

Toch vooruit maar! De een schaamde zich voor den ander, om het op te geven en terug te keeren, of te blijven waar men was.... Gelukkig waren hier en daar punten, waar wij een poosje halt moesten houden. Al hadden wij het van ons zelf niet willen doen, — maar wij deden het recht gaarne — dan hadden wij het toch moeten doen uit beleefdheid voor onzen Javaanschen gids, den *kapala kampong* of dorpsburgemeester hier uit de buurt. Deze verzocht ons, op bepaalde punten, bij het beklimmen van het steile pad, een oogenblik uit te rusten. Hij had een vaste, een soort van bijgeloovige overtuiging, dat het anders met ons niet goed zou afloopen.

Wanneer wij hem vroegen, hoe hij aan die overtuiging kwam, zei hij niet anders dan: „de *orang-toea*” (oude menschen) zeggen, dat het noodig is.” Zooals voor alle Javaantjes en voor de meeste

Maleische en andere soortgelijke volken, was voor hem dat gezegde van de „oude menschen” een soort van wet, waartegen hij voor geen geld van de wereld zou zondigen.

Nu, wij voor ons, wij gehoorzaamden dit voorschrift met groote bereidwilligheid en stonden dan te hijgen, dat het akelig was om te zien.

Eindelijk, op den rand van de eerste hoogte gekomen, was het echter nog lang niet afgelopen.

Wij hadden toen eerst nog een heel eind over groote vlakten te loopen, die bijna horizontaal lagen. Wanneer men van beneden, van waar wij gekomen waren, naar boven keek, zou men werkelijk niet gezegd of gedacht hebben, dat hier nog zoo'n uitgestrekte vlakte kon zijn....

Maar.... het was me er ook een vlakte naar! Geen blaadje, geen grassprietje groeide er in het grauw grijze zand en het verweerde gesteente, waaruit deze vlakte, dit boven gedeelte van den vulkanischen, berg hier bestond. Waarheen men ook keek, overal zag het er even woest en treurig uit.... Alles grijs, grauw zand of een zootje grijs-grauwe vuiligheid, zooals men wel ergens ziet, waar vroeger een groote hoop steenkolen, cokes of blauwe steenen heeft gelegen. Als men er over loopt, begint men onwillekeurig dorstig te worden van de grijze, stofferige droogte....

We zijn hier op eene hoogte van meer dan tien

duizend voet en zien een heel eind in de verte rond om ons heen, waar ook verschillende andere krater-toppen van het gebergte met hun afgebrokkelde, puntige toppen hemelwaarts wijzen....

Allen zijn even schraal of heelemaal niet begroeid en vertoonen overal de sporen van instorting en verzakking van de grauwe rots- en steenwanden, waaruit de gapende ruïnen en krateropeningen allen schijnen te bestaan.... Het zijn uitgebrande kraters; alleen één er van geeft door zijne voortdurend uitbrekende zwaveldampen en rook het bewijs, dat er bij hem beneden nog altoos heel wat brult en broeit, in de diepe, heete onderwereld van Moeder Aarde....

Maar nu moeten wij verder, wij gaan nu ten slotte nog gindschen steilen krater-top bestijgen. Weldra zijn we aan den voet van deze nieuwe hoogte gearriveerd; een reusachtige berg van louter grijs-grauw zand en steen, een grijze, spitse woestijn, die „tot in de wolken reikt,” zouden wij geneigd zijn te zeggen.....

Even als straks de eerste helling, die wij beklommen, lijkt ook deze ons toe, bijna „loodrecht” naar boven te gaan. Natuurlijk is dit zoo niet, want ook zelfs een helling van 45° is reeds bijna onbeklimbaar en dus deze zal zeker wel niet meer, eer minder zijn.... Maar.... het terrein van deze

helling....., de grond, waarlangs wij nu naar boven moeten scharrelen !.....

Allemaal fijn en los zand, gemengd met steenen en steentjes. De geheele berg, dien wij opgaan, lijkt wel ééne mulle, beweeglijke massa. Als wij onzen voet ergens neerzetten, begint op die plek dadelijk alles te zakken, te rollen en te schuiven.... Bij iederen stap vóóruit of naar boven, glijdt men zeker de helft weer naar achteren en naar beneden. Soms doet men zelfs een pas of vijf zes, zonder nog een steek verder te komen. 't Is me een karwei! En dan raken er soms steenen los, door de menschen, die voor en boven ons loopen! En dan is het oppassen, dat men zoo'n steen, die met vaart van boven af komt rollen, niet tegen zich aan krijgt; want het zijn soms vrij zware brokken, die naar beneden komen vliegen.

Zoo scharrelden we langzaam naar boven. Soms valt er een op zijn neus en ligt plat op zijn buik tegen den zanderigen bodem aan te spartelen..... Bij gedeeltes kruipen wij den afstand naar boven; bij gedeeltes namelijk, door van het eene punt naar het andere punt te kruipen en te klauteren en daar een poosje adem te scheppen, terwijl een paar inlanders, die achter ons komen, hunne stokken achter ons in het zand steken, opdat wij niet naar beneden zullen glijden en zodoende het verloren terrein weer verliezen.

Dan gaan we weer verder, spannen ons in, trappen in het zand, hijgen en blazen, snuiven en proesten en niezen van het grijze, fijne zand en de stofwolken, die we in onze neuzen krijgen, tot dat we eindelijk..... e r z i j n.... Goddank!

De geheele afstand, dien wij nu het laatst, al kruipend en klauterend, hebben afgelegd, is misschien over een vlak terrein niet veel meer dan een kwartier of twintig minuten gaans, maar nu, de hoogte in, tegen dezen vulkanischen zandberg op, hebben wij e r t w e e e n e e n h a l f u r over gedaan!

Wij staan nu op het hoogste punt en zijn zeker wel meer dan elf duizend voeten hoog de lucht in.... Wat een merkwaardig gezicht, hier in de hoogte.... Een eind van ons af, een paar honderd voeten lager dan de top, waarop wij nu staan, zien wij den krater-mond; die nog altoos werkende is ...

Wat zien wij hier alles duidelijk en scherp afgeteekend! Dat komt door dat hier boven, in deze hooge, zuivere lucht, ver boven de wolken en nevelen der aarde, er zulk een ontzaglijk sterk licht valt op alle voorwerpen, die wij hier zien. 't Is echter een curieuse indruk, dien wij hierdoor van alles krijgen. Het lijkt wel, of we alles zien door een helverlichtten stereoscoop.

En wat is hier alles stil! Er waait een vrij sterke, felle wind, maar hooren doen wij hem niet... Bijna zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, strijkt hij over de kale krater-kammen en toppen heen. Geen boom, geen heester, geen plantje zelfs, het onnoozelste grashalmpje, is er niet om hem tegen te houden... Bijna geruischloos strijkt hij over de bergen. Maar wij v o e l e n hem wel. 't Is een scherpe Oostenwind en we hullen ons dicht in de overjassen, die onze Javaantjes mee hebben gesleept en die we nu aantrekken, want we waren warm van het klimmen, en hier boven, al is het nu ook op het warmste gedeelte van den dag en al branden ook de felle zonnestralen bijna loodrecht op den kalen bergtop, is het toch frisch, en meer dan frisch.

Plotseling wordt de stilte verbroken. Onwillekeurig kijken wij naar den anderen, nog werkenden kratertop... Jawel, wij hooren het duidelijk, daar sist en bruist het.... Een lichte dampwolk stijgt er eerst uit op, maar dan wordt het geluid al sterker en sterker, de damp wordt al dichter en dichter, totdat we eindelijk den berg, daar in het zuiden van ons, al donderend en brullend een zwarte, donkere massa zien uitbraken, die, als een ontzaglijke kolom, al rondwentelend, warrelend en draaiend om zich zelf, honderden voeten hoog de lucht in vliegt....

Steenen en brokken van allerhande vulkanische stoffen zien we de lucht in vliegen, en vallen van alle zijden op den rand en de hellingen van den krater.... Als het water uit een regenwolk, dalen zwarte massa's puin en zand uit de, door den wind, Westwaarts gerichte en wegtrekkende rookzuil....

Wij staan bovenswinds en gelukkig ver genoeg er van daan, en zijn dus hier veilig, maar toch, onwillekeurig wordt men er angstig van, als men dat alles ziet!.... Het duurt maar een minuut of wat, en dan... is alles weer even stil als voorheen....

Zoo gaat het steeds maar door: telkens een uitbarsting, dan weer een poosje rust en dan opnieuw een booze uiting van vader vulkaan.... Zoo doet hij het nu al jaren en jaren lang.... Totdat hij op den een of anderen dag nog erger aan den gang gaaten deze heele streek met al wat er op is en leeft.... verwoest, doodt en verdelgt!.... Huiverend slaan wij onze overjassen dichter om ons heen en kijken nog eens in de rondte en in de diepte van den uitgebranden krater, vlak bij ons, aan wiens rand wij nu staan, en een huivering vaart ons door de leden....

»Wat een afgrond, wat een diepte!» roepen wij onwillekeurig... Een paar van ons traden onwillekeurig terug, ze werden duizelig van het gezicht. Wat zagen de bruingrauwe rotswanden er woest en grimmig uit! Geheel kaal, van boven tot bene-

den gescheurd en gespleten, en zoo goed als loodrecht afdalend in de vreeselijke diepte... Ja, dit is werkelijk bijna loodrecht.

Ofschoon het volle zonlicht alles beschijnt, is het toch zóó diep, zoo ver weg in de diepte, dat wij daar beneden bijna niets kunnen onderscheiden. Ternauwernood kunnen we de omtrekken zien van een paar reusachtig groote rotsblokken.... Reusachtig groot moeten ze zijn, dat we ze van hier zelfs kunnen zien.

Plantenleven zien we hier niet, maar toch schijnt het hier niet heelemaal doodsch te zijn en ontbloot van alles wat leeft, want, ziet, in de spleten van den kraterwand hebben werkelijk een paar vogeltjes, een soort van kleine zwaluwtjes, hunne nestjes gemaakt en we zien ze nu duidelijk in het bovenste deel van het bekken heen en weer zweven.... Ze piepen en tjilpen en weten van den prins geen kwaad.....

Men zou zeggen, zulke kleine waaghalzen !.....

En wat is hier een mooie echo ! Als we elkaar iets toeroepen, of schuins naar beneden, wordt het geluid door de rotswanden twee à driemaal weerkaatst Op enkele punten is het verbazend, hoe ongeloofelijk helder, scherp en juist ieder woord, dat we zeggen, door de echo wordt herhaald. Als één van ons een grooten steen naar beneden gooit, de diepte in, hooren wij een slag en een knal, als

van een geweeschot, dat telkens en telkens door de echo herhaald wordt, langzamerhand zwakker en zwakker wordt, totdat eindelijk alles weer zwijgt. De steen is nu zeker beneden aan het eindpunt gearriveerd... Waar en hoe?... Ja, wie zal ons dat zeggen....

Ik weet niet, hoe lang wij nog hadden blijven staan kijken, maar eindelijk herinnerde ons onze Javaansche gids, dat het tijd werd, om op te breken en den terugtocht te aanvaarden.

Den terugtocht! — Ja, nu kwam misschien nog het ellendigste deel van onzen tocht voor ons opdagen: terug en naar beneden, langs die helling!

Het was, denk ik, zoowat een uur of drie, vier, toen wij onzen terugtocht begonnen.

Wel, dat was me een grapje, langs den aschen zandkegel weer naar beneden! 't Ging heel wat gauwer naar beneden dan naar boven. Of men wilde of niet, men „vloog” naar omlaag. Het was meer glijen dan loopen; één pas naar beneden met de beenen, stond gelijk met een afstand naar omlaag van soms meer dan drie en vier gewone schreden. Het eenige, wat wij te doen hadden, was: onze vaart „remmen”, tegenhouden, opdat wij niet kopje over naar beneden zouden buitelen.

In een getalletje minuten legden wij den zelfden afstand af, die ons in de heenreis uren gekost had.

In een wolk van stof en lava-asch gehuld „stoven” we werkelijk naar beneden.

Toen wij echter van den aschkegel naar beneden waren gerold en getuimeld, hadden we nu eerst nog onze horizontale wandeling terug, over de grauw-grijze doodsche vlakke van den bergtop, en toen kwam het moeilijkste van alles : langs het steile rotspad naar beneden !

En hoe heerlijk mooi, het uitzicht ook was van deze grauwe, eenzame, dorre vlakke op het verrukkelijk schoone, groene landschap beneden ons, waar we zelfs heel in de verte blinkende rivieren en den zilveren rand van de Java-zee meenden te zien, toch konden wij ons plezier wel op, want de tocht naar beneden was voor ons, ongeoefende bergbeklimmers, niet alleen moeilijk, maar ook gevaarlijk, zoodat we van het schoone uitzicht dan ook niet veel notitie namen.

Ik was te trotsch om hulp aan te nemen en op iemand te steunen en ben werkelijk op mijn eentje naar beneden gescharreld, terwijl ik soms, op de gevaarlijkste punten, wanneer het mij wat al te dicht langs een afgrond ging, zoo vrij was, een zittende houding aan te nemen en mij zóó een eindje te laten glijden. De anderen echter, en ook meneer Riesberg, lieten één Javaantje vóór zich en een ander achter zich loopen, steunden dan met de handen op de schouders van den

vóórman, terwijl de Javaan, die achter liep, een *slendang*, een gordel van doek, bij wijze van draagband, om het midden van den *toewan* of meneer had geslagen en Zijn Edele hiermee van bovenaf vasthield. Voetje voor voetje ging het naar beneden....

Ik was een van de eersten omlaag en toen ik naar boven keek en die heeren daar zoo naar beneden zag transporteeren, kon ik, of ik wou of niet, niet nalaten het uit te proesten van den lach, want werkelijk, het was om te stikken, als men daar die groote, volwassen menschen, sommigen met groote baarden, net als kleine kinderen, die nog loopen moeten leeren, naar beneden zag komen....

Men vond het maar half aardig, dat ik hen zoo stond uit te lachen, maar toch, toen ze beneden waren, gevoelden zij zich zoo dankbaar en verlost van den angst, dien ze hadden uitgestaan, dat ze al heel gauw het boos worden vergaten en wij een half uurtje later recht genoegelijk en gezellig zaten te praten, op een schilderachtig plekje, dat onze Javaansche gids, onze Javaansche Lissone, zou ik kunnen zeggen, bestemd had voor ons nachtverblijf tot den volgenden morgen, wanneer wij verder zouden gaan.

Dit mooie plekje, dat wij nu langs een vrij gemakkelijk pad hadden bereikt, lag nota bene aan den oever van een schilderachtig gelegen meer,

dat hier boven in het gebergte zich langzamerhand gevormd had, of misschien in de een of andere onderaardsche waterlaag of bron zijn oorsprong vond. Hoe het er kwam weet ik niet. Het was er; dat 's zeker.

XVI.

Terugtocht.

Wat een geheel andere natuur, hier aan den oever van dat meertje, als daar boven in en op de aard- en zandwoestijn van den ouden krater-top. Het was, alsof onze oogen „uitrusten”, nu wij weer deze zachte, heerlijke groenigheid zagen en straks de vochtigheid van den oever der waternvlakte, door een serie van weelderig begroeide heuvelen ingesloten. Vergeleken bij al die droogte, en al dat grijze zand, was het hier eene „oäse”, een groenig paradijs in het klein !

Toch is er ook hier iets, dat ons al heel gauw zegt, dat wij hier nog altoos in de „wildernis” zijn ; hoe liefelijk en mooi het er ook uitziet. Als wij namelijk met het vallen van den avond een kleine wandeling gaan doen langs den oever van het

meer, waarschuwt ons onze gids, deze wandeling nu, met het vallen van den avond, niet al te ver uit te strekken.

»Wel, waarom niet?» vragen wij.

»Kijk maar eens hier,» zegt onze Javaansche Lissone en wijst op den grond en in het slik van den vochtigen oever.....

Jawel, nu zien wij het ook: overal sporen van groote en kleine dieren, die hier zeker straks, om dezen tijd, of wanneer het nog wat donkerder is, in het water van het meertje hun dorst zullen komen lesschen of misschien een bad komen nemen. En onder deze sporen wijst onze Javaansche gids ons de af- en indrukseis aan van een paar reusachtige klauwen, die zeker van den een of anderen bejaarden grootpapa tijger afkomstig zijn....

Wij laten dan ook den geheelen nacht, vlak bij ons nu weer opgebouwd hôtél, een paar groote vuren aanhouden en, als wij den volgenden ochtend naar buiten komen en de frissche morgenlucht genieten, na een heerlijken slaap op al onze vermoeienissen, vertellen ons onze Javaantjes, dat ze dien nacht meer dan eens tijgers en andere wilde dieren gehoord hebben. Een er van, zeggen zij, moet zeker hier dicht bij geweest zijn en ze denken, dat hij hier vlak in de buurt met een ander dier aan het vechten is geweest.....

Dit blijkt ook werkelijk het geval geweest te zijn,

want een poosje later vinden wij op onze morgenwandeling vlak bij onze hut, niet meer dan een veertig pas er van daan, een dood, half verscheurd, groot wild zwijn, een zoogenaamden *tjelleng*, op den grond liggen.

Dat was blijkbaar de andere oorlogvoerende partij geweest van dien nacht, die het tegenover grootpapa tijger had moeten afleggen. De buik van het arme dier was open gereten, de ingewanden hingen er uit; het was akelig om te zien.

Grootpapa tijger was zeker een premier-soort smulpaap geweest, die niet eens bijzonder veel honger had; anders had hij wel het geheele varken opgepeuzeld. Voor een tijger met een gezonde eetlust en die nog niet bij iemand anders gedieneerd heeft, is dat een gewoon, gezond burgermansmaal of portie.

Deze smulheer echter was blijkbaar een fijnproever, hij had alleen de lekkerste en fijnste deelen opgepeuzeld, n.l. het hart en de lever; en dan ook nog een paar stukken vleesch van het achterste deel van het lichaam, een paar banket-hammetjes; de rest had hij laten liggen.... Zoo'n smulpaap!

»Ja, maar,» zei ineens een van ons, »kijk eens hier. Meneer had misschien eerst bij wijze van voorgerecht deze ossen-rollade of dit ribstuk gebruikt, want hier ligt ook een bijna heelemaal afgekloven *banteng* (een soort van wilde koe)....'

Ja, werkelijk, wij zagen het, daar lag nog een slachtoffer !

Of er dus hier 's nachts ook gevochten was !
En gegeten en gesmuld !

Het deed ons min of meer onaangenaam aan, deze verschrikkelikheden, of ten minste de sporen er van, te zien te midden van deze heerlijk mooie, groenige natuur ; te midden van dit kleine, schijnbaar zoo stille, rustige en vreedzame paradijs.

Onze Javaantjes echter prezen grootpapa tijger, dat hij weer een wild varken had omgebracht, want de wilde varkens zijn bijna de lastigste vijanden, die de Javaansche landbouwer heeft. Alles maken ze kapot of eten het op, en zulk een heg is er bijna niet te maken, van de meest stekelachtige heesters, of ze dringen er door. Dat papa-tijger dat gedierte kapot maakt, vinden ze dus heerlijk en deugdzaam ! Ze zouden hem er voor over zijn mooien rug willen streelen. Als ze dat durfden, natuurlijk.

We vervolgden nu de reisroute, die wij ons hadden voorgenomen en vonden weldra op een punt, waar de heer Riesberg ze vooraf besteld had en waar wij ze weer gebruiken konden, onze paarden staan, gezadeld en wel.

Op onzen terugweg naar beneden had ik het genoeg, toch nog eens dwars en midden door

een groot bosch te komen, waarnaar ik zoo verlangd had. En, ofschoon we nu onze paarden ter onzer beschikking hadden, verkozen de meesten van ons, evenals ik, het eerste gedeelte van den weg te voet af te leggen. Het was er zoo mooi, en — hier boven, op deze hoogte — ook nog zoo koel, zoo heerlijk koel!

Wat ons al dadelijk trof, vóór wij in het eigenlijke, groote bosch kwamen, waren de menigte acacia-boschjes, met hun fijne en frissche groenigheid en bruin en geel gestreept hout. En dan was het werkelijk of wij in de buurt van een Hollandsch hooiland kwamen. 't Was net zoo'n eigenaardige, echt „landelijke” geur.

Zooals meneer Riesberg mij vertelde, kwam die reuk van een soort van welriekend gras, dat op deze hoogte, (we waren nog altoos tusschen de acht- en negenduizend voeten hoog) weelderig groeit en het meest gegeten wordt door de *badak's* of rhinocerossen, die hier in de buurt in menigte huisden en aan welke zware, reuzen van dieren, wij ook het pad hadden te danken, waarlangs wij straks door het oer-woud zouden rijden.

Hier op deze hoogte en in het bosch, waar wij nu begonnen te komen, merkten wij, tot mijn groote verbazing, allerhande bloempjes op, die ik, sinds ik uit Holland was gegaan, niet meer gezien had. Honderden van viooltjes zag ik in vollen bloei.

Ja, zelfs ons gewoon boterbloempje merkte ik meer dan eens op, in en tusschen het groen. Verder prachtige, bloeiende alpen-rozen of rhododendroms en groote ranken kamperfoelie, met haar mooi, zacht, welriekende groen en bloemen.

En dan een heel kapitaal van woekerplanten en orchideën. Blijkbaar was het in dit nu langzamerhand meer en meer donker wordend groote bosch altoos vochtig en warm, een „serre” of broeikast op reusachtigen schaal, en leverden dan ook de stammen en takken van de boomen een vruchtbaren bodem voor deze Zigeuners uit de plantenwereld. Heel boven zelfs in de boomen zag ik ze zitten, die mooie orchideën, met bladeren, soms zoo groot, lang en smal, als een pisangblad. Als een soort van kunstig bouwwerk, maar groen en weelderig, kropen zij op en langs de boomstammen en strekten hun gebladerte van den een naar den andere uit

Soms echter zagen we in eens te midden van al dat groen, boomen, die om de een of andere reden dood waren gegaan en, in plaats van met groen mos te zijn bedekt, behangen waren met lange, witte mosdraden. Treurende grijsaards te midden van de groeiende jeugd! . . .

Ook oude en dorre stammen lagen hier en daar geheel of half omver en gaven aan het boschtafeel iets, dat aan een soort van „verwarring” deed

denken. Soms ook was de ruimte tusschen de hoog opgaande boomstammen gevuld met een weelderige massa struiken, heesters en bloemen, die het ten eenen male onmogelijk maakte, tusschen de boomen door of ook maar verder dan een meter of wat te zien.

En wat was hier alles stil in dit door menschenhanden ongerepte woud! Een heel enkelen keer maar hoorden wij een vogel, terwijl wij op onzen geheelen tocht er niet meer dan een of twee keer een in de werkelijkheid te zien kregen....

In een lange rij ging het eenzaam en stil voorwaarts en langzaam naar beneden door het smalle, geulvormige pad, dat, zooals ik reeds zei, door de *badak's* of rhinocerossen voor ons was gemaakt....

Het was hier, in het dichte, oude bosch, op het midden van den dag zoo stil en doodsche als op een andere plaats midden in den nacht....

Ook op onze Javaantjes scheen deze doodsche stilte en eenzaamheid een eigenaardigen indruk te maken. Het scheen hun met een soort van bijgevoel te vervullen ... Van tijd tot tijd riepen de Javanen, die voorop gingen, aan de spits van de lange rij, iets in het Maleisch of Javaansch of Arabisch — ik weet niet wat het was — dat in de achterhoede door de dáar loopende Javaantjes beantwoord werd met den gewonen Mohammedaanschen uitroep van *Allah il Allah!*

Of het vrees was, of een soort van eerbied voor de majestueuze stilte en groote rust, die hier heerschten, weet ik niet. Een feit was het, dat dit eigenaardig Mohammedaansche roepen, hier in de stilte van het woud, ook op ons een geheel eigenaardigen indruk maakte....

Toen we eindelijk, na uren lang afwisselend loopen en rijden, het bosch uitkwamen en in eens de vroolijke, betrekkelijk meer levendige natuur van de lagere bergstreken voor ons zagen, was het werkelijk of wij uit een soort van sluimering of slaap, plotseling wakker werden.

Nadat wij bij een Javaantje, een oud gemoedelijk heerschap, dat hier met zijn familie bij den ingang van het boschpad woonde, een oogenblik gerust hadden, reden wij verder naar beneden, logeerden dien nacht in een kampong, waar, door de zorgen van meneer Riesberg, voor ons geheele gezelschap voor nachtlogies gezorgd was, en vervolgden den morgen daarop onze reis door de bewoonde wereld van de bergstreken en door den „gematigden gordel” naar de plaats, van waar wij uitgegaan waren.

Hier in de laagte, op de strandvlakte, of ten minste in de buurt er van, hadden wij het weer niet weinig warm, zoodat ik niet kon nalaten tot mijnheer Riesberg te zeggen: »Boven was het heel wat frisscher dan hier.”

»Dat is het mijn jongen» zei meneer Riesberg.
 „Je hebt nu een denkbeeld gekregen van de verschillende temperatuur of warmte-gordels van Java.”

Dat had ik, en ik hoop.... de lezer ook.

XVII.

Nog iets over de suikerfabriek.

Ik behoef u zeker niet te zeggen, dat ik nog gaarne wat langer op reis was gebleven, om ook andere punten van Java in oogenschouw te nemen, maar meneer Riesberg zei, dat het nu voor ons hoog tijd werd, om weer naar huis te gaan, aangezien nu al heel gauw op onze fabriek (ik zei ook maar al vast „onze” fabriek) de „maaltijd” zou beginnen.

De „maaltijd”; daarmede bedoelen wij niet, dat er vóór dien tijd op de fabriek niet of weinig was gegeten en men op onze terugkomst wachtte, maar dat de tijd aankwam, waarin het riet van het veld wordt gehaald, om in de molens gemaald te worden; de „suiker-campagne”, zooals men dat ook wel eens noemt.

Die „suiker-campagne” duurt gewoonlijk een maand of vijf, zes en begint meestal zoo omstreeks Mei of Juni; tegenwoordig, met al de nieuwe, verbeterde inrichtingen, duurt hij echter, geloof ik, wel wat korter.

In elk geval blijft het altoos een punt van groot belang, om de oogst van het riet op een goed tijdstip te beginnen. Onrijp riet heeft zijn maximumgehalte nog niet bereikt, wat betreft de sappen, waaruit de suiker geproduceerd moet worden, terwijl bovendien het sap van onrijp riet van eene geaardheid is, die eene gemakkelijke afzondering van de suiker bij de fabricage in den weg staat, of, met eenvoudiger woorden: het is moeilijker de suiker er uit te halen, die er werkelijk in zit. Te rijp echter mag het riet ook weer niet zijn, want een betrekkelijk korten tijd blijft de riet-inhoud (wat betreft de goede sappen voor suikerbereiding) wel dezelfde, maar dan begint er ook al heel gauw weer verandering te komen, en de toestand gaat achteruit.

Het meest lastige van het geval is nu ook nog, dat een rietstok niet gelijktijdig en gelijkelijk over zijn geheele lengte rijpt, terwijl de periode van „volkomen rijpheid” van zeer korten duur en dus uiterst lastig te treffen is. Het lag dus voor de hand, dat meneer Riesberg omtrent dezen tijd graag thuis wilde zijn, om zelf te kunnen oor-

deelen, of de tijd voor de oogst gekomen was.

Dan valt verder het snijden van de stekken, waaruit het volgende jaar het nieuwe riet weer moet voortkomen, ook samen met den oogst en, omdat het dan zoo'n drukken tijd is, gaat men dan daarbij (het ondergeschikte personeel namelijk) wel eens lichtvaardig te werk. En dat is toch even goed een zaak van groot belang, en dus iets, dat de heer Riesberg ook niet aan het toezicht van een ander overliet.

Zooals gij waarschijnlijk weet, zijn deze stekken de toppen van het rijpe riet, ontdaan van de groene uiteinden (die tot veevoeder dienen) en ook bevrijd van het los omzittend buitenbekselsel. Deze stekken (zoo wat een voet lang) worden in zoogenaamde plantgroeven gelegd en met een dun laagje aarde bedekt, waaruit, na een dag of veertien, de jonge spruitjes naar boven komen kijken.

Ik behoef u zeker niet te zeggen, dat bij dezen aanplant (op een ander stuk land, dan het oude) en de verdere behandeling van het jonge opschietende riet ook weer heel wat komt kijken. Daarin zullen wij ons nu echter maar niet verder verdiepen, doch liever ten slotte nog wat vertellen van het „maalfeest", dat ieder jaar op iedere fabriek wordt gegeven, voordat er in de tuinen een begin wordt gemaakt met het snijden van het suikerriet en het bewerken en malen van dit riet op de

fabriek. Wanneer men dit „maalfeest” niet aan de Javaantjes gaf, zouden ze in duizend angsten zitten, dat de „campagne” niet goed af zou loopen. Zij beginnen nooit aan iets van eenige beteekenis, wat het dan ook zij, een oogst, een huwelijk, het verplanten van de jonge rijstplantjes of iets anders van dien aard, of ze wijden dit in door de een of andere offerande en een „feest”. Anders, als ze dit niet deden, zijn ze vast overtuigd, dat de zaak niet goed zal afloopen of dat er ongelukken zullen gebeuren.

»Zouden ze dat nu werkelijk gelooven?» vroeg ik aan meneer Riesberg.

»Nu,” antwoordde deze, »een groot gedeelte gelooft dat werkelijk, want ze zijn verbazend bijgeloovig, maar er loopen er ook verscheiden onder, die wel beter weten, maar die bijzonder veel houden van een pretje en op hun manier lekker eten en drinken. En juist van deze heeren heb ik het meeste gevaar te wachten, wanneer ik het feest niet geef.”

»Hoe dat zoo?» vroeg ik.

»Wel, als ik hun het feest niet geef en zoo maar in eens begin te malen op de fabriek, dan kan ik zeker wezen, dat ik binnen een dag of wat toch moet ophouden, omdat er het een of ander aan de machines kapot is. En als ik dat dan laat repareeren en weer begin, duurt het geen week, of

er is weer wat anders aan de hand, waarom ik moet ophouden. Dat lappen ze mij, en ik kom er nooit achter, wie of op welke manier ze mij dat koopje gebakken hebben, want in zoo'n geval verraden ze elkander nooit. — En dan buitendien, de stumpers mogen toch ook werkelijk wel een pretje hebben in hun eentonig leven."

Zooals ge wel kunt merken, was meneer Riesberg een goede *toewan besar* (grootte heer, zooals ze hem noemden) voor zijn onderhebbenden. Zooals dan ook de inlandsche schrijver, de *djoeroetoelis*, mij zei, *toewan* Riesberg gaf altoos een *slamatan nommer satoe*; een feest nummer één, van de allerbeste en mooiste soort, met ruime en weelderige tractatie van nat en droog.

Den dag van te voren werd de geheele fabriek met groen en bloemen versierd, die gedurende den nacht met *pedati's* (buffelkarren) waren aangebracht en nu smorgens al vroeg vóór de fabriek klaar stonden.

En niet alleen dat. De geheele fabriek werd ook overal gewit en schoongemaakt, terwijl het vooral het werk was van de Chineesche werklui (we hadden een groot getal Chineezers op de fabriek) om het koper van de zoogenaamde *vacuüms* of luchtledige pannen en andere machinedeelen, zoolang te poetsen en te wrijven, dat het er uit zag, als klinkklaar goud en zilver, in plaats van koper en ijzer.

Voordat ik nu verder ga, dien ik nu nog wel even terug te komen op onze machines. Zooals ik u reeds zei, bestonden deze in de eerste plaats uit drie waterpas liggende ijzeren cilinders, twee onder en een boven, die tegen elkaar indraaien, zoodat het riet, wat men er tusschen insteekt, daar tusschen geknepen en uitgeperst wordt en het suikersap er onder uitvloeit in groote bakken, om daarin tot kristallen gekookt en afgeschuimd te worden; het vuil er af.

Nadat dit, in andere pannen, nog eens opnieuw was gedaan, werden vroeger de suiker-kristallen, waar nog een heele boel bruine stroop om heen zat, in potten gedaan met een dunne laag brij van vloeibare klei er boven over heen. Deze potten stonden dan op een vloer met goten, waardoor de bruine stroop weg kon vloeien, die door het water in de klei al zakkende er uitgedreven werd en van onderen er langzaam uitdruppelde.

Tegenwoordig echter heeft dat „kleien” weinig meer plaats. Ook op de fabriek van meneer Riesberg begon men ook toen reeds gebrnik te maken van de zoogenaamde „vacuüms”, een soort van langwerpige bollen, die door luchtpompen luchtledig worden gehouden en aan het benedeneind van slangvormige pijpen zijn voorzien, waarin stoom kan worden gebracht. Het komt er hierbij op aan, de sappen bij de minst mogelijke hitte te laten kristalliseeren.

Om nu deze hierin gevormde kristallen van de aanklevende stroop te zuiveren had men dan, in plaats van het „kleien”, ook bij meneer Riesberg reeds de zoogenaamde „turbines” of „centrifuges”, een soort van trommels, waarin weer kleinere trommels zitten van ijzergaas. De trommels draaien, door de machine bewogen, zoo snel, dat ze misschien wel duizend omwentelingen doen in één minuut. Uit de pannen werden nu de suikerkristallen in de gazen trommels gedaan en door dat snelle, vliegende draaien vloog al de stroop, die nog aan de suikerkristallen vastzat, door de werking van de middelpunt vliedende kracht er af en, door het ijzergaas heen, tegen de wanden van de groote trommels aan.

Na een kwartier of zoo was dan de suiker zoo goed als klaar, om, als zoogenaamde ruwe suiker, in gevlochten manden van bamboe (*krandjangs*) gestort en verpakt te worden voor de verzending. Deze suiker werd naar Europa verzonden met de groote Oost-Indie-vaarders, zooals b. v. het schip, waarmee ik gekomen was, en werd dan daar in Europa in de suikerraffinaderijen verder behandeld, opdat men ze thuis als broodsuiker, kandij-suiker, enz. enz. in de huishouding kon gebruiken. Ge begrijpt dus, dat er nog heel wat tijd arbeid en machine-werk noodig is, om van een stuk suikerriet een hoopje suiker te krijgen, dat

geschikt is, om in uw mama's suikerpot te worden gedaan en van daar in een kopje thee of koffie...

Het gedeelte van het suikersap, dat niet heeft willen kristalliseeren, heet melasse of molasse en wordt grootendeels in de likeur-stokerijen gebruikt, om er arak of rum uit te trekken.

Zoo'n stukje suikerriet of *teboe*, zooals de inlanders het noemen, zoo maar, ongeprepareerd, is ook wel lekker, wanneer men erg moê is op een tocht of erge dorst heeft. 't Is een wonder, wat het zuigen op zoo'n stukje van het binnenste of het merg van het suikerriet iemand dan goed doet. De meeste inlanders zijn er dol op.

XVIII.

Het maalfest.

En nu verder. (Ge begrijpt, dat ik in het vorige hoofdstuk niet meer dan een oppervlakkige beschrijving heb gegeven van de suiker-fabricage ; om het goed te schrijven, zou ik een heel boek noodig hebben.) Wij zouden dus vóór het malen beginnen met het maalfest. De twee molens (de draai-cilinders ; er waren twee stellen) waren beide met groen en bloemen keurig versierd. Tusschen dat groen verscholen en met kransen op de horens, zag men twee groote karbouwen-koppen, die door de Javaantjes waren aangebracht als offeranden aan de geesten, die in de fabriek huisden ; in de hoop, dat zij hierdoor deze geesten aangenaam mochten stemmen en deze geen ongelukken zouden bezorgen, zooals b. v. armen of beenen tusschen de ma-

chinedeelen te krijgen of, in 't algemeen, allerhande soorten van ongevallen, die den maaltijd minder gunstig zouden kunnen doen afloopen.

Vóór de fabriek was nu een heele drukte van mannen, vrouwen en kinderen, die zich bewogen tusschen en om de tafeltjes van de Chineesche en Javaansche kooplui en warong-houders, die allerlei eet- en drinkwaren te koop aanboden. 't Was net kermis.

Het begon met een feestelijke optocht, waaraan ook ik deel nam. Wij gingen namelijk met de tuinopzieners (allen te paard) en de zoogenaamde tuin-mandoers (een soort van meesterknechts), in deftigen tred naar een van de riettuinen, om van daar het eerste riet te halen. Een paar met groen versierde buffelkarren volgden ons; natuurlijk ook deftig en statig, zooals een buffel of karbou trouwens altoos gewoon is te doen. Op deze karren zaten een paar inlandsche dansmeisjes, die straks op het feest hunne kunsten zouden vertoonen. Natuurlijk werden wij ook vergezeld en geaccompagneerd door de inlandsche *gamelan*-muziek; geen inlandsch feest zonder den *gamelan*.

Bij den tuin gekomen, sneden de tuinopzieners (soms Europeanen; in dien tijd meestal Indische Europeanen, op Java uit Europeesche en Javaansche ouders geboren) zelf hier en daar een stuk of wat mooie rietstokken af, die op de karren werden ge-

laden; de heer Riesberg liet nu *anggor poef* (champagne) aanrukken, hield een korte toespraak en daarop reden wij in dezelfde orde weer terug naar de fabriek.

Op onze heen en terugreis werden wij natuurlijk voorafgegaan en gevolgd door het inlandsche publiek, dat van heinde en ver uit de omstreken was saamgekomen, om het feest mee te vieren. Het was soms een gedrang van wonder en geweld, en wij zouden misschien moeite gehad hebben, om verder te komen, als meneer Riesberg niet gezorgd had voor een paar Javaansche potsenmakers, die onderweg het zoogenaamde *barongan* vertoonden, een spel dat daarin bestond, dat zij zich heelemaal hulden in een stuk grof linnen, dat een tijgervel moest verbeelden, evenals het masker, dat zij op en voor hun hoofd hadden, een tijgerkop voorstelde. Aldus als tijgers vermomd, gingen deze politie-harlekins voorop en op zij, drongen telkens op het volk in, net alsof ze hen wilden ophappen, met de meeste zonderlinge grimassen, sprongen en komische vertooningen, en zorgden op deze manier, dat er voor ons, onze paarden en karren, steeds ruimte overbleef.

Naderhand, in Holland, heb ik er wel eens over geprakkizeerd, of men zoo iets bij ons, bij groote optochten, ook niet zou kunnen hebben: een komische, humoristische afdeeling politie.

Bij de fabriek teruggekomen, vonden wij daar reeds, behalve hetzelfde inlandsche publiek, ook tal van Europeesche dames en heeren, die uitgenoodigd waren, om het maalfest bij te wonen. Het riet werd nu afgeladen en op de tafel voor den molen gelegd; de machinist, die gezorgd had, dat er om dezen tijd „stoom op was”, gaf een teeken, de stoom werd in de machine, in den stoomcylinder, gelaten en, onder een hoerah! geroep en een lawaai als een oordeel, werd op een knikken met het hoofd van den heer Riesberg, de machine aangezet, begonnen de persrollen of cylinders te draaien, en, na nog een toespraak van meneer Riesberg, thans tot al de ambtenaren of employé's, en met een woord van welkom aan de gasten, werd de „maaltijd” door hem als begonnen verklaard, terwijl dezen keer voor het eerst door kleine Eva, het dochttertje van meneer Riesberg, met behulp van den oudsten *mandoer* of meesterknecht, het eerste stuk riet in den molen tusschen de rollen werd gestoken; — iets, dat onmiddellijk gevolgd werd door mevrouw en de dames, invitées, die nu ook ieder op hun beurt een stuk riet in den molen moesten steken.

Toen dit afgeloopen was, begon echter het eigenlijke feest.

Het eerst kwamen de Javaansche volksspelen, als ik ze zoo mag noemen. Wij begonnen met naar de *kali* of rivier te gaan, die voor de fabriek langs

stroomde (dezelfde waarik, met behulp van Sidin, kleine Eva uitgehaald had). In deze *kali*, waarin nu op 't oogenblik ook nog al veel water stond, werden een getalletje mooie, kleurige, gebatikte *sarongs* geworpen, die al heel gauw zoo nat werden, dat ze zonken en waarnaar de Javaantjes nu gingen duiken. Bij heele getallen van wel een twintig en meer sprongen ze te gelijk in het water, het was een gespartel van wonder en geweld, van al dat bruine lichaam's gedoê in het water van de rivier. Ook vielen er nog een dozijn of wat kleine Javaantjes in het water, langs den kant of oever, doordat meneer en mevrouw Riesberg een hoop koperen duiten, Indisch kopergeld, daar te grabbel hadden gegooid en de kleine bruine jongens en meisjes bij het grabbelen daarnaar elkander telkens in het water duwden of wel van den oever afgleden, maar dat maakte niets uit, dat kleine volkje kon zwemmen als visschen en waren er in een wip weer uit; en door het Indische zonnetje in een ommezentje weer opgedroogd.

Nu begonnen de volksspelen op het „*ampasplein* ;” het stuk land, waar, gedurende den maaltijd, de *ampas*, het uitgeperste riet, te drogen werd gelegd, om daarna als brandstof onder de stoomketels gebruikt te worden.

Op dit plein waren een paar hooge boomen opgericht, goed met vet ingewreven, die dienen moes-

ten voor dat, wat de Javanen *saing borô* noemen, doch niet anders is dan ons Hollandsch mastklimmen. Boven aan de toppen van deze boomen hing nu hier natuurlijk niet, wat een Hollandsche boerenjongen het liefst heeft, maar dat, waarnaar een Javaantje het meest begeerig is ; namelijk, tal van mooie *sarongs* en hoofddoeken, nagemaakte zilveren gespen of andere versierselen en zelfs hing er, heel bovenaan, in het topje, een werkelijk zilveren horloge, dat in het heldere Indische zonnelicht, van 's namiddags een uur of vier, bijzonder schitterde.

Dat zilveren horloge had meneer Riesberg speciaal dezen keer daar boven aan laten brengen, in plaats van het anders gebruikelijke pakje opium .. Hoe gemeen en slecht dat smerige goed ook voor hen was, hadden ze toch eigenlijk dat altoos het liefst, net als ten onzent nog zoo veel menschen het meest verzot zijn op het glas jenever, dat zoomenigeen ten verderve brengt. De opium echter is eigenlijk nog gemeener en ellendiger van uitwerking. Toch is het altoos een moeielijk iets, den Javanen dit te onthouden, als zij er eens op verzot zijn geworden. Meneer Riesberg had echter dezen keer een flink en krachtig besluit genomen en zei : »Willen ze het zelf koopen en er zich meê naar den drommel helpen, dat moeten ze zelf weten, maar van mij krijgen ze het niet. En daarom zal

ik in plaats van het busje met opium er een zilveren horloge ophangen, dat nog geen een hier in de kampong heeft en dat mij wel vijf keer zoo veel kost als de opium. Dan kunnen ze tevens zien, dat ik ze de opium niet onthoud uit een reden van schrielheid."

Nu, dat wisten ze wel: schriel was meneer Riesberg nooit. Toch, niettegenstaande dat mooie horloge, kon men merken, dat het niet aanwezig zijn van de opium voor menigeen eene teleurstelling was; zoo dol en gek zijn de arme stumpers op dat ellendige goed.

Behalve deze Javaansche mastklimmerij, waren ook de andere Europeesche volksspelen aanwezig: naar eieren slaan, boegspriet loopen, enz. enz.

In de fabriek werden nu in dien tusschentijd, op matjes op den grond, de verschillende eetwaren klaar gelegd, waarop het inlandsche personeel van de fabriek zou worden getrakteerd. Allerhande inlandsche lekkernijen van rijst, kip, gebakken vischjes, enz. enz. waren in *djati*-bladeren gepakt; de *kwé-kwé* (zoetigheden) in stukken van groote pisang-bladeren. Alles was verdeeld in porties; als mijne herinnering juist is, geloof ik, dat er om en bij de acht honderd porties waren.

Toen deze porties allen klaar waren, werd alles binnengeroepen en hurkte die heele familie, van een kleine duizend menschen misschien, in de rondte op den grond neer.

Nu kwam de inlandsche opper-schrijver van de fabriek, de *djoeroetoelis* (*toelis* is schrijven) en hield op zijn manier in het Javaansch eene toespraak tot het werkvolk, waarin hij zei, dat ze allen goed hun best moesten doen, al was het dan ook maar alleen ten pleziere van meneer Riesberg, die zoo'n goeie *toewan besar* (groote heer) voor hen was, en toen kwam ook nog een andere Javaansche grootheid op de batterij, namelijk de Mohammedaansche priester uit de kampong, met zijn tulband op het hoofd, rozenkrans, lange tabbaard, enz. enz. Deze inlandsche eerwaarde heer begon, ik geloof haast, een soort van Mohammedaansche zegen of gebed uit te spreken, in woorden, die Javaansch of misschien wel Arabisch waren. Ik verstond en begreep ze echter niet; en meneer Riesberg, dien ik er later naar vroeg, zei, dat de dorpspriester ze zelf ook wel niet zou begrijpen, dan dat hij het beschouwde als een soort van gebed of tooverformulier, ten voordeele van het welzijn van de fabriek, van het volk, van de spijsen, van de magen van de Javaansche arbeiders en — dit niet het minste — ten voordeele van de maag van Zijn Eerwaarde zelf.

Toen dit gebed afgelopen was, verlieten wij de fabriek; onder het inlandsche publiek ontstond een eigenaardig gemompel, lawaai en geluid, dat zeker een „lang zal hij leven, in gloria!” moest verbeelden, en toen nam ieder zijn deel van de in bla-

deren gewikkelde porties en ging er mee heen. Alles ging nu stil en ordelijk, zonder eenige vechterij, in zijn werk.

Doch nu kwamen er nog andere feesten; het was den heelen dag en nacht een kermis zonder eind. Maar ik zou bijna vergeten te vertellen, dat natuurlijk de *mandoer's* (Javaansche opzichters) en de *toekang's* (handwerkslui van meer beteekenis; voornamere menschen dus) ook getrakteerd werden. Doch deze kwamen allen netjes aanzitten en kregen hun traktaties behoorlijk voorgediend op witte borden, terwijl ze zelf ook allen hun beste *pakian* (kleeding) aanhadden en daarbij een mooie kris (de familie-kris) in den *slendang* of doekgordel droegen, evenals geen ridder uit de middeleeuwen behoorlijk gekleed was zonder zijn rapier op zij te hebben.

En nu de andere feesten. Deze bestonden natuurlijk vooral uit de echte inlandsche vermakelijkheid van *tandakken* of dansen, in vereeniging met de expresselijk hiervoor geëngageerde inlandsche danseressen, en onder accompagnement van de *gamelan*-muziek. Dat *tandakken* of dansen was echter heel iets anders, dan wij in Holland of ook in Indië onder Europeanen gewoon zijn. Telkens namelijk stond er weer een andere Javaan uit de menigte op, die „vis à vis” van, of tegen over een van de inlandsche danseressen, die op allerhande manieren haar lichaam stond te verdraaien, zijn kunsten vertoonde.

Toen ik dit op Java voor het eerst zag, dacht ik niet anders, dan dat die twee een komedievoorstelling gaven van twee menschen, die aan een zenuw-ziekte leden, een soort zoogenaamde St. Vitusdans ; of wel van twee, die aan elkander, en tevens aan het publiek om hen heen, eens wilden laten zien, hoe allerverschrikkelijkst ze hun armen, beenen, hals, schouders en al wat ze meer aan ledematen bezaten, konden verdraaien, buigen en rekken, zonder dat de boel in de war kwam.

Voor al de bruine danseres, die, evenals het dansende heerschap, steeds manoeuvreert met de lange katoenen of zijden slendang of gordel, er mee zwiert en wuift of ze voor haar lief mondje houdt, voor de leelijke zwart geverfde tanden, alsof ze bang is dat we die zouden zien, of misschien ook wel als eene uitdrukking van vrouwelijke bedeesdheid of schaamte, — zij vooral is sterk in het verdraaien van haar hals ; ze draait haar hoofd op de halswervels, alsof ze een pop is, waarvan men gewoon het hoofd achterste voor kan draaien. — En op de maat van den „*gamelan*” en de inlandsche viool, *rebab*, draaien en wringen en schuifelen ze maar steeds voort over den dansvloer, terwijl de danseres daarbij op haar manier een deuntje zingt.

Maar dat zingen ! Stel u voor een kat of kater, die 's nachts in de maand Maart ergens op het dak van een huis zit en zijn beste beentje vóór zet.

Dat katten-gejank en gemiauw geeft u nog maar heel flauw het geluid terug, dat zoo'n Javaansche danseres u doet hooren. Onwillekeurig, wanneer men als Europeaan dat voor het eerst hoort, is men geneigd te zeggen: »Nu, stil maar, het zal straks wel overgaan,» denkende natuurlijk, dat die pijnlijke 'gil zijn oorzaak en oorsprong heeft in de een of andere hevige kramp of pijn in de ingewanden, of iets anders van dien aard.

En dat vinden nu de Javaantjes prachtig! Den geheelen avond en een groot deel van den nacht speelde de *gamelan* maar door en steeds waren er weer liefhebbers onder het Javaansche personeel, om op hun beurt den *slendang* of gordel op te nemen en met de *gamelan* en de danseres op den dansvloer hun grimassen en kunsten te vertoonen.....

Den geheelen nacht duurde het door, terwijl ook wij, de Europeesche dames en heeren, achter in de mooie, ruime *pendoppo* van meneer en mevrouw Riesberg onze dansmuziek hadden (Europeesche natuurlijk), dansten en een plezier hadden, zooals men het op Java in de binnenlanden maar zelden had.

Zoo'n „maalfest” was werkelijk wel aardig om te zien en — om zelf mee te maken.

Den volgenden dag was het rustdag en werd in en om de fabriek alles opgeruimd en weer schoon-

gemaakt, en daarop begon den daarop volgende dag in allen ernst de drukte van den eigenlijken „maaltijd”; series van buffelkarren, beladen met riet reden af en aan, en de twee molens stonden weldra niet meer stil.

De „oogst” en de „campagne” vielen dit jaar bijzonder goed uit, en, aangezien toen de beetwortel-suikerfabricage in Europa nog niet zoo aan den gang was als tegenwoordig, maakte meneer Riesberg dit jaar, en ook nog vele jaren na deze, goede zaken.

XIX.

**De Groote Postweg van Generaal Daendels.
Sidin trouwt; ik ook. — Besluit.**

Ik behoef u zeker niet te zeggen, dat ik, nu de maaltijd of campagne in ernst begonnen en aan den gang was, nu ook al mijn best deed, om geheel op de hoogte te komen van het vak. Dan weer was ik bij de machines en dan weer buiten op het veld, want meneer Riesberg had mij in dat opzicht geheel vrijaf gegeven. Ik mocht gaan en werken, waar ik wilde. Dat vond hij de beste manier, om mij niet alleen de onderdeelen van de suiker-fabricage te leeren kennen, maar ook mij in eens een overzicht te geven van het geheel.

Blijkbaar beschouwde hij mij heelemaal als z i j n jongen en z i j n zoon. En niet alleen hij, ook mevrouw Riesberg deed heelemaal, alsof ik een oudere broeder van kleine Eva was.

„Kleine” Eva... Ja, zoo langzamerhand zou uit deze kleine Eva wel een grootere groeien. In Indië groeien de meisjes verbazend gauw op tot jonge dames en wie weet, of niet toen reeds meneer en mevrouw Riesberg een oog op de toekomst hadden en in stilte verlangden, dat mettertijd Eva en ik een paar zouden worden. Nu, ik kan het u nu al vast wel zeggen, dat dit ook zoo uitgekomen is; nu op 't oogenblik zit Eva tegenover mij aan tafel, terwijl ik deze Java-herinneringen van mij te boek breng, en verzoekt mij vriendelijk, haar asjeblijft niet in mijn boek te pas te brengen; zij zou er liefst buiten willen blijven..... Gij zult het met mij eens zijn, dat dit niet mogelijk was: zonder haar en zonder dat ik haar uit het water had gered, zou ik misschien nooit bij de familie Riesberg terecht gekomen zijn. Wie weet, waar ik dan beland was.... En zonder haar... zou ik zeker nooit zoo'n b e s t Indisch vrouwtje gekregen hebben, als ik nu het geluk heb van te bezitten.

Maar nu ben ik eigenlijk bezig, den loop der gebeurtenissen weer heelemaal vooruit te zeilen; want aan trouwen was in de eerste jaren, noch voor mij, noch voor Eva, te denken. Iets anders echter was het met Sidin. Zooals ik u reeds in den beginne heb verteld, had Sidin bij meneer Riesberg aan huis een vroeger vriendinnetje van hem ontmoet, dat uit zijn eigen kampong van daan

was en dat van haar zijde ook blij was, Sidin weer te zien : ze mocht Sidin heel graag lijden. En ziet, deze toegenegenheid was werkelijk zoo toegenomen en aangegroeid, dat ze nu binnenkort met Sidin zou gaan trouwen. Aangezien echter beider ouders nog altoos in Sidin's kampong woonden, zouden de bruilofts-festiviteiten ook daar in die kampong plaats hebben.

Sidin kwam dus voor een poosje verlof vragen.

Toen meneer Riesberg dit hoorde, kwam hij met een voorstel aan, waarom ik van mijn zij eigenlijk niet had durven vragen, maar waarin ik toch veel trek had, n. l. om met Sidin nog eens naar onze kampong te gaan en daar dan tevens die teestelijkheden bij te wonen.

Meneer Riesberg zei, dat het wel eens goed voor mij zou zijn, maar weer eens een uitstapje te doen, en andere menschen en dingen te zien, want, volgens hem, had ik gedurende de vier maanden, dat wij nu al met de suiker-campagne bezig waren, mij voor een Indisch klimaat wel wat veel ingespannen.

„Je moet in Indië de zaken altoos wat kalmer opnemen, anders werk je je zelf overhoop” zei hij tegen mij. »Ga maar weer eens voor een poosje in de wei.... Zoo noemen ze dat immers in Holland, niet waar?”

Welnu, dat had dan tengevolge, dat ik weldra

met Sidin op reis ging naar onze oude kampong, zooals ik het dorpje noemde, waar wij het eerst waren aangekomen. Doch nu namen wij niet zooals de eerste maal onzen weg door een bosch, maar volgden wij den zoogenaamden „Grooten Postweg”, die in die richting, op een uurtje afstand zoo wat, langs de kampong liep.

De „Groote Postweg” is de weg, die in het begin van deze eeuw, in den Franschen tijd (toen Holland geregeerd werd door Koning Lodewijk, den broeder van Napoleon) op bevel van den toenmaligen Gouverneur-Generaal, den bekenden maarschalk Daendels, werd aangelegd.

Die generaal of maarschalk was een bar heer, dien men uit Holland naar Indië had gezonden, om daar den toenmaligen warboel wat in orde te brengen. Nu, in zekeren zin was dat niet kwaad en, evenals in Europa door de barre, werkelijk meer dan eens tirannieke maatregelen van Napoleon dikwijls veel goeds is tot stand gekomen, hadden ook in Indië de doortastende maatregelen van Daendels dikwijls goede gevolgen; en vooral het tot stand komen van dezen Grooten Postweg, die, met verschillende zijtakken, van Anjer tot Banjoewangi, dus over de geheele lengte van Java, heen loopt, voldeed in die dagen werkelijk in eene reeds lang gevoelde behoefte.

Maar het was geen kleinigheid in die dagen, zoo’n

werk tot stand te brengen over zulk een bergland als Java is. Doch Daendels had van koning Lodewijk en zijn ministers de meest uitgebreide volmacht ontvangen, zoo zelfs, dat de Minister van Koloniën hem in een brief schreef, dat »hier de door hem te nemen maatregelen, de middelen, geoordeeld zouden worden, door het doel gerechtvaardigd te zijn» of, met andere woorden, dat al wat hij zou doen, goedgekeurd zou worden, wanneer hij zoo iets noodig achtte om zijn doel te bereiken.

Nu, dat was een kolfje naar zijn hand en het duurde niet lang, of de heer Daendels, die een paar jaar geleden nog volbloed „patriot” was, voorstander van „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap”, een vijand van alle persoonlijke macht en overheersching, werd hier op Java de grootste dwingeland en tiran, die er ooit geweest was; — een despoot, die zich niet ontzag, met ruw geweld alles te verbreken, wat zich aan zijne macht in den weg stelde. De Javaansche hoofden en vorsten noemden Daendels den *Toewan Besar Goentoer* (den donderenden landvoogd.)

Een van de meest eigenaardige verrichtingen van dien barribal is zeker die lange weg over Java, waaraan door hem heel wat menschenlevens zijn opgeofferd. Als een bewijs, hoe bang men voor hem was, vertelt men van hem het volgende :

Door een van de ingenieurs was o. a. een weg aangelegd van Tjandjoer naar Bandung en deze had dien weg, ter wille van den korteren afstand, hier en daar nogal over hoog terrein en dus vrij steil aangelegd. Daendels echter, die zeker dezen weg hierdoor nogal lastig vond, toen hij er langs moest, gaf dadelijk order, dat de weg opnieuw gemaakt moest worden en nu in kronkelingen l a n g s de hellingen der bergen en niet er over heen. „En” zei Daendels „als de kerel niet maakt, dat hij gauw in orde is, zal ik den vent laten doodschieten...”

Aangezien nu de „vrijheids-generaal” meermalen getoond had, dat dit dood laten schieten in zoo'n geval hem werkelijk ernst was, kwam niet alleen in een ommezentje deze k r o n k e l e n d e weg in orde, maar had dit bevel ook nog een eigenaardig gevolg. De Regent namelijk of inlandsche Vorst van Bandung, wien gelast was, van Bandung uit, een ander gedeelte van den weg aan te doen leggen, kreeg hierdoor een doodelijken schrik op zijn lijf en begreep den donderenden *toewan besar* heelemaal verkeerd. Hij meende namelijk hieruit te moeten begrijpen, dat de heer Daendels een hekel had aan rechtuit rechtaan loopende wegen en het plezieriger vond, in bochten over het land te rijden. En ofschoon nu het door hem te behandelen traject gewoon over vlak terrein liep en er geen reden bestond,

nu niet rechthout rechtaan den weg te maken, zorgde hij er toch voor, dat dit eindje postweg alleraangenaamst *en zigzag* werd aangelegd, over de vlakke heen, zoodat iemand een punt, dat hij zoo juist gepasseerd was, een oogenblikje later nog eens, op kleinen afstand, aan de andere zij te zien kreeg; hopende aldus te voorkomen, door den Gouverneur-Generaal te worden doodgeschoten.

Eerst jaren later werd deze kronkelende weg in een rechten veranderd.

Dit is zeker, dat deze „Groote Postweg” de reis over Java heel wat gemakkelijker maakte en deze reis, die in die dagen in den natten moesson soms wel veertig dagen duurde, tot vijf à tien dagen bekortte. In onze wereld komt uit het booze dikwijls het goede voort.

Zooals gij weet, hebben wij nu tegenwoordig al een vrij uitgebreid spoorwegnet over Java, terwijl in een paar residenties ook reeds de noodige tramwegen beginnen te komen.

In den tijd echter, waarvan ik nu spreek, was er op Java nog geen sprake van spoorwegen en Sidin en ik hotsten dus weldra in een Javaansch karretje over den Grooten Postweg.

Ik had den heer Riesberg juist verzocht, ook dit vervoermiddel eens te mogen probeeren. Ik vond het wel aardig, om in zoo’n karretje op mijn eentje langs Java’s Grooten postweg te sukkelen.